

LAIŠKAS REDAKTORIUI

ALGIRDAS PATAČKAS

Gerai, kad yra toks „Naujasis židinys“, kurio puslapiuose gali pakalbėti šia tema iš esmės, ne lėkštai. Juk iš tikrųjų mirties bausmės problema pirmiausia yra religinė, o tik paskiau juridinė, socialinė, ir t.t. Beatsikuriančiai, naujai valstybei, į kurią žiūrima su įtarimu - kas dar čia pasirodė padorioje kompanijoje? - šis klausimas yra jos veido, valstybės doros klausimas.

Neteko girdėti, kad kuri nors valstybė istorijoje būtų neįgrįžtamai apsisprendusi dėl mirties bausmės ir tokių principingumą išlaikiusi. Net krikščioniškų nuostatų valstybėse mirties bausmė egzistuoja. Dažniausiai ji čia naikinama, čia vėl įvedama ar jos taikymas sugriežtinamas (plg. „Naujasis židinys“. 1992. - Nr. 9. - P. 65-66). Tai rodo, kad nėra nenuginčijamų, praktikoje įmanomų principų, kurių laikantis būtų griežtai ir nenukrypstamai apsisprendžiama už ar prieš mirties bausmę.

Tačiau šiame laiške neturiu tikslo žvelgti plačiai ir apsiribosiu vienu vieninteliu argumentu, kuris tačiau asmeniškai man yra lemiantis ir kurio niekur nesu radęs aprašyto. Negalėsiu balsuoti už mirties bausmę nei kaip žmogus, nei kaip žmonių atstovas (tai būtent tas atvejis, kai deputatas turi būti laisvas nuo partinės, frakcinės ar kitokios drausmės).

Laiško forma čia turėtų gelbėti, nes šį argumentą perteikti nelengva. Tai susiję su tam tikru giliai intymiu asmeniniu išgyvenimu. Turėjau ilgai tylėti, nedrįsdamas kam nors pasakoti, kol netikėtai gavau padrąšinimą, pamatęs vieną dokumentinį filmą, kuriame, mano nuostabai, buvo kalbama apie tą pat. Todėl drįstu pateikti šį pasakojimą - trečiu asmeniu, nes laiško autorius dvasiškai nebesijaučia tas pats žmogus, kuris šitai patyrė. Bet pirmiausia - apie filmą.

Tai latvių režisieriaus Hermanio Franko nufilmuota dokumentinė juosta „Aukščiausia bausmė“ apie vieną nusikaltėlį ir jam įvykdytą mirties bausmę. Įvykdytą iš tikrųjų: paskutinis filmo kadras - tuščia kalėjimo kamera. Žmogaus, kuris ten sėdėjo, su kuriuo režisierius ką tik kalbėjosi, jau nebėra gyvo.

Pradžia gana banali. Jaunas vaikinai, Latvijos rusas, įvykdo dvi žmogžudystes paeiliui. Vaikinai, nors augęs be tėvo, nėra iš

pačių blogiausių. Dirbo, mokėsi (berods netgi humanitarinius dalykus), pateko į gaują (vadovaujamą, beje, buvusio komjainimo lyderio, kuris paskui išsisuko), apiplėšinėjo ir vagiliavo. Vienos vagystės metu užkluptas, netikėtai sau pačiam nužudė du žmones vieną po kito, gan šaltakraujiškai.

Akistatos su motina, pokalbiai - jau mirtininko kameroje - su režisieriumi. Visa tai - nufilmuota iki paskutinio kadro.

Istorija atrodo eilinė - iki paskutinių dienų, paskutinių valandų. Prisipažįsta gana nesunkiai, gailisi, aišku, bet ne pernelyg. Gaila labiau savęs, ne aukų turbūt. Tik motina, netikėtai šalta ir negailestinga, atstumia sūnų: pats prisidirbai, tai ir srėbk, visas į tėvą. Tačiau pamažu, kartu su nukirptais plaukais, aštrėja veido bruožai, juose atsiranda mintis ir dar kažkas nenusakoma - gal dvasia.

Grotos, prietema, kameros skurdas. Ir žodžiai į pat širdį, paskutiniai: „... mane persekioja jų akys. Bet ne šito aš bijau, ne šitai kankina... Kaip aš juos visus myliu!.. Žmones... visus. Jei tik galėčiau, išeičiau į gatvę, apkabinčiau kiekvieną praevį. Visus... pasidalyčiau savo meile... Šitai man labiausiai skauda - kad negaliu to padaryti...“

Protingas režisieriaus veidas kadro šešėliuose - sunerimęs. Jis suvokia, kad čia jau nebe filmas, kad peržengta riba. Vienintelis pasiteisinimas - kad šitai sužinos žmonės, visi. Tarsi paskutinės mirties pasmerktojo valios įvykdymas. Ir paskutiniai kadrai: išeinama iš kameros po paskutinio pasimatymo. Ten lieka žmogus, užsiveria sunkios durys. Po kiek laiko - vėl tas pats kadras, ta pati kalėjimo kamera, bet be žmogaus. Be meilės, mūsų meilės, žmogus anihiliavosi, pavirto į nieką. Tai yra, į nieką jį pavertėme mes patys, nes neturėjome tos keistos meilės, kurios jis buvo sklidinąs. Ir šitas keistosis, mums nepažįstamos meilės nebuvimas, jos trūkumas buvo jo mirties, jo nebūties priežastis. Kas čia nusikaltėlis ir kas auka...

Dabar prasideda sunkiausia pasakojimo dalis, nes teks matyti parenti, kaip jau sakiau, asmeniniu liudijimu. Prisimenu, kaip pribloškė filmo žodžiai, beveik tie patys.

Tasai žmogus buvo pakliuvęs į beveik tokią pat būklę, tik gal ne visai tiesiogine, o perkeltine prasme. Tačiau tada taip neatrodė. Trumpiau sakant, viskas vyko gerai žinomame rūsyje po eglaitėmis, kur metodiškai buvo imituojama karsto semantika - pradėdant nuo amžinos, dieną naktį prieblandos ir baigiant Konservatorijos vargonų įkyriai kartojamu *Requiem*. Nuolatinė įtampa, absoliuti izoliacija, išsiskyrimas, nespėjus nė atsiveikinti su artimaisiais, subtiliai didinama ir dozuojama

grėsmė ir svarbiausia, - didžioji nežinia padaro taip, kad lygiai po keturių mėnesių žmogus lūžta - psichologiškai ir dvasiškai. Išsigelbėjimas tik vienas - žengti paskutinį žingsnelį, t. y. apsispręsti ir pasirengti mirčiai pačiam. Ne tiesiogine prasme, tik vidine - kai esi nepaprastai ramus. Ir švarus. Atrodo, belieka tik išjungti jungtuką, ir tu jau anapus. Pats šito padaryti negali - nelceista, belieka laukti, gulint ramiai sudėtomis rankomis, kol Kas Nors išjungs. Ir tada ateina tas didysis gailesys, tie patys žodžiai: žmonės, kaip aš jus myliu... visus... ir kiekvieną atskirai. Ir tardytoją... ir budelį. Visus - kiekvieną...

Tai gailesys, sprogdinantis iš vidaus, iš keistai galingos meilės pertekliaus, bausis gailesys ir kančia, kad negali jos išlieti, perlieti kitam, tada taptų lengviau. Tai pragaras - būti sklidinam siaubingai nuostabios meilės galios ir negalėti, ir žinoti, kad galėjai, kad anuomet galėjai patirti šią didžiausią, giliausią, nuostabiausią pasaulyje laimę - perlieti, būti sklidinam ir realiai fiziškai įbūtinti tą meilę; ir bausi kančia negalėti dabar šitai daryti, įvykdyti, padaryti esančią, ne tuščiai tavyje verdančią ir spaudžiančią. Neatiduota meilė - tai kančia, tai pragaras, tai nepakeliama...

... jis vėliau gėdijosi savo laiškų, nes taip leido suprasti artimieji, kuriuos jiems rašė, sklidinas. Ir iš tikrųjų, kai skaito juos dabar, nebeatpažįsta, lyg būtų kito rašyti. Gėdijasi, kol nepamatė to filmo, neišgirdo tų pačių žodžių, išartų visai kito žmogaus, bet tokio artimo kaip brolis.

Kurio nebėra. Kuris yra mano brolis, brolis žmogžudys, kaip pasakytų Asyžiaus Elgetėlė. Ir kuris jau buvo išganytas, jau turėjo Dangaus karalystę čia, žemėje. Jis buvo švarus ir ramus. Arba gal ramų jį padarė budelio kulka. Tačiau budeliui liepėme mes, ne Dievas, kuris vienintelis turėjo teisę įvykdyti šią ramybę. Tai kas nusikaltėlis? Kas auka? Kas budelis?

Jėzus jam atsakė: „Iš tiesų sakau tau: šiandien su manimi būsi rojuje“ (Lk 23, 43).

Mes nežinome, mums neduota žinoti, ar šitai įvyksta su visais pasmerktaisiais. Ir, šito nežinodami, ar turime teisę teisti vietoj Dievo - tegul tai bus tik vienas atvejis iš tūkstančio ar milijardo? Kas gali imtis, išskyrus Dievą, šios baisios atsakomybės?

Kaunas, 1993 m. spalio

Algis Budelis

MISLĖ KAROLINGŲ EPOCHOJE: PASAULIO ATPAŽINIMO ŠIFRAS

NAGLIS KARDELIS

I

Kalbėdami apie civilizacijos raidą turime pripažinti, kad Europos kultūra niekuomet nesivystė tolydžiai: dvasinio pakilimo tarpsnius keitė smukimo periodai, o ir pats kilimas būdavo panašus tai į veržlų smigimą aukštyn, tai į sunkų ir lėtą kopimą. Galima nueiti toli, bet nepamatyti savo paties nueito kelio perspektyvos, galima daug ką sukurti, tačiau neižvelgti to, ką sukūrei, visuotinės prasmės. Antra vertus, galima stovėti vietoje, tačiau turėti panoraminio regėjimo galią ir apžvelgti visus kitų nueito kelio posūkius arba nesukurti nieko nauja, bet atskleisti kitų kūrybos prasmę ir svarbą, vis kitaip *atpažįstant* tai, ką kiti kadaise *pažino*. Net ryškiausias įvairių epochų skirtumus istorija sutaiko ir paverčia darnia visuma, o aštriausi prieštaravimai atsveria vieni kitus ir tartum skirtingos linijos tolumoje perspektyvoje projektuojasi į tą patį tašką, žymintį civilizacijos raidos kryptį.

Antika, pastūmėta ašinio laiko intensyvumo, sukūrė tiek daug, kad pati nebespėjo įsisąmoninti savo kūrybinių didybės. Ankstyvieji Viduramžiai (turiu galvoje vadinamąjį Tamsųjį laikotarpį) nesukūrė beveik nieko nauja, tačiau su nuolankia ir pamaldžia refleksija lyg nuo aukšto kalno apžvelgė ir kruopščiai tarsi žemėlapyje pažymėjo visą Antikos nueitą kelią, kartografavo visą idealųjį pasaulį, kurį buvo užkariavęs ašinio laiko entuziazmas ir energija. Nors pagoniškoji Vėlyvosios Antikos išmintis sugebėjo toli nužygiuoti, ji aiškiai juto atsidūrusi aklavietėje. Kad ir akinamai spindėdama, ji neįstengė persmelkti tos neperrengimos tamsos, kurią išsklaidyti galėjo tik Ap-

reiškimas. Tačiau ir Ankstyvieji Viduramžiai, kol nebuvo perėmę pagoniškosios išminties, turėjo kelią be šviesos. Apreiškimas aiškiai nužymėjo žemiškosios kelionės kryptį, kelias buvo atviras, bet jis skendėjo barbarybės tamsoje. Barbariškoms Vakarų Europos tautoms ilgainiui tapo akivaizdu, kad krikščioniškoji kelio ir krypties nuojauta turi susijungti su antikinės išminties šviesa.

Ši didžioji sintezė įvyko Karolingų renesanso epochoje. Prasidėjo jis VIII a. viduryje ir baigėsi X a. pradžioje, nors didžiausias dvasinis pakilimas truko daug trumpiau ir iš esmės sutapo su Karolio Didžiojo valdymo metais (768-814), o apogėjų pasiekė VIII ir IX a. sandūroje. Būtent Karolingų epochoje Europa suvokė, kad pražūtinga atsiriti nuo Antikos palikimo, kad būtina perimti visa, kas neprieštarauja krikščionybės dvasiai. Šventoji Imperija, kurios valdovu 800 m. tapo Karolis Didysis, nors ir būdama tik blankus Romos imperijos galybės ir šlovės atspindys, perėmė iš pastarosios tuos bruožus, kurie pasirodė esą ypač svarbūs Viduramžių kultūrai: visuotinės taikos (*pax Romana*) siekimą, pakankamai didelę minties laisvę ir lotynų kalbą, kuri susiskaldžiusiam barbarų pasauliui atrakino Antikos kultūros lobyną, universaliųjų principų ir skaidraus mąstymo grožį.

Imperijos intelektualiniu centru tapo jos sostinėje Aachene įkurta Akademija, į kurią dėstyti Karolis Didysis pakvietė labiausiai išsilavinusius ir erudicija išgarsėjusius Italijos, Ispanijos, Airijos ir Britanijos žmones (verta paminėti, kad Aacheno Akademiją kai kurie tyrinėtojai laiko tolima ir netiesiogine Paryžiaus universiteto pirmtake). Originalių mokslininkų ir filosofų Europoje tuo metu beveik nebuvo, todėl ir pats išsilavinimas

buvo suvokiamas ne kaip gebėjimas kūrybiškai mąstyti, o tik kaip geras lotynų kalbos mokėjimas ir kuo platesnė pažintis su praėjusių laikų kultūros ženklais, padedančiais atpažinti pasaulį. Antikos ir krikščionybės sąjungos simboliu tapo tai, kad Karolingų renesanso veikėjai prieveidžiais pasirinkdavo tiek žymių Antikos autorių (pvz., Homero, Horacijaus), tiek Biblijos veikėjų (pvz., Dovydo - pastarąjį turėjo pats Karolis Didysis) vardus. Imperatorius troško turėti ne tik gausybę Antikos žinovų, bet ir „dvylika Augustinų ir Jeronimų“. Be to, buvo atlikta Vulgatos nuorašų analizė ir paskelbtas kanoninis Šventraščio tekstas (vadinamoji „Alkuino redakcija“), privalomas visiems imperijos krikščionims. Pagal Romos Bažnyčios pavyzdį suvienodinta liturgija, sudarytas pamokslų kanonas, remiantis benediktinų regula pertvarkyti vienuolynai. Vienas didžiausių Karolingų renesanso laimėjimų - gražios ir lengvai skaitomos rašysenos, vadinamos Karolingų minuskulu, sukūrimas. Prie vienuolynų atidaryti dideli rankraščių perrašinėjimo centrai (skriptoriumai), todėl nenuostabu, kad daugelis šiuolaikinės teksto kritikos pripažintų tiksliausiais ir pilniausiais antikinių veikalų nuorašų pasiekė mus būtent iš šios epochos. Karolingiškieji rankraščiai gausiai išpuošti rafinuotomis miniatiūromis. Iš literatūros žanrų labiausiai suklestėjo istoriografija. Imperatoriaus biografas Einhardas parašė „Karolio Didžiojo gyvenimą“ (vėliau šis kūrinys tapo žanro pavyzdžiu), o abatas Anhilbertas valdovo žygius ir darbus pavaizdavo istorinėse poemose. Tikra aistra tapo analų rašymas. Juose ne tik pamečiui išdėstomi istoriniai įvykiai, bet ir esama įdomių mitologinės bei literatūrinės kilmės siužetų, o kai kurie fragmentai rodo nemažą beletristinę užmojį. Analai buvo rašomi ne tik imperatoriaus rūmuose (apologetiniai „Karališkieji analai“), bet ir atskirose Karolingų valdomose srityse; jie virto pirmosiomis nuosekliomis tų kraštų istorijomis.

Pačia iškiliausia Karolingų renesanso asmenybe tyrinėtojai vieningai pripažįsta Alkuiną (apie 735-804), kurio nenuilstama ir įvairiopa peda-

goginė veikla lėmė šviečiamąjį visos Karolingų epochos pobūdį. Anglosaksiška Alkuino vardo lytis *Ealhwine*, perdaryta į *Alcuin* (arba *Alchuine*), įgavo lotynišką formą *Albinus*, kuri ir vartojama šio mokslininko veikaluose, taip pat ir po šio straipsnio spausdinamame, iš kritinio leidimo mano verstame tekste „Kilmingiausiojo karališkojo jaunuolio Pipino pokalbis su mokytoju Albinu“ (*Disputatio regalis et nobilissimi iuvenis Pippini cum Albino scholastico*). Puikų išsilavinimą Alkuinas įgijo gimtajame Jorke. Tai galima paaiškinti tuo, kad švietimas Anglijoje pradėjo sparčiai vystytis nuo 669 m., kai graikas vienuolis Teodoras Tarsietis tapo Kenterberio arkivyskupu¹. VII a. pabaigoje Anglijoje gausiai pradėti steigti vienuolynai, atidaryta daug mokyklų ir bibliotekų. Tokia mokykla buvo įkurta ir Jorke. Šio miesto arkivyskupas, Bedos Garbingojo draugas ir mokinys Egbertas pavertė mokyklą didžiausiu kultūros ir švietimo centru Anglijoje, turėjusiu labai turtingą biblioteką. Alkuinas Jorko mokyklai pradėjo vadovauti 767 m. ir iš karto išgarsėjo kaip neprilygstamas pedagogas. Tad jau 781 m. Karolis Didysis per savo antrąjį susitikimą su Alkuinu, įvykusį Parmoje, pasiūlė jam vadovauti Frankų valstybės švietimui. Gavęs savo karaliaus ir arkivyskupo sutikimą, Alkuinas priėmė Karolio Didžiojo kvietimą ir, perėmęs Akademiją, kuri mokslinėje literatūroje dar vadinama Palatino (t. y. Rūmų) mokykla, su pertraukomis vadovavo jai nuo 782 m., kuomet tapo Šv. Martyno vienuolyno Tūre abatu. Nuo tada iki savo mirties 804 m. visas jėgas skyrė šio vienuolyno mokyklai. Tūre buvo sukaupta biblioteka (daugelį knygų Alkuinas persivežė į ją iš Jorko), kurią mokslininkai pripažįsta buvus didžiausia Europoje.

Aacheno Akademijos veikla iš pradžių buvo kreipiama į praktinius auklėjimo uždavinius: kilmingi jaunuoliai joje mokytis gero tono ir riteriško elgesio. Visos rūmų mokyklos tais laikais buvo ne tiek mokymo, kiek auklėjimo įstaigos, mokišios mandagumo. Šios sistemos atgarsis yra, pvz., anglų k. žodis *courteous* „mandagus“ (plg. sen. pranc. *cortais* „t. p.“), kilęs iš žodžio *court* „rūmai“.

¹ Copleston F. *A History of Philosophy*. - Vol. 2. - N.Y.;

London: An Image Book-Doubleday, 1985. - P. 107.

Barbarų valstybėse aukštuomenė nuo prastuomenės buvo skiriama ne pagal opoziciją *mokytas*: *nemokytas* (mat tais laikais visi, išskyrus vienuolius, buvo nemokyti), o pagal priešpriešą *mandagus*: *grubus*, *netašytas*. Mokytojų prestižas pradėjo augti, pradėjus valdyti Karoliui Didžiajam, kuris, susipažinęs su Antikos kultūra, greitai suvokė politi-

fijos paguodą“, beje, taip pat švietimo tikslais - siekdamas, kad jo pavaldiniai būtų labiau išsilavinę ir ne tokie nuobodūs. Labai svarbu, kad išmincinga Karolio Didžiojo politika švietimą padarė prieinamą ne tik aukštuomenei, bet ir viduriams gyventojų sluoksniams. Mokyklos dažniausiai būdavo steigiamos prie vienuolynų ir skirsty-

Hrabanus Maurus ir jo mokytojas Alkuinas Maimco arkivyskupui Otokarui pristato Hrabano Mauro veikalą "De laudibus Sanctae Crucis". Apie 840. Miniatiūra (Fulda). Viena, Nacionalinė biblioteka

nę išsilavinimo svarbą, o erudiciją išaukštino kaip vieną kilmingo asmens bruožų, skiriančių jį nuo prasčiokų kaimiečių (*rustici*). Nors pats imperatorius, kaip pasakojama, taip ir neišmoko rašyti, jis sukūrė išsilavinusio valdovo įvaizdį, kurį netrukus puikiai įkūnijo anglosaksų karalius Alfredas Didysis (apie 849 - apie 900), kuris, tradicijos tvirtinimu, iš lotynų kalbos į senąją anglų kalbą išvertė Bedos „Istoriją“ ir Boecijaus „Filoso-

tos“ dvi grupes: „uždarąsias mokyklas“ (*scholae claustrae*), kurias lankė mokiniai, besiruošiantys patys tapti vienuoliais, ir „atvirąsias mokyklas“ (*scholae exteriores*), skirtas pasauliečiams. „Uždarosios mokyklos“ veikė vienuolynų teritorijoje (iš čia kilo jų pavadinimas: plg. lot. *claustrum* „spyna“ ir *claudere* „rakinti“), o „atvirojos“ veikė vyskupo prižiūrimose ir dažniausiai būdavo kapitulos rūmuose. Tačiau tiek „uždarosiose“, tiek ir „atviro-

siose“ mokyklose dėstė vienuoliai, kurie tais laikais sudarė vienintelį išsilavinusių žmonių sluoksnį. „Uždarųjų“ mokyklų programa paprastai būdavo žymiai platesnė ir gilesnė, jos buvo tarsi šiuolaikinių elitinių („gramatinių“) mokyklų prototipas.

Vadovavimą Rūmų mokyklai perėmus Alkuinui, jos veikla pasidarė daug intelektualesnė ir įgijo ryškia teorinę pakraipą. Apie tai, kas buvo dėstoma Akademijoje, netiesiogiai galime spręsti iš paties Alkuino veikalų; mat visi jo tekstai turėjo aiškia funkciją (t. y. pedagoginę) paskirtį. Alkuino veikalai parašyti dialogų (klausimų-atsakymų) forma, daug dėmesio juose skiriama dėstymo metodikai ir mnemotechnikai, gausiai vartojamos mįslės, parafrazės, perkeltinės reikšmės². Perifrastinis kalbėjimas visuomet implikuoja gausius asociacinius ryšius, lavina vaizduotę, susieja visumon daugybę kultūros faktų, kuriuos žinoti privalėjo kiekvienas „iškaimintas“ (*e-ruditus*) žmogus. Verta pastebėti, kad gausios parafrazės, sudėtinga poetinių tropų mašinerija būdinga kiekvienos epochos, kuri ypač pabrėžia išsilavinimo svarbą, literatūrai. Pvz., helenizmo laikų poetai, be galo vertinę erudiciją (ypač mitologijos), mėgdavo savo kūrinius perkrauti realijomis iš įvairiausių mokslų, taip painiai užkoduodavo dievų ir herojų vardus, kad paprasti, neišsilavinę žmonės visiškai neįstengdavo suvokti jų tekstų.

Mokymo programos, kuri naudota Rūmų mokykloje, šerdyje sudarė tradicinę *triviumo* (gramatika, retorika, dialektika) ir *kvadriviumo* (aritmetika, geometrija, astronomija ir muzika) sistema, kitaip dar vadinama „septyniais laisvaisiais menais“ (*septem artes liberales*). Gramatikos ir literatūros buvo mokoma iš Prisciano ir Donato, taip pat paties Alkuino vadovėlių. Logika irgi dėstyta iš universaliojo jorkiečio knygų, bet, jeigu jose pateikiamų žinių neužtekdavo, *ex primo fonte* būdavo studijuojami tie autoriai (pvz., Boecijus), kuriais, rengdamas vadovėlius savo mokiniams, rėmėsi Alkuinas. Cicerono įtaka retorikos studijoms neginčijama, lygiai kaip ir Alkuino veikalui

De Rhetorica. Kvadriviumo disciplinos (išskyrus aritmetiką) buvo ganėtinai apeistos, nors yra išlikę žinių, kad astronomija labai domėjęsis net pats Karolis Didysis. Dėl praktinių reikmių ženkliu vystėsi tik muzikos teorija, ypač Karolingų epochos pabaigoje. Nesuklysimė pasakę, kad visuose septyniuose „menuose“ ne tiek buvo bandoma atrasti ką nors nauja, kiek siekiama vis griežčiau kanonizuoti iš Antikos paveldėtą žinių repertuarą ir užkonservuoti tą išsilavinimo sampratą, kurią dar VI a. sukūrė Boecijus³. Tai dar kartą rodo, kad Karolingų renesansas buvo ne tiek pasaulio pažinimo, kiek jo atpažinimo per kultūros ženklus, *susipažįstant* su kūrybiškai pažėgesnių praėjusių amžių dvasiniu palikimu, epocha. O pasaulio atpažinimo šifras tų laikų mokytoji ir mokiniui buvo *mįslė*, kurios, kaip paradoksalus mintijimo būdo, įtaka anuometiniam diskursui, pasižymėjusiam fragmentiškumu ir minties sinkopuotumu, yra lemiama. Su diskursine karolingiškųjų mįslių funkcija ir susipažinsime, nagrinėdami minėtąjį „Kilmingiausiojo karališkojo jaunuolio Pipino pokalbį su mokytoju Albinu“.

II

Pirmiausia pažvelkime į teksto sandarą. Jį sudaro 110 segmentų: 109 dialoginiai (klausimo-atsakymo formos) segmentai ir klauzulė *Lege feliciter, fili!* („Sėkmingai skaityk, sūnau!“), kuri gali rodyti, jog mokytojas siunčia mokiniui laišką su prierašu, linkinčiu šį laišką išstudijuoti. Taigi visas tekstas tartum traktuojamas kaip vientisa struktūra, apimanti ne tik mokytojo klausimus, bet ir jo „atspėtus“ arba prognozuojamus mokinio atsakymus. Tai rodo, kad „Pokalbio“ autorius į savo kūrinių pažvelgia tarsi iš atstumo, o klauzulėje, raginančioje perskaityti laišką, tekstas iš esmės kalba *pats apie save*. Įdomu ir tai, kad pirmas karalaičio Pipino klausimas *Quid est littera?* („Kas yra raidė?“) taip pat atlieka įreminančią funkciją,

² Средневековая Европа // История Европы. - Т. 2. - М., 1992. - С. 633.

³ Marenbon J. *Early medieval philosophy (480-1150)*. - London: Routledge & Kegan Paul, 1983. - P. 27-42.

nes yra nukreiptas ne į išorinio pasaulio objektus, o į patį tekstą (laišką). Taigi dialogas turi ryškia „postmodernizmo“ žymę, ir tai jokiū būdu nėra atsitiktinis sutapimas: postmodernizmas (plačiaja prasme) būdingas visoms epochoms, kurios praranda susidomėjimą išoriniu, už kultūros ribų esančiu pasauliu arba nusivilia jo pažinimo galimybe ir vietoj to pasineria į kultūros ženklų stichiją. Nekelia abejonių, kad Viduramžių civilizacijai rūpėjo tekstai dėl pačių tekstų ir autoritetai dėl pačių autoritetų. Nenuostabu tad, jog šiuolaikiniai postmodernistai ypač daug peno savo kūrybai randa ne Antikoje ir ne Naujuosiuose amžiuose, o būtent Viduramžiuose (prisiminkime kad ir Umberto Eco „Rožės vardą“!). Rašytojai postmodernistai niekuomet nesitiki užčiuopti nė tiesos šešėlio, tačiau kruopščiai suplanuoja savo kūrinius ir net juose pačiuose aprašo šį planavimo procesą. Lygiai taip pat Viduramžių architektas projektuoja gotikinę katedrą, o teologas suderina ir harmonizuoja disonuojančias savo kuriamos sistemos dalis. Ir šiuolaikiniam, ir Viduramžių „postmodernistui“ rūpi ne visuma, o visumos dalių tarpusavio ryšiai ir struktūros darna. Visuma - tai absoliuti tiesa ir absoliuti prasmė. Viduramžių žmogus visuma nesirūpina todėl, kad tvirtai *tiki radęs* absoliučią tiesą ir absoliučią prasmę (juk jas įkūnija ir laiduoja Apreiškimas ir Bažnyčios autoritetas!), lygiai kaip mes nesirūpiname banalią tiesą išreiškiančia lygybe $2 \times 2 = 4$, tuo tarpu šiuolaikinis postmodernistas visuma nesirūpina todėl, kad absoliučios tiesos ir absoliučios prasmės *rasti nesitiki*.

Visas „Pokalbio“ tekstas funkcionuoja kaip autonomiška sistema, kuriai nėra reikalingas joks išorinis pasaulis, kurioje ženklai gimdo ženklus, besidauginančius iki begalybės, o šie apibrėžiami ne „iš vidaus“, bet tik santykiu vienu su kitais. Tekstas, kuriame mįslės įmenamos mįslėmis, o neaiškūs dalykai dar neaiškesniais, negali nešokiruoti „moksliško“, pozityvizmo paradigma įtikėjusio moderniojo [=iki-(post-moderniojo)] proto, apimto redukcionalizmo manijos ir vaikiškai besiviliančio, jog net mįslingiausi reiškiniai yra sudė-

lioti iš kaladėlių. Alkuino „Pokalbis“ parodo, viena vertus, kad ženklų pasaulis su noumenų pasauliu nesimaišo lygiai taip pat, kaip vanduo su aliejumi, kita vertus, kad žmogus sugeba būti visiškai patenkintas vien būtimi, kylančia iš ženklų, ir nesisieloti, kad ženklai „nieko nepaaiškina“, t. y. neįsiskverbia į noumenų sritį. Alkuino tekstas yra nuolankus ir nusižeminęs, be ambicijų ir kompleksų, be pretenzijų į gnoseologinę totalybę, kuri yra absoliuti Dievo, kaip aukščiausiojo Suvereno, monopolija. Semiotikas pasakytų, kad šitoks tekstas turi reikšmę, bet neturi prasmės: kadangi visi jo elementai formaliai apibrėžti vieni per kitus (A - per B ir C, B - per A ir C, C - per A ir B ir pan.), jų reikšmės yra visiškai aiškios, tačiau prasmė pasilieka neapibrėžta, nes neaišku, koks ryšys (jeigu jis iš viso egzistuoja) tarp A ir X, tarp B ir X, tarp C ir X, kur X - ontologinė realybė, noumeninis *Urstoff*. Dar kalbėsime, kad mįslių įminimai yra autoritariškai vienareikšmiai. Tai ženklų pasaulio diktatūra, kuri baigiasi ten, kur baigiasi ženklų pasaulis, be to, joks ženklų pasaulis negali diktuoti ne tik ontologinei realybei, bet ir kitiems ženklų pasauliams, kurių kiekvienas valdomas savos unikalios diktatūros, paremtos vis kitokių grynųjų santykių raizginiu. Ženklų diktatūros nepripažįsta vienos kitų, o viename kuriame ženklų pasaulyje nustatyta grynųjų santykių konfiguracija beprasmiška visuose kituose. Tekstai yra vaizduotės pasauliai, kurių skaičius begalinis, todėl apie juose aptariamus dalykus mes žinome drauge ir *viską* (mūsų ženklų pasaulio atžvilgiu), ir *nieko* (visų kitų ženklų pasaulių ir ontologinės realybės atžvilgiu). Todėl tekstą galėtume apibrėžti lygiai taip pat, kaip 106 segmente apibrėžiamas „niekas“ - t. y. tas, „kuris yra ir kurio nėra“. Teksto egzistencija yra direktyvinė, formali ir nominali (*nomine est*); turinio (suvokiamo maksimalistiškai - kaip *ganz anderes* visai mūsų fenomeninei patirčiai) atžvilgiu jis yra bevaisė tautologija, niekuomet nepasiekianti ontologinės plotmės realumo (*re non est*) (žr. 107 segmentą). Rabinovičius, aptardamas Alkuino „Pokalbį“, įžvalgiai reziuumuoja: „Raide prasidėjo - raide ir baigėsi.

⁴ Рабинович В. *Исповедь книгогоя, который учил букве, а*

укреплял дух. - М., 1991. - С. 173.

Nuo žodžio iki Žodžio⁴. Kitaip sakant, žodis-*prigimtinis protas* atveda prie Žodžio-*Apraiškimo*, Žodžio-*Kristaus* (prisiminkime Logoso semantiką!). Plėtodami „nieko“ dialektiką, galime teigti, jog tekstas, nors ir nieko nepasako, pačiu savo *nieko-nepasakymu*, pačia savo bejėgyste byloja, kad reikia ieškoti Žodžio, galingesnio už žodį, ir kreipia į Logosą-Kristų. Tad jeigu sugebėjimą rodyti ir kreipti laikysime sakymu, tuomet ir tekstas nebus visiškai niekas.

III

Dabar vėl grįžkime prie dialogo struktūros nagrinėjimo. 1-87 segmente Albinas atsakinėja į Pipino klausimus. 88-as segmentas yra tarsi takoskyra: jame Albinas pagiria Pipino nuovokumą ir pasiūlo mėginti pačiam išpėti keletą mįslių. 89-ajame segmente Pipinas atsakinėti sutinka, bet prašo Albino taisyti neteisingus jo atsakymus, jei tokių pasitaikytų. 90-109 segmentas parodo, kad Pipinas teisingai įmena visas Albino mįsles (dialogo sklandumas - tai dar vienas įrodymas, kad visos pokalbio detalės iš anksto numatytos ir suplanuotos). Tačiau neįprasta tai, kad kai kurie Pipino atsakymai tokie mįslingi ir pilni gudrių užuominų, jog patys primena mįsles. Taigi Albinas sužino, ar Pipinas sugebėjo įminti jo mįslę, tik tuomet, kai savo ruožtu pats įstengia įminti Pipino mįslę. Tokią dialogo formą atspindi, pvz., 95-98 segmentas. Vadinasi, kiekvienu šių atvejų turime ne mįslės užminimą ir įminimą, o du užminimus su tuo pačiu įminimu, kuris nepasakomas, o tik numanomas. Ieškodami abiejų užminimų „bendrojo vardiklio“, mėginame rasti mįslės įminimą: pvz., bandome, viena vertus, atsakyti, kas tie gyviai, kurių žmogus turi juo mažiau, juo daugiau jų sumedžioja, ir, antra vertus, kas tie gyviai, jeigu juos medžioja tik kaimiečiai (95 segmentas). Šitoks vienos mįslės įminimas kitos mįslės užminimu nulemia tai, jog tikrasis įminimas neretai taip ir lieka neaiškus, ypač tuomet, kai jaučiamės iškritę iš folklorinio ir literatūrinio Karolingų epochos konteksto su gausybe *loci communes*, kurie prieš tūkstantį metų gyvenusiems žmonėms buvo aki-

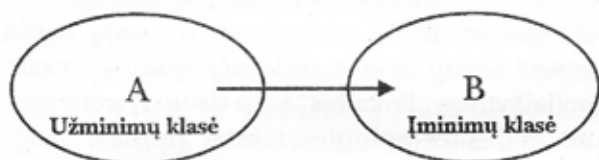
vaizdūs ir net trivialūs, o mums yra visiškai nebeskaidrūs, juolab kad jų neįmanoma rekonstruoti deduktyviai, o reikia tiesiog žinoti.

Ko gero, įstabiausias Alkuino teksto bruožas tas, kad 1-87 segmentas (Pipino klausimai Albinui) yra ne mįslių užminimas, o *naujų mįslių kūrimas*! Kitaip tariant, didesnės apimties tekste (juo laikytinas „Pokalbis“ kaip visuma) generuojami mažesnės apimties tekstai (mįslės), taigi dialogo autorius su tiesiog „postmodernistiniu“ atvirumu demonstruoja savąjį kūrybos procesą. Išdėstytos mintys taps aiškesnės, pateikus pavyzdį. Panagrinėkime 54 segmentą: P. *Quid est nebula?* - A. *Nox in die, labor oculorum.* („P. Kas yra debesis? - A. Naktis dieną, vargas akims“). Pipino klausimas savaime yra mįslės įminimas („debesis“), o Albino atsakymas į šį klausimą pateikiamas kaip mįslės užminimo formulė („naktis dieną, vargas akims“). Dabar, turėdami ir mįslės įminimą, ir užminimą, klausimą ir atsakymą sukeiskime ir turėsime štai tokią mįslę: *Naktis dieną, vargas akims. Kas? - Debesis.* Šitoks mįslių kūrimas ir jo tiesioginis demonstravimas makrotekste - tai tikros vaizduotės pratybos. Žvelgiant kiek kitu aspektu, 1-87 segmentas gali atspindėti ir scholastinių apibrėžimų formavimosi pradžią: nors atsakymai į klausimus kol kas yra dar tik palyginimai ir metaforos, nors jie kuriami pagal poetikos, o ne logikos reikalavimus, kai kurie atsakymai jau tenkina scholastinį principą: *definitio fit per genus proximum et differentiam specificam* („apibrėžimas sudaromas, remiantis artimiausiąja gimine ir skiriamuoju požymiu“). Pvz., 63 segmentą: P. *Quid est nix?* - A. *Aqua sicca* („P. Kas yra sniegas? - A. Sausas vanduo“) galima formuluoti kaip tokį apibrėžimą: *Sniegas - tai sausas (=sušalęs) vanduo* (čia „vanduo“ yra „sniego“ artimiausioji giminė, o „sausumo“ predikatas - rūšinis skirtumas). Beje, Viduramžių scholastikos pradžia siejama būtent su Alkuino vardu.

Tokių klausimų-atsakymų dubletų, kuriuos nesunku transformuoti į scholastinius apibrėžimus, atveju kiekvienas užminimų klasės elementas atitinka vieną ir tik vieną įminimų klasės elementą (1 brėž.).

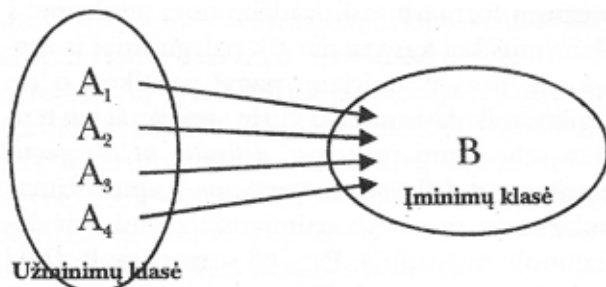
Pvz., iš 63 segmento sudarę mįslės užminimą:

Sausas vanduo. Kas?, sulauksime vieno ir tik vieno atsakymo: „*Sniegas*“. Jokie kiti įminimai šiuo atveju neįmanomi.

1 brėž.

Bet dažniausiai atsakymai į klausimus yra negriežti, formuluojami tik pagal poetikos principus. Neretai į vieną klausimą pateikiami iš karto keli atsakymai, pvz., 56 segmente: *P. Quid est terra? - A. Mater crescentium, nutrix viventium, cellarium vitae, devoratrix omnium.* („P. Kas yra žemė? - A. Motina to, kas auga, gyvenančiųjų maitintoja, gyvybės podėlis, visų rijikė“). Iš pateiktųjų atsakymų galima sudaryti net keturis užminimus įminimui „žemė“, taigi šiuo atveju vienas įminimų klasės elementas atitinka iš karto net keturis užminimų klasės elementus (2 brėž.).

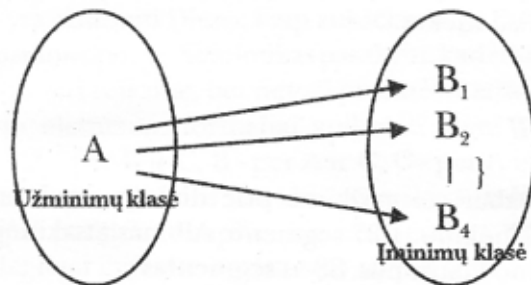
2 brėž.

Kiek nukrypdami nuo temos, įdomumo dėlei paminėsime, jog įmanomas ir priešingas atvejis, kai vieną užminimų klasės elementą atitinka daugiau negu vienas įminimų klasės elementas (3 brėž.).

Kaip pavyzdį pateiksime tokį mįslės užminimą: *Mažas seneliukas devyneriais kailinukais.*

⁵ Išimtį sudaro „degraduotos“, vėlesnės kilmės mįslės, kurios ir *sinchroniškai* turi daugiau negu vieną įminimą dėl

Įminimai gali būti du: „Svogūnas“ ir „Kopūstas“. Tačiau šios įminimų variacijos įmanomos tik diachroniškai arba dėl geografinių priežasčių: tas pats žmogus, pateikdamas jums mįslę, visuomet galvoje turės tik vieną jos įminimo variantą⁵. Akivaizdu tad, jog ir „Pokalbyje“ nerasime nė vienos mįslės, kurios struktūrą galėtų atspindėti 3 brėž.

3 brėž.

Teminiu atžvilgiu „Pokalbio“ klausimų-atsakymų dubletus galima suskirstyti į penkias grupes: 1) temiškai nesusijusius dubletus (1-7 segmentas); 2) antropologinės (ypač anatominės) tematikos dubletus (8-46 segmentas); 3) kosmologinės (astronominės, geografinės, meteorologinės, botaninės) tematikos dubletus (47-79 segmentas); 4) antropologinės (psichologinės ir socialinės) tematikos dubletus (80-85 segmentas) - tai tarsi antriosios dubletų grupės teminė variacija; 5) temiškai nesusijusius dubletus (86-109 segmentas) - tai tartum nuostabių dalykų (*mira*) kaleidoskopas, mįslės *par excellence*, kurias įminti tikrai sunku. Kaip matome, „Pokalbyje“ išryškėja dvi pagrindinės temos: žmogus ir kosmosas. Šių temų traktavimas kupinas pirmykščio naivumo, o pavaizduotas pasaulis jaukus ir paprastas, lygiai kaip ir jo suskirstymas į keturias stichijas. Sintaksės požiūriu įdomūs 3-8 segmentas, atspindintys laisvą asociacijų tėkmę, kuri išforminama grafiškai: paskutinis kiekvieno šių dubletų atsakymo žodis tampa paskutiniu po jo einančio dubleto klausimo

erotinio pobūdžio dviprasmybių; apie tai žr.: Valotka A. *Mįslių metavaizdas* // Lituania. - 1992. - Nr. 1(9).

žodžiu (4 brėž.).

3. P. *Quis generat verba?* - A. Lingua
4. P. *Quid est lingua?* - A. *Flagellum* aeris.
5. P. *Quid est aer?* - A. *Custodia* vitae.
6. P. *Quid est vita?* - A. [...] *expectatio* mortis.
7. P. *Quid est mors?* - A. [...] *latro* hominis.
8. P. *Quid est homo?* - A.

4 brėž.

Kai kurių „Pokalbio“ mįslių, priklausančių penktai dubletų grupei, paradoksalumą lemia tai, kad užminimo formulėje nesilaikoma prieštaravimo dėsnio ($A=A$). Šiuo požiūriu ypač įdomus 100-ojo segmento mįslės užminimas: „A. Mačiau žmogų, laikantį rankoje aštuonis, ir iš aštuonių staiga pagriebė septynis, ir pasiliko šeši“. Šitokia paradoksali aritmetika rodo, kad, skaičiuojant daiktus, pažeidžiamas prieštaravimo dėsnis, t. y. viena kartą skaičiuojami vieni daiktai, o kitą kartą - kiti (arba daiktų dalys). Minėtą mįslę formaliai galima spręsti taip: iš lygties $8 - 7 = n \times 6$ surandame, kad $n=1/6$; tai reiškia, kad, iš aštuonių atėmus septynis, liko ne šeši daiktai, o vieno ir to paties daikto „šeši šeštadaliai“. Belieka atsakyti, kas yra ta „viena šeštoji“ dalis. Logiška manyti, kad mįslėje numanomi vabzdžiai: mat visi jie yra šešiakojai, taigi iš aštuonių vabzdžių atėmus septynis, lieka šešios vieno vabzdžio kojos. Aišku, tai tik vienas iš daugelio galimų spėjimų, bet jis gerai iliustruoja mįslės paradokso, kylančio iš prieštaravimo dėsnio pažeidimo, prigimtį. Garsioji Sfinkso mįslė Oidipui: „Kas vaikščioja rytą keturiomis, dieną - dviem, o vakare - trimis kojomis?“ (Atsakymas: „Žmogus“) taip pat paremta prieštaravimo dėsnio pažeidimu: vienašyk kojoms prilyginamos

kūdikio rankos, kitašyk - senio lazda. Žmogus panašaus pobūdžio mįslės sugeba įminti tik todėl, kad moka mąstyti kūrybiškai, „netiesiškai“, t. y. peržengdamas logikos dėsnių ribotumą. Galima drąsiai sakyti, kad kompiuteris, net ir penktosios kartos, Oidipo mįslės įminti neįstengtų dėl to, kad „mąsto“ griežtai logiškai. Aišku, galima kompiuteriui sudaryti paprogramę, kuri leistų surasti *tertium comparationis* tarp kojų, rankų ir lazdos, bet ši paprogramė tiktų tik Oidipo mįslei (arba labai panašią į pastarąją mįslių grupę), o spręsdama kitą „netiesinį“ galvosūkių elektroninė skaičiavimo mašina ir vėl „pasimestų“, nes neįmanoma numatyti ir užprogramuoti visų netikėtumų, slypinčių semantikoje, kuri yra „netiesinė“ sistema *par excellence*. Taigi mįslę galime suvokti ir kaip žmogaus proto unikalumo, „netiesiškumo“ ir neredukuojamumo į rutines mašines operacijas simbolį.

Dialogas, užsimezgant mįslę užmenant ir spėjant, esmiškai skiriasi nuo filosofinio dialogo, kuris visuomet suponuoja nuomonių pliuralizmą ir galimybę abejoti. Mįslės užminėjas formaliai visuomet turi absoliučią tiesą, todėl bandančiojo įspėti mįslę tikslas yra, vaizdžiai sakant, ne teisingai išspręsti uždavinį, o „rasti teisingą atsakymą“, t. y. išspręsti šį uždavinį lygiai taip pat, kaip jį yra išsprendęs mokytojas, net jei pastarojo sprendimas ir būtų ne toks vykęs. Reikia skirti gnoseologiškai (t. y. neformaliai, turiningai) teisingą ir formaliai teisingą (t. y. autentišką) mįslės įminimą. Grįžkime prie nagrinėto pavyzdžio *Mažas seneliukas devyneriais kailinukais*. Įminimai, kaip jau minėta, gali būti du: „Kopūstas“ ir „Svogūnas“, nors pastarasis atsakymas geografiškai labiau paplitęs ir, ko gero, gnoseologiškai „teisingesnis“ (mat svogūnas labiau primena seneliuką devyneriais kailinukais dėl to, kad turi žymiai didesnę skaičių „kailinių“ negu kopūstas). Tai reiškia, jog atsakymo „Svogūnas“ atveju atitikimas tarp mįslės užminimo ir įminimo yra tikslesnis bei akivaizdesnis. Bet jeigu šios mįslės užminėjas turės galvoje įminimą „Kopūstas“, o jūs atsakysite „Svogūnas“, mįslės neįminsitė ir neįminsitė absoliučiai, nes

⁶ Michiko Yusa. *Paradox and Riddles* // The Encyclopedia

of Religion / Ed. M. Eliade. - Vol. 11. - Chicago, 1987. - P. 189.

būsité pateikę „ne tą“ (t. y. neautentišką) atsakymą. Mįslės įminimas yra magiška formulė, kurią reikia pakartoti žodis žodin. Todėl mįslių minimas senovėje būdavo susijęs su didele rizika: kam nepasisekdavo „rasti teisingo atsakymo“, neretai tekdavo mirti. Mįslės visuomet nukreiptos ne į daikto suvokimą, o į jo padarymą arba užvaldymą. Padarymo (*facere*) principas jose užgožia suvokimo (*sapere*) principą. Michiko Yusa yra visiškai teisingas, teigdamas, jog „mįslės dažniausiai yra instrumentalaus pobūdžio ir orientuotos į atlikimą (*performance-oriented*)“⁶. Mįslių instrumentalumas nulėmė jų ryšio su kosmogoniniais mitais: teisingai atspėjus, kas yra saulė, žemė, dangus ir t. t., šie daiktai būdavo, kaip manyta, sukuriami, „padaromi“, išplėšiant juos iš chaoso. Tikėta, kad kosmosą iš chaoso reikia atkovoti nuolat, todėl kosmoso atkūrimo apeigų metu ir būdavo užmenamos mįslės. Nesugebėjimas įminti mįslės reiškę didelę nelaimę, tikrą katastrofą, kylančią dėl to, kad nesugebama įveikti chaoso, kurį dažniausiai simbolizavo pabaisa, paprastai slibinas. Kaip mįslės įminimas reiškę kosmoso pergalę prieš chaosą, taip jos neįminimas - chaoso pergalę prieš kosmosą. Todėl drašuolis turėdavo žūti, jei nei-

mindavo pabaisos pateiktos mįslės (priešingu atveju žūdavo pabaisa; prisiminkime Oidipo ir Sfinkso istoriją).

Taigi mįslė yra ne pasaulio pažinimo, o jo *atpažinimo* simbolis ir šifras. Pasaulį galima pažinti nevienodai, bet jeigu jau kadaise jį pažinojome (arba tariamės pažinę), šio *pažinimo atpažinimas* visuomet vienareikšmis kaip ir mįslės įminimas. Jei nutariame remtis autoritetu, mus jau domina ne tai, ar jis teisingai suvokia ontologinę realybę, o vien tai, ar mes patys teisingai *suvokiame* autoriteto pateiktąjį tos realybės *suvokimą*. Viduramžiais švietimas buvo pagrįstas besąlygišku mokinio paklusimu mokytojo autoritetui, o mokymosi tikslas buvo pažinti ne pasaulį, bet tekstus, t. y. jų pateikiamą pasaulio suvokimą. Todėl 76 segmente sakydamas: *Jei žinočiau, kas yra laivas...*, Pipinas kalba ne apie tai, kad nežino, kas yra *laivas pats savaime*, o apie tai, kad nežino, kas yra *laivas mokytojo nuomone*. Svarbiausia žinoti, ką „pasakė mokytojas“ (scholastinis *magister dixit* principas). Tad įminimų vienareikšmiškumu mįslės įkūnija scholastinių apibrėžimų ir senovės tekstų korpuse slypinčių atsakymų į visus klausimus vienareikšmiškumą.

KILMINGIAUSIOJO KARALIŠKOJO JAUNUOLIO PIPINO POKALBIS SU MOKYTOJU ALBINU

ALKUINAS

1. Pipinas. Kas yra raidė? - Albinas. Istorijos sergėtoja.

2. P. Kas yra žodis? - A. Minties išdavikas¹.

¹ Žodis, atskleidamas mintį, ją tarsi „išduoda“.

² Plg. pasakymus „*pliaukšėti rimbu*“ ir „*pliaukšti liežuviu*“

3. P. Kas gimdo žodžius? - A. Liežuvis.

4. P. Kas yra liežuvis? - A. Oro rimbas².

5. P. Kas yra oras? - A. Gyvybės sargyba³.

(pvz., niekus).

³ T. y., be oro žmogus užtrokštų.

6. P. Kas yra gyvybė? - A. Laimingųjų linksmybė, vargšų liūdesys, mirties laukimas.

7. P. Kas yra mirtis? - A. Neišvengiama pabaiga, neaiški kelionė⁴, gyvųjų ašaros, testamento sutvirtinimas⁵, žmogaus plėšikas⁶.

8. P. Kas yra žmogus? - A. Mirties nuosavybė, pereinantis⁷ keliautojas, vietos svečias⁸.

9. P. Į ką yra panašus žmogus? - A. Į vaisių⁹.

10. P. Kaip žmogus yra pastatytas? - A. Tarsi žvakė vėjyje.

11. P. Kur yra pastatytas? - A. Tarp šešių sienų.

12. P. Kokius? - A. Viršaus, apačios, priekio, užnugario, dešinės ir kairės¹⁰.

13. P. Kiek [žmogus] turi palydovų? - A. Keturis.

14. P. Kokius? - A. Karštį, šaltį, sausrą, drėgmę¹¹.

15. P. Kelių būsenų kaitą patiria [žmogus]? - A. Šešių.

16. P. Kokius? - A. Alkio ir sotumo, poilsio ir darbo, budėjimo ir miego.

17. P. Kas yra miegas? - A. Mirties atvaizdas¹².

18. P. Kas yra žmogaus laisvė? - A. Nekaltybė¹³.

19. P. Kas yra galva? - A. Kūno viršūnė.

20. P. Kas yra kūnas? - A. Sielos buveinė.

21. P. Kas yra plaukai? - A. Galvos drabužiai.

22. P. Kas yra barzda? - A. Lyties požymis,

amžiaus garbė¹⁴.

23. P. Kas yra smegenys? - A. Atminties saugotojos.

24. P. Kas yra akys? - A. Kūno vedlės, šviesos indai, sielos atskleidėjos¹⁵.

25. P. Kas yra šnervės? - A. Kvapų traukėjos.

26. P. Kas yra ausys? - A. Garsų gaudytojos.

27. P. Kas yra kakta? - A. Sielos atvaizdas¹⁶.

28. P. Kas yra burna? - A. Kūno maitintoja.

29. P. Kas yra dantys? - A. Kąsnių girnos.

30. P. Kas yra lūpos? - A. Burnos durys¹⁷.

31. P. Kas yra gerklė? - A. Maisto rijikė.

32. P. Kas yra rankos? - A. Kūno darbininkės.

33. P. Kas yra pirštai? - A. Stygų plektrai.

34. P. Kas yra plaučiai? - A. Oro saugotojai¹⁸.

35. P. Kas yra širdis? - A. Gyvybės talpykla¹⁹.

36. P. Kas yra kepenys? - A. [Kūno] šilumos sargyba²⁰.

37. P. Kas yra tulžis? - A. Pykčio kurstytoja²¹.

38. P. Kas yra blužnis? - A. Juoko ir linksmybės laikytoja²².

39. P. Kas yra skrandis? - A. Valgių virėjas²³.

40. P. Kas yra pilvas? - A. To, kas trapu²⁴, sargas.

41. P. Kas yra kaulai? - A. Kūno tvirtybė.

42. P. Kas yra dubuo? - A. Kolonų perdanga²⁵.

⁴ Mat neaišku nei kada mirtis ištiks, nei kur - į dangų ar į pragarą - pateks žmogaus siela.

⁵ Testamentas įsigalioja, t.y. įgyja „pagrindą“, mirus jį palikusiam žmogui.

⁶ T.y., plėšikas, užpuolantis žmogų netikėtai.

⁷ Pereinantis per gyvenimą.

⁸ T.y., svečias bet kurioje šio pasaulio vietoje, nes žmogaus tėvynė yra danguje.

⁹ Žmogus, kaip ir vaisius, gimsta, sunoksta ir nukrinta (miršta).

¹⁰ Žmogus uždarytas tarsi į celę (asociacija su vienuolių gyvenimu).

¹¹ Kadangi šis pasaulis priešiškas žmogui, jame viešpatauja gyvybei nepalankūs kraštutinumai, niekuomet nebūna „aukso vidurio“.

¹² Pvz., graikų mitologijoje Miegas (Ύπνος) ir Mirtis (Θάνατος) buvo įsivaizduojami kaip broliai.

¹³ Žmogus laisvas tol, kol nepatenka į nuodėmės ar aistros vergiją.

¹⁴ T.y., ne pati garbė, o tik tos garbės ženklas; plg. posakį *barba non facit philosophum* „barzda nedaro filosofo“.

¹⁵ Iš akių išraiškos sprendžiama apie žmogaus sielą.

¹⁶ Kaktos raukšlių forma gali rodyti pyktį, nuostabą ir t.t.

¹⁷ Dvirėės durys (*valvae*).

¹⁸ T.y., oro saugykla žmogaus kūne.

¹⁹ Išreiškiamas labai archajiškas įsitikinimas, jog žmogaus gyvybė slypi širdyje.

²⁰ Kad kepenys yra tarsi energetinis kūno centras, žmonės pastebėjo jau žiloje senovėje (plg. *hep-enys* ir *hep-ti*, rus. печень ir печь). Tai atitinka ir šiuolaikinio mokslo duomenis: kepenyse skyla angliavandeniai, išskirdami šilumą.

²¹ Tulžis senovės žmonėms asocijavosi su pykčiu, plg. „tulžingas (=piktas) žmogus“.

²² Linksma, pakili nuotaika būdinga sangviniškam (lot. *sanguis* „kraujas“) charakteriui, o blužnis kaip tik yra organas, svarbus kraujotakos ir limfinės sistemoms. Kraujo gausa kūne sukelia gyvybinių jėgų antplūdį, pakelia tonusą, o pastarasis dažniausiai ir lemia gerą nuotaiką. Įdomu, kad ir trys kiti charakterių tipai sieti su atitinkamais organizmo skysčiais: choleriškasis - su šviesiąja tulžimi, melancholiškasis - su juodąja tulžimi, flegmatiškasis - su gleivėmis, kurias, esą, išskiria hipofizė.

²³ T.y. virškingtojas.

²⁴ Kalbama apie vidurius; jie vadinami trapiais todėl, kad jų ne taip kaip, pvz., plaučių, neprisidengia kaulai.

²⁵ Dubens kaulai (*coxae*) yra tarsi kojų (kolonų) perdanga (architravas).

43. P. Kas yra kojos? - A. Kūno kolonos.
44. P. Kas yra pėdos? - A. Judrus pagrindas.
45. P. Kas yra kraujas? - A. Kraujagyslių drėgmė, gyvybės maistas²⁶.
46. P. Kas yra kraujagyslės? - A. Kūno šaltiniai²⁷.
47. P. Kas yra dangus? - A. Besisukanti sfera²⁸, neišmatuojama viršūnė.
48. P. Kas yra šviesa? - A. Visų daiktų veidas²⁹.
49. P. Kas yra diena? - A. Ragintoja į darbą.
50. P. Kas yra saulė? - A. Pasaulio spindesys, dangaus puošmena, gamtos malonė, dienos garbė, valandų paskirstytoja.
51. P. Kas yra mėnulis? - A. Nakties akis, rasos dosnuolis³⁰, orų pranašautojas³¹.
52. P. Kas yra žvaigždės? - A. Skliauto piešinys, jūreivių vedlės, nakties puošmena.
53. P. Kas yra lietus? - A. Žemės derlumas, vaisių augintojas.
54. P. Kas yra debesis? - A. Naktis dieną³², vargas akims³³.
55. P. Kas yra vėjas? - A. Oro susijaukimas, vandenų judrumas, žemės sausumas³⁴.
56. P. Kas yra žemė? - A. Motina to, kas auga, gyvenančiųjų maitintoja, gyvybės podėlis³⁵, visų rijikė³⁶.
57. P. Kas yra jūra? - A. Narsumo kelias, žemės riba, kraštų padalytoja, upių prieglauda, lietu šaltinis, priebėga pavojuose³⁷, žavesys džiaugsmuose.
58. P. Kas yra upės? - A. Nesibaigiantis bėgi-

²⁶ T.y. maistas, teikiantis kūnui gyvybę.

²⁷ Šaltiniai, kuriais sruvena ir iš kurių trykšta kraujas.

²⁸ Besisukanti sfera - tai dangaus skliautas, besisukantis apie neregimą ašį, kuri projektuojasi netoli Šiaurinės žvaigždės.

²⁹ Kai šviesa krinta ant daiktų, mes pamatome jų pavidalus, t.y. „veidus“.

³⁰ Pažod. „tas, kuris yra dosnus rasos“; mėnulis būdavo matomas giedromis naktimis, t.y. tuomet, kai oras atvėsdavo ir iškrisdavo rasa; šitaip mėnulis pradėtas laikyti rasos priežastimi. Kitaip tariant, tiek galimybė matyti mėnulį, tiek vėsa bei su ja susijęs rasos iškritimas yra dvi tos pačios priežasties (giedros) paralelios, nesusijusios viena su kita pasekmės, tuo tarpu senovės žmonės mėnulį traktavo kaip priežastį, o rasos iškritimą - kaip pasekmę.

³¹ Orą spėdavo iš mėnulio spalvos: oranžinio arba rausvo atspalvio mėnulis būdavo prieš darganą ir audrą.

³² Labai poetiškas oksimoronas.

mas, saulės poilsis³⁸, žemės drėkinimas.

59. P. Kas yra vanduo? - A. Gyvybės palaikytojas, nešvarumų nuplovėjas.

60. P. Kas yra ugnis? - A. Ypač didelis karštis, gimstančiųjų sušildymas, vaisių branda³⁹.

61. P. Kas yra šaltis? - A. [Kūno] narių drebulys.

62. P. Kas yra gėla⁴⁰? - A. Žolių persekiotoja, lapų žudytoja, žemės pančiai⁴¹, vandenų šaltinis⁴².

63. P. Kas yra sniegas? - A. Sausas vanduo.

64. P. Kas yra žiema? - A. Ta, kurią išveja vasara.

65. P. Kas yra pavasaris? - A. Žemės spalvintojas⁴³.

66. P. Kas yra vasara? - A. Naujas žemės apdaras, vaisių brandinimas.

67. P. Kas yra ruduo? - A. Metų klėtis.

68. P. Kas yra metalai? - A. Pasaulio vežimas.

69. P. Kas jį tempia? - A. Naktis ir diena, šaltis ir karštis.

70. P. Kas yra jo vežėjas? - A. Saulė ir mėnulis.

71. P. Kiek [jie] turi rūmų? - A. Dvylika.

72. P. Kas yra rūmų valdytojai? - A. Avinas, Taurus, Dvyniai, Vėžys, Liūtas, Mergelė, Svarstyklės, Skorpionas, Šaulys, Ožiaragis, Vandenis, Žuvis.

73. P. Kiek dienų [saulė ir mėnulis] gyvena kiekvienuose rūmuose? - A. Saulė trisdešimt dienų ir dešimt su puse valandos, mėnulis - dviem dienom ir aštuoniom valandom mažiau.

74. P. Mokytojau, bijau citi aukštybėmis. - A. Kas tave atvedė į aukštybes?

³³ Taip pasakyti galėjo tik rankraščių skaitytojas ir perrašinėtojas: mat dieną užplaukus debesiui, dideli daiktai būdavo dar gerai matomi, tačiau norint įžiūrėti mažesnius (pvz., raides), jau reikėdavo užsidegti žvakę.

³⁴ Vėjyje paspartėja garavimas, todėl vėjas išdžiovina žemę.

³⁵ T.y. podėlis, rūsys, iš kurio imame visa, kas palaiko gyvybę.

³⁶ Žemėje laidojami mirusieji, todėl ji visus „praryja“.

³⁷ Jūromis galima pabėgti nuo persekiotojų ir įsikurti saugesniuose kraštuose.

³⁸ Senovėje manyta, kad vanduo ir drėgmė maitina šviesą.

³⁹ Vaisius nokina saulė, kuri yra dangiškoji ugnis.

⁴⁰ Lot. žodį *gelu* galima versti ir kaip „gėlą“ (šalčio reikšme), ir kaip „šalną“.

⁴¹ T.y. įšalas.

⁴² Plg. žodžių „gėla“, „gelti“ (apie šaltį) ir „gėlas“ (pvz., šaltinio vanduo) semantiką.

⁴³ Pavasaris spalvina žemę po bespalvės žiemos.

75. P. Smalsumas. - A. Jei bijai, nulipkime; seksiu, kur tik tu eitum.

76. P. Jei žinočiau, kas yra laivas, paruoščiau tau, kad ateitum pas mane. - A. Laivas yra klajojantys namai, visur esanti priebėga, keliautojas be pėdsakų, pakrantės kaimynas.

77. P. Kas yra pakrantė? - A. Žemės siena⁴¹.

78. P. Kas yra žolė? - A. Žemės drabužiai.

79. P. Kas yra daržovės? - A. Gydytojų draugai, virėjų gyrius.

80. P. Kas yra tas, kuris kartų padaro saldų? - A. Badas.

81. P. Kas yra tai, kas žmogui neleidžia atsipalaiduoti? - A. Turtai⁴⁵.

82. P. Kas yra budinčiam miegas? - A. Viltis⁴⁶.

83. P. Kas yra viltis? - A. Darbo palengvinimas, abejotina sėkmė⁴⁷.

84. P. Kas yra draugystė? - A. Sielų lygybė⁴⁸.

85. P. Kas yra tikėjimas? - A. Nežinomo ir nuostabaus dalyko tikrumas.

86. P. Kas yra nuostabu? - A. Neseniai mačiau žmogų - stovintį, plušantį, vaikščiojantį, kurio niekada nebuvo.

87. P. Kaip tai gali būti? Atskleisk man. - A. Atvaizdas yra vandenyje.

88. P. Kodėl šito nesuvokiau pats tuomet, kai tiek kartų mačiau tą patį žmogų? - A. Kadangi, taurusai, esi sumanus ir turi įgimtų gabumų, pasiūlysiu tau kai kuriuos kitus nuostabius dalykus. Pamėgink, ar savo paties jėgomis sugebėsi juos suvokti.

89. P. Padarykime šitaip, tačiau, jei pasakyčiau

kitaip, negu yra, pataisysi mane. - A. Padarysiu taip, kaip nori.

90. A. Su manimi be liežuvio ir balso kalbėjo kažkoks nepažįstamas, kurio niekada nebuvo nei prieš tai, nei bus po to ir kurio nei girdėjau, nei esu pažinęs. - P. Greičiausiai tavo kankino sapnas, mokytojai.

91. A. Taip pat, sūnau, išklausk ir kitos [mįslės]: mačiau, kaip negyvieji gimdė gyvąjį, ir gyvojo pyktyje buvo sunaikinti negyvieji. - P. Iš medžių trynimo gimė ugnis, ryjanti medžius.

92. A. Teisingai. Girdėjau daug kalbančius negyvėlius. - P. Tikrai niekada [negirdėjai], nebent [jie] pakabinti ore⁴⁹.

93. A. Tikrai. Mačiau vandenyje rimstant neužgesinamą ugnį. - P. Manau, kad nori nusakyti titnagą⁵⁰.

94. A. Mačiau negyvąjį, sėdintį virš gyvojo, ir [kaip] negyvojo juoke miršta gyvasis. - P. Šitai yra pažinę mūsų virėjai⁵¹.

95. A. Yra pažinę; bet pridėk pirštą prie lūpų, kad negirdėtų vaikai, kas yra tai: su kitais buvau medžioklėje, kurioje, jeigu ką nors pagavome, nieko su savimi nesinešėme, o tai, ko sugauti nepajėgėme, nešėmės su savimi namo. - P. Tai yra kaimiečių medžioklė⁵².

96. A. Taip ir yra. Mačiau kai ką, gimusį anksčiau, nei buvo pradėtas (*conceptus*). - P. Matei ir, ko gero, paragavai⁵³.

97. A. Paragavau. Kas yra tas, kurio nėra, kuris turi vardą ir atsako šaukiančiajam? - P. Miškuose paklausk: *biblos*⁵⁴.

⁴¹ Žiūrint iš jūros, pakrantė panaši į sieną.

⁴⁵ Turtai ir noras dar labiau praturtėti niekada neleidžia žmogui nusiraminti ir atsikvėpti.

⁴⁶ Pavargęs žmogus viliasi išsimiegoti.

⁴⁷ Sunkus darbas be apgaulingos vilties atneša tikrą sėkmę, o viltis, būdama „kvailių motina“, - abejotiną sėkmę.

⁴⁸ T.y. draugų lygybė, nepripažįstanti jokių konvencinių barjerų, kurie trukdo bendrauti.

⁴⁹ Kalbama apie skambančius varpus.

⁵⁰ Titnagas vadinamas neužgesinama ugnimi todėl, kad iš jo neįmanoma atimti savybių, nulemiančių ugnies įskėlimo galimybę. Vandenyje panardintu titnagu ugnies neįskėsimė, bet vos jį ištrauksime iš vandens, ugnį vėl bus galima įskelti. Todėl titnagė slypinti ugnis vandenyje tik „aprimsta“, bet niekada neišnyksta.

⁵¹ Galbūt kalbama apie katilą su viralu: kai „negyvas“ viralas liejasi per kraštus, jis šnypšdamas („juokdamasis“) užgesina „gyvą“ ugnį.

⁵² Turimi omenyje nesiprausę kaimiečiai, nuo savo kūno rankiojantys utėles. Tai garsioji „Homero mįslė“: pasakojama, jog dainius, neįstengęs įminti panašios mįslės, iš nevilties mirė.

⁵³ Turimas galvoje viščiukas kiaušinyje. Senovės žmonėms atrodė, kad paukščiai gimsta du kartus: pirmąkart - kai iš kiaušinio baltymo ir trynio susiformuoja jų kūnai, antrąkart - kai išsirita iš lukšto.

⁵⁴ Kalbama apie aidą. Žodis *biblos* čia gal reiškia paprastą šūksnį, nors jį galima sieti su gr. βίβλος „papyrusas, nendrė“, o jau po to įmanomos asociacijos su Ovidijaus „Metamorfozių“ III giesmėje aprašomu graikų mitu apie Narcizą ir Echo (gr. ἠχώ „aidas“).

98. A. Mačiau šeimininką, bėgantį su savo namais, ir jis tylėjo, o namai skambėjo. - P. Paruošk man tinklą ir atskleisiu tau⁵⁵.

99. A. Kas yra tas, kuris negali matyti, nebent užmerktomis akimis? - P. Aną tau nurodo tas, kuris knarkia⁵⁶.

100. A. Mačiau žmogų, laikantį rankoje aštuonis, ir iš aštuonių staiga pagriebė septynis, ir pasiliko šeši. - P. Vaikai mokykloje žino⁵⁷.

101. A. Kas yra tas, kuris, jeigu nuimtum galvą, iškyla aukštesnis? - P. Nueik prie lovos ir ten rasi⁵⁸.

102. A. Buvo trys: vienas niekuomet negimęs ir kartą miręs, antras kartą gimęs ir niekuomet nemiręs, trečias kartą gimęs ir dukart miręs. - P. Vienas panašus į žemę, antrasis - į mano Viešpatį, trečiasis - į vargšą žmogų⁵⁹.

103. A. Tačiau pasakyk pirmąsias jų vardų

raides. - P. „I“, „V“, „XXX“⁶⁰.

104. A. Mačiau skrendančią moterį, turinčią geležinį snapą, medinį kūną ir plunksnuotą uodegą, bei nešančią mirtį. - P. Ji yra karių bendražygė⁶¹.

105. A. Kas yra karys? - P. Valstybės siena, priešų baimė, šlovinga vergija.

106. A. Kas yra tas, kuris yra ir kurio nėra? - P. Niekas.

107. A. Kokiū būdu [jis] gali būti ir nebūti? - P. Vardo atžvilgiu (*nomine*) yra, o daiktiškai (*re*) nėra.

108. A. Kas yra tylus žinianešys? - P. Tai, ką laikau rankoje.

109. A. Ką laikai rankoje? - P. Tavo laišką, mokytojų.

110. A. Sėkmingai skaityk, sūnau.

⁵⁵ Šeimininkas - nebyli žuvis, o jos namai - upė, kurios vanduo tekėdamas šniokščia.

⁵⁶ Kai miegantis žmogus atmerkia akis, sapnas pradingsta.

⁵⁷ Mįslės atsakymas neaiškus. Galbūt turimi galvoje aštuoni vabzdžiai. Pagriebus septynis iš jų, lieka vienas, t.y. lieka šešios kojos (vabzdžiai yra šešiakojai), taigi, šiuo požiūriu lieka „šešetas“. Mįslės paradoksalumą nulemia prieštaravimo dėsnio pažeidimas: vienąkart skaičiuojami vabzdžiai, o kitąkart - jų kojos.

⁵⁸ Tikėtinas mįslės įminimas - pagalvė: mat ji, padėjus ant jos galvą, subliūkšta, o pakėlus - vėl išsipučia. Kitas (mažiau tikėtinas) mįslės spėjimas - *castrum* ir *astrum*. Nometus *c* (žodžio „galva“!), pirmasis žodis tampa antruoju, o žvaigždė

(*astrum*) yra iškilusi aukščiau už tvirtovę, pilį (*castrum*).

⁵⁹ Pirmasis žmogus - Adomas (jis negimė, bet buvo tiesiogiai Dievo sukurtas), antrasis - Enochas arba Elisas (jie nemirė, bet buvo gyvi paimti į dangų), trečiasis - Lozorius (jis Kristaus buvo prikeltas iš numirusiųjų, todėl vėliau turėjo mirti antrąkart). Adomas buvo nulipdytas iš žemės, Enochas ir Elisas savo nemirtingumu panašūs į patį Kristų, o Lozorius dviem savo mirtimis gali simbolizuoti fizinę (pirmąją) ir dvasinę (antrąją, galutinę, t.y. pragaro) mirtį.

⁶⁰ „A“ yra pirmoji, o „E“ - penktoji lotynų abėcėlės raidė. Skaičiumi 30 (XXX) koduojama raidė „L“, nes graikų kalboje liambda (λ) su štrichu reiškia „30“.

⁶¹ Strėlė.

VERGILJIAUS “GEORGIKOS” LIETUVIŠKAI

DALIA DILYTĖ

Prieš du tūkstančius dvidešimt trejus metus mažame derlingosios Kampanijos miestelyje Ateloje romėnų poetas Publijus Vergilijus Maronas (70-19 m. pr. Kr.) skaitė grįžtančiam iš Rytų Oktavianui savo naują kūrinį „Georgikas“¹ (Don. 42). Sumušęs paskutinį priešininką², buvęs triumviras sustojo kelias dienas atsikvėpti, pasigydyti įsiskaudėjusios gerklės. Jis dar ne Augustas. Netrukus tris dienas Romoje tęsis jo triumfo eisenos, jis taps pirmuoju senato (*princeps senatus*) ir valstybės vyru. Visa tai dar bus. Ir Vergilijus dar ne klasikas, ne pranašas, ne stebukladarys, nors jau gerai žinomas, spėjęs pagarsėti „Bukoliku“ rinkiniu poetas. Greitai šis aukštas, tamsoko gymio paprasto valstiečio sūnus taps didžiausiu romėnų rašytoju. Išklausiui „Georgikas“ Oktavianui turėjo būti aišku, kad jūdviejų padėtis panaši: abiejų laukia nelengva šlovės našta. Jam pačiam tai nebus naujas ar nemalonus dalykas, o Vergilijus turbūt niekad nepripras: kai jį, retsykais atvykstantį į Romą poetą, gerbėjai pradeda rodyti pirštais ar sekioji iš paskos, jis sprunka į pirmo pasitaikiusio namo tarpupartę (Suet.-Don. 11), ir nudžiugę šeimininkai slepia jį nuo smalsuolių.

O gal susitikimo Ateloje ir nebuvo, gal tai prasimanytas. Antikiniuose Vergilijaus gyvenimi-

mo aprašymuose³ esama daug legendų, ir niekas nežino, kuriomis verta tikėti⁴. Tačiau į šį epizodą galima žiūrėti kaip į vaizdingą gerų Augusto ir Vergilijaus santykių metaforą. Dėl tų santykių Naujaisiais laikais radosi daugybė emocijų ir klausimų. Vieni piktinosi pagarba ir liaupsėmis jaunajam Cezariui Vergilijaus kūrinuose, vadino poetą padlaižiu, kiti įrodinėjo nepriklausomą laikyseną, epikūrišką vienumos siekimą⁵. Iš tiesų Vergilijus turbūt nebuvo nei bukas pataikūnas, nei ypatingas Augusto draugas, nei aršus priešininkas. Dar teberašanti „Georgikas“ jį, kaip ir kitus romėnus, Oktavianas papirko būsimos taikos saldumu (Tac. *Ann.* I. 2) ir ketinimais sugrąžinti senąją valdymo formą, teismų ir įstatymų autoritetą, magistratų valdžią, senato reikšmę (Vell. Pat. II. 89). Jau penktą dešimtmetį besitęsiantys pilietiniai karai buvo daug ką išklabinę ir sugriovę. Be to, Roma tapo didžiulės valstybės centru. Į ją vedė visi keliai, kuriais į Amžinąjį miestą traukė įvairių rasių ir tautų pirkliai ir nuotykių ieškotojai, filosofai ir laisvo elgesio moterys, menininkai ir elgetos. Romėnų pavergtoji Graikija, pasak Horacijaus (*Epist.* II. 1. 156-157), nugalėjo savo užkariautojus, atnešdama į Lacijų menus. Smarkų helėnizacijos procesą bei plin-

DALIA DILYTĖ (g. 1944), VU klasikinės filologijos katedros docentė. Tyrinėja romėnų literatūros istoriją. Išvertė Senekos „Laiškus Liucilijui“ (V., 1986), Tibulo „Elegijas“.

¹ τὰ γεωργικά graik. - žemės ūkio reikalai. Manoma, jog pavadinimą Vergilijus pasiskolino iš II a. pr. Kr. graikų poeto Nikandro; lot. atitiktumuo - *res rusticae*.

² Oficiali karo su Antonijumi Marku versija buvo karas su išorės priešais (*bellum externum*) - Cass. *DioL.* 6. 1; Ovid. *Fasti*, VI. 205-210. Šios versijos laikosi ir Vergilijus (*Georg.* IV. 560-561).

³ Žr. *Die Vitae Vergilianae* / Ed. E. Diehl. - Bonn, 1911.

⁴ Galbūt todėl, kad be šių biografijų daugiau šaltinių nėra, o gal todėl, kad du tūkstančius metų kartojami pasakojimai tapo lyg ir tiesa, pastaruoju metu Vergilijaus gyvenimo aprašymais labiau tikima negu amžiaus pradžioje. Tai pagrįžiama beveik visuose mūsų toliau cituojamuose darbuose.

⁵ Nuomonių apžvalgą žr.: Аверинцев С. С. *Внешнее и внутреннее в поэзии Вергилия* // *Поэтика древнеримской литературы*. - М., 1989. - С. 22-52.

tančius Romoje Egipto ar Rytų prietarus, pa-pročius, tikėjimus turėjo atremti romėniškumas. Galus ir kitas seniau kardu užkariautas tautas reikėjo pavergti romėnų dvasia. Protėvių papročių (*mores maiorum*) puoselėjimas, romėnų religijos atgaivinimas buvo aktualus dalykas. Oktavianas negalėjo to nesuprasti, tam nepritarti ir kaip politikas tuo nepasinaudoti. Restauracijos idėja tikriausiai nebuvo princepsu užgaida ar politinis manevras. Ji knibždėjo visų I a. pr. Kr. antros pusės romėnų protuose, taip pat ir Vergilijaus.

Tiesa, kai kas teigia, kad tarnaujantis režimui pasidavėlis Vergilijus parašė „Georgikas“ Meccenato ar Augusto lieptas⁶. Sakydamas princepsu draugui ir neoficialiam patarėjui mecenatui *tua iussa* (*Georg.* III. 41)⁷, poetas galėjo turėti galvoje padaršinimus ar paraginimus imtis širdžiai mielos temos. Intelektualų susibūrimuose jie tikriausiai ne kartą buvo kalbėję apie romėnų būdo bruožus, tautos vietą tarp kitų tautų, jos misiją pasaulyje⁸. Italija - žemės ūkio kraštas. Nuo senų senovės Romoje valstiečio užsiėmimas laikomas vienu garbingiausių. Aiškiai ir lakoniškai kadaise šią mintį išreiškė Katonas Vyresnysis (234-149 m. pr. Kr.): girdami tobulą vyrą (*virum bonum*), protėviai sakydavo: „Geras žemdirbys, geras valstietis (*bonus agricola, bonus colonus*)“⁹. Dabar jau kelintą dešimtmetį dėl valdžios besigrumiančių karvedžių armijose kovėsi ir kaunasi buvę kaimiečiai ar jų sūnūs. Išnyko pagarba žagrei, pjautuvai perlydyti į kardus (*Verg. Georg.* I. 505-508). Todėl jaučiaus ariančio dirvą senatoriaus Cincinato vaizdas pradeda darytis idealu. 37 m. pr. Kr. Markas Terencijus Varonas Reatinietis (116-27 m. pr.

Kr.) išleidžia tris „Kaimo reikalų“ knygas (*Rerum rusticarum libri tres*). Vergilijus tais pačiais metais pradeda rašyti „Georgikas“. Poemą sudaro keturios knygos. Pirmoje, skirtoje žemdirbystei, kalbama apie sunkius artojo darbus, įrankius, kokybišką javų sėklą, pranašingus orų pasikeitimų ženklus. Antroje pasakojama apie sodų ir vynuogynų įveisimą bei priežiūrą, vaismedžių skiepijimą. Trečios knygos tema - gyvulininkystė, ketvirtos - bitininkystė. „Georgikos“ yra didaktinė poema: autorius ne tik pasakoja, bet ir pataria, moko, nurodinėja. Reikėtų pastebėti, kad didaktinio pobūdžio veikalus Antika mėgo labiau negu Naujieji laikai, niekinantys tiek atvirų, tiek paslėptų didaktinių nuostatų kūrinius ir šiaip taip dar pakenčiantys nebent dvasininkų pamokslų didaktikos elementus. Graikijoje poetas buvo laikomas mūzų ar net paties Apolono įkvėptu ir globojamu žmogumi, kurio lūpomis kalba patys dievaičiai. Todėl žanro pradininkas Hesiodas (VIII a. pr. Kr.) savo poemoje „Darbai ir dienos“ (*Ἔργα καὶ ἡμέραι*) pakiliai ir entuziastingai moko teisingumo, darbštumo, dievobaimingumo, kartu duodamas ir dalykiškų patarimų. Didaktiniai veikalai pasidarė ypač populiarūs helėnizmo laikais (IV - I a. pr. Kr.), kai smarkiai ėmė vystytis įvairūs mokslai, ir jų elementai pradėjo brautis į literatūrą. Iš sausos informacinės medžiagos darydamas grožinį kūrinį, poetas galėjo pademonstruoti savo meistriškumą, tuomet labai vertinamą dalyką. Romėnams taip pat imponavo naudą su malonumu derinantieji didaktinių nuostatų moksliniai veikalai. Toks buvo Tito Lukrecijaus Karo (97-15 m. pr. Kr.) epas „Apie daiktų prigimtį“ (*De rerum natura*). Markas Tulijus Ciceronas (106-43

⁶ Шифман И. Ш. *Цезарь Август*. - Л., 1990. - С. 149.

⁷ Čia ir toliau „Georgikų“ tekstas cituojamas iš: P. Vergilii Maronis *Opera* / Ed. O. Ribbeck. - Lipsiae, 1878.

⁸ Galbūt panašų pašnekėsį, tik, matyt, kita tema vaizdavo Meccenatas neišlikusiame dialoge „Puota“ (aliuzija į Platoną ir Ksenofontą). Pokalbio dalyviai buvo Vergilijus, Horacijus, Valerijus Mesala ir jis pats. (*Serv. Aen.* VIII. 310). Apskritai sunku patikėti, kad Meccenatas kažkaip specialiai būtų telkęs vadinamąjį savo būrelį Augusto ideologijos retransliacijai. Lengviau įsivaizduoti, kad bendravo bendraminčiai, kuriems buvo brangios ir įdomios nacionalinės problemos, filosofinės idėjos ar kūrybos klausimai. Jie, kaip ir dauguma romėnų,

matyt, buvo iš tiesų patenkinti ir dėkingi į atvirą diktatūrą nesiveržiančiam, tik autoritetu visus pranokstančiam (R. G. D. A. 34) Augustui už sugrąžintą taiką, tvarkomą sostinę ir provincijas. Juo labiau, kad alternatyvos lyg ir nebuvo. Be to, išoriškai Romoje beveik niekas nepasikeitė: kaip visada posėdžiavo ir skelbė nutarimus savo ir romėnų tautos vardu senatas, kaip seniau buvo renkami konsulai ir kiti magistratai. Amžininkams ne taip lengva buvo susigaudyti, kad jie gyvena pereinamoju iš respublikos į imperiją laikų.

⁹ Cato Maior Porcius. *De agri cultura* / Ed. G. Goetz. - Lipsiae, 1922. - I. 2.

m. pr. Kr.) išvertė iš graikų kalbos Arato (III a. pr. Kr.) poemą apie dangaus reiškinius (Quint. XII. 11. 27), Vergilijaus draugas poetas Emilijus Makras (I a. pr. Kr.), galbūt dairdamasis į Nikandrą (II a. pr. Kr.) ir kitus graikus, buvo parašęs tris didaktinius veikalus: apie paukščius, apie vaistus nuo gyvūnų įkandimų ir apie vaistažoles (Ovid. *Trist.* IV. 10. 43-44). Vergilijus ėmėsi kūrinių žemdirbystės tema. Tačiau kupina pamokymų valstiečiams poema „Georgikos“ nėra nei agronomijos vadovėlis, nei grynas didaktikos veikalas. Dar Seneka (4 m. pr. Kr. - 65 m. po Kr.), o tikriausiai ir daugelis romėnų buvo pastebėję, kad Vergilijus sumaišė pupų ir sorų sėjos laiką (Sen. *Epist.* LXXXVI), Plinijus Vyresnysis (23-79 m. po Kr.) nurodė, kad garbusis poetas padarė klaidų, aiškindamas skiepijimo galimybes (Plin. *Nat. Hist.* XVII. 129). Seneka paaiškina, kad Vergilijus ne valstiečius norėjo pamokyti, o suteikti skaitytojams malonumo (*ibidem*). Didaktika nėra pagrindinis „Georgikų“ tikslas¹⁰. „Tai ne agronomijos, o filosofijos poema.“¹¹ Tai epas apie žmogaus būtį, jo vietą pasaulyje, santykius su žeme, dangaus šviesuliais, augalais, gyvūnais, dievais. Sunku pasakyti, kurios filosofinės krypties atstovas yra Vergilijus. Vieni teigia jį esant epikūrininką¹², kiti - stoiką¹³. Tačiau neaiški padėtis rodo, jog Vergilijui turbūt neatrodė svarbu griežtai apibrėžti, supriešinti abi pozicijas. Savo kūryboje jis išreiškė svarbiausią klasikinės romėnų poezijos nuostatą - stengimąsi aprėpti visumą¹⁴. Pasaulis Vergilijui atrodo esąs vieningas. Poetas tikriausiai klysta, teigdamas, kad į bet kokį medį galima įskiepyti bet kokį medį, tačiau jam, matyt, tai nelabai svarbu: juk šis vaizdas - augalų bendrijos metafora. Viskas yra susiję; spraginėjanti spingulės ugnis praneša artėjančią audrą (*Georg.* I. 390-392), žmones ir gyvulius valdo tokie pat

geismai (*Georg.* III. 242-244), vienodai kamuoja senatvės ligos, laukia mirtis (*Georg.* III. 66-68), o bičių „miestai“ primena žmonių bendruomenes (*Georg.* IV. 149-218). Pasakojimas apie bičių atsiradimą iš supuvusių jaučių (*Georg.* IV. 281-558) yra kupinas fantastikos, bet Vergilijui tai, matyt, taip pat nerūpi: legenda taip gražiai išreiškia gamtos vienovę ir amžinąjį gyvybės ratą. Dievas yra persmelkęs ir žemę, ir jūrą, ir gilųjį dangų, ir gyvulius, ir žvėris, visiems suteikdamas gyvybės kvėpsnį, kuris nemiršta, suirus kūnui. Mirčiai pasaulyje nėra vietos, aukštoje padangėje plevena gyvybė (*Georg.* IV. 219-227). Patarimas *sidera serva* (stebėk žvaigždynus - *Georg.* I. 335) reiškia raginimą gyventi pagal kosmo tvarką. Negalima berti sėklų į to nenorinčią žemę (*invitae terrae* - *Georg.* I. 224), negalima laužyti nuo pradžių pradžios nustatytų gamtos dėsnų. Juos reikia pažinti ir jų laikytis (*Georg.* I. 50-61). Juo žmogus tiems dėsniams paklusnesnis, juo jam pačiam geriau, juo jis laimingesnis. Labiausiai gamtos tvarką atitinka kaimiečių gyvenimas. Pirma, jis priklauso nuo ciklinės metų laikų kaitos, sutampa su dėsningais žvaigždynų patekėjimais ir nusileidimais: apsukę ratą, žemdirbio darbai vėl sugrįžta, ir metai vėl rieda senomis pėdomis (*Georg.* I. 401-402). Antra, kaime viskas natūralu: nedažyta vilna, kvėpalų neprigrūstas aliejus, ne dirbūniai, o tikri ežerai (*Georg.* II. 465-469). Todėl valstiečiai yra dori, ištvermingi, teisingi, nesivaiškantys prabangos, šlovės ar valdžios (*Georg.* II. 472-499). Jų gyvenimas nėra nerūpestingas poilsis. Jie nešvilpiniuoja dūdelėmis, išsitiesę plačiašakio buko pavėsyje šalia jaukia teškenančio šaltinio kaip palaimingoje Arkadijos šalyje gyvenantieji „Bukolikų“ piemenys¹⁵. Arkadijoje, grožio, meno, poezijos krašte, viešpatauja viską nugalinti meilė - *omnia vincit Amor* (*Buc.* X. 69).

¹⁰ Krol V. *Studien zum Verständnis der römischen Literatur*. - Stuttgart, 1924. - S. 197.

¹¹ Гаспаров М. Л. *Вергилий - поэт будущего* // Вергилий. Буколики. Георгики. Энеида. - М., 1979. - С. 21; Perret J. *The Georgics* // Virgil. - Prentice-Hall, 1966. - P. 28-40.

¹² Klingner F. *Virgils Georgica*. - Zürich und Stuttgart, 1963. - S. 127; Zabulis H. *Respublikos idealai Romos Aukso poezijoje*. - V., 1982. - P. 102-124; Stabryla S. *Wergiliusz: Świat poetycki*. - Wrocław, 1983. - S. 138.

¹³ Bellessort A. *Virgile: Son oeuvre et son temps*. - Paris, 1930. - P. 94; Büchner K. P. *Virgilius Maro: Der Dichter der Römer*. - Stuttgart, 1959. - S. 23-45.

¹⁴ Pöschl V. *Die Hirtendichtung Virgils*. - Heidelberg, 1964. - S. 67.

¹⁵ Tiesa, Kettemann ir „Georgikose“ randa bukolinių elementų: Kettemann R. *Bukolik und Georgik*. - Heidelberg, 1977. - S. 21-49.

„Georgikų“ valstiečiams dievai davė nelengvą gyvenimą (*Georg.* I. 121-122), bet visus sunkumus galima įveikti, nes darbas viską nugalai - *labor omnia vincit* (*Georg.* I. 145-146). *Labor*, sunkus triūsas, vargas yra „Georgikų“ pasaulio viešpats. Poetas dar pridėjo epitetą *improbus*. *Labor improbus* - nelabas, šimtą kartų keikiamas vargas. Tačiau tik toks be atilsio darbas sudaro žmogaus laimės esmę, sugražina Aukso amžių, gali Italiją paversti Arkadija. Tik patys valstiečiai galbūt net nesuvoja, kokie jie laimingi (*Georg.* II. 458,493).

Taip paprastai apie sudėtingus ir reikšmingus dalykus kalbama vieno didžiausių Europos poetų Vergilijaus poemoje. Todėl didžiai malonu žinoti, kad turime net tris jos vertimus į lietuvių kalbą¹⁶. Versti „Georgikas“ nėra lengva. Turinčiame siužetą veikale skaitytojo dėmesys krypta į veikėjų poelgius, jausmus, intrigos peripetijas, vertimo trūkumai darosi ne tokie pastebimi, o čia - nieko: nei turinio, nei veikėjų, nei sudėtingo emocijų žaismo. Skamba kiekvienas žodis, vertėjui nėra už ko pasislėpti. Sunkiausia įveikti Vergilijaus minties kondensuotumą¹⁷. Poetas rašė šį veikalą septynerius metus, net smulkmenas apgalvojo ir nušlifavo. Kiekvieną rytą jis sukurdavo ir padiktuodavo daug eilučių, iš kurių po dienos triūso vakarop likdavo tik kelios. Draugams jis šypsodamasis aiškino nulaižęs poemą kaip lokėką tik atsivestą meškiuką (Suet. - Don. 22; Aul. Gell. XVI. 10. 2-3). Taip kantriai valstietišškai bedirbdamas, Vergilijus iškėlė savo kūrybą į lotynų poetinės kalbos viršūnę, o „Georgikos“ tapo jo poezijos viršūne. Sunku tokioms aukštybėms prilygti, arba, kaip sakoma, atlikti adekvatų vertimą, „kad vertimo rezultatas darytų tokį pat emociinį poveikį ir perteiktų tiek pat informacijos, kaip originalas“¹⁸. Galbūt todėl lenkai ir rusai teturi po vieną „Georgikų“ vertimą. Esama, tiesa, ir turtingesnių: trečią šimtmetį Vergilijų verčiantieji prancūzai, pavyzdžiui, priskaičiuoja penkis

meninius vertimus. Vaclovas Biržiška nurodo, kad jau XIX a. pradžioje būta bandymo versti „Georgikas“ į lietuvių kalbą¹⁹. 1969 m. pirmąją poemos knygą išvertė Benediktas Kazlauskas²⁰.

Visos poemos vertimą 1971 m. pirmasis paskelbė Antanas Dambrauskas (g. 1911). Imdamasis šio darbo, vertėjas tikriausiai nesijautė naujokas: jis buvo redagavęs Homerą, išvertęs „Eneidą“. Kitaip tariant, prie „Georgikų“ dirvono jaučius atsivarė patyręs artojas. Jis žino, kad romėnų poeto eilė nebyra vien daktiliais ir pirmaišo tiek, kiek reikia spondėjų. Tuomet hegzometro vagos neatrodo nuobodžios, nors gula ramiai ir lygiai:

Kai pastebėsi, kad vis į pavėsį lenda avelė,
 Ėda nenorom, žolės atkandusi minkštą viršūnę,
 Velkas pati paskutinė bandoj, lauke gulinėja,
 Maž tepaėdus, ir grįžta namo jau vakarui
 temstant -
 Negandai kelią peiliu, nelaukęs nieko, užkirski,
 Kol bjaurioji liga nepaplito po kaimenę visą.
 (III. 464-469)

Dambrauskas atranda taiklių ir tikslių pasakymų: „vienas tinklaičio svarus jau kliunksi į plačiąją upę“ (I. 141: *atque alius latum funda iam verberat amnen*); „kai varpom laukai pasišiausia“ (I. 314: *spicea iam campis cum messis inhorruit*); „jovarai pilkuojančiais lapais pražilę“ (II. 13: *glauca canent fronde salicta*); „vaisių [...] kaip gruoodo prikričė“ (II. 8: *strati bacis silvestribus agri*); „kad [...] nagais nesusirgtų ar susnos negautų“ (III. 299: *ne... scabiemque ferat turpesque podagras*) etc. Kai kurias metaforas bei šiaip gerus vertimo gabiliukus perima kiti du vertėjai, ir, pakartoti visuose trijuose „Georgikų“ variantuose, jie tapo tarsi tradicija bei norma: „apgaulingose ankštyse“ (I. 195: *siliquis fallacibus*); „vaivorykštė vandenį siurbia“ (I. 380: *et bibit ingens arcus*); „dangus aukštasis

¹⁶ Vergilijus. *Bukolikos. Georgikos.* - V., 1971 (vertė Antanas Dambrauskas); Publijus Vergilijus Maronas. *Bukolikos. Georgikos.* - London, 1975 (vertė ir pagal originalą hegzametrais lietuviškai atkūrė, parašė įvadą ir sudarė žodynėlį Dr. Antanas Rukša); Publius Vergilius Maro. *Georgikos.* - Chicago, 1984 (iš lotynų kalbos vertė Alfonsas Nyka-Niliūnas).

¹⁷ E. De Saint-Denis. *Introduction // Virgile. Georgiques.* Paris, 1956. - P. 40.

¹⁸ Ambrasas-Sasnava K. *Vertimo mokslas.* - V., 1978. - P. 96.

¹⁹ Biržiška V. *Aleksandrynas.* - V., 1990. - T. 2. - P. 149.

²⁰ *Literatūra*, 12(3). - 1969. - P. 33-46.

prakiūra" (I. 324: *ruit arduus aether*); „viską jie siaubia plačiai“ (IV. 6: *omnia nam late vastant*). Vienas kuris nors vertėjas perima šias vietas: I. 75 - Antanas Rukša (toliau - R), I. 159 - Alfonsas Nyka-Niliūnas (toliau - N), I. 259 - R; I. 269 - N; I. 402 - R; II. 119 - R; II. 179 - R; III. 79 - R etc.

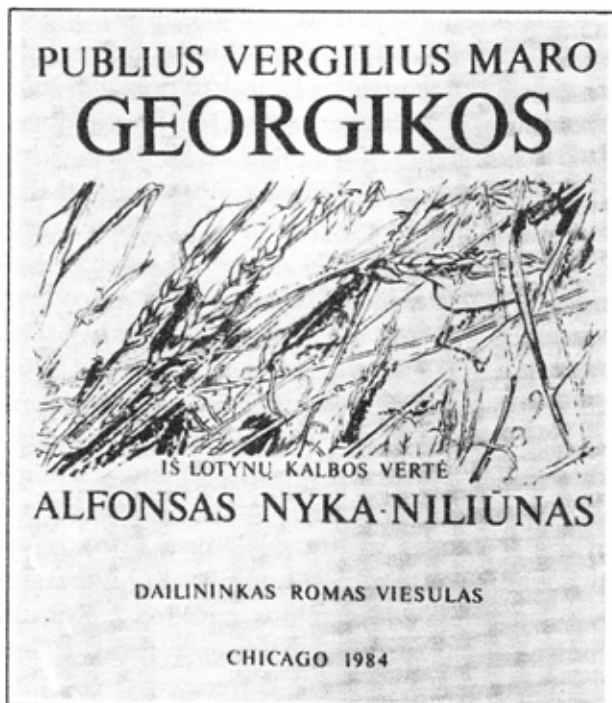
Į klausimą, ar Dambrausko vertimas visiškai adekvatus, būtų galima atsakyti klausimu: o ar galima sėti, dirvoną suarus tik vieną kartą? Velėna apversta, bet iš po jos iškišusios galvas piktžolės dar bando krauti žiedus ir brandinti sėklas, o šen bei ten pasitaikęs akmuo išmušė noragą, ir plūgas nuslydo paviršiumi. Neteisingai išversta I. 104-105 eilutė: „Ką besakyt apie tą, kurs, sėklos pabersti nespėjęs, / Dirvą puola kapliu ir ardo sudžiūvusį luitą“. Vergilijus nori pasakyti priešingą mintį: vos pasėjęs, geras valstietis supurena dirvą (*quid dicam, iacto qui semine comminus arva / insequitur cumulosque ruit male pinguis harenae*). Ne visai tiksliai išversta III. 282-283: „Gleivės, kurių nesyk klatingos žiežulos ieško / Ir, primaišę žolių, liežuviais apžavi žmogų“ (*hippomanes, quod saepe malae legere novercae / miscueruntque herbas et non innoxia verba*). Tai *locus communis*, dažnas romėnų poezijoje našlaičius nuodijančios pamotės motyvas. Vergilijus sako, kad prisirinkusios kumelių gleivių, pamotės primaišo žolių ir prakeikimų, t.y., ruošdamos nuodus, sugieda pražūtį lemiančią giesmę (žr. Servius. *Georg.* III. 283; plg.: Tib. I. 247, I. 6. 50). „Kaip dirba kiti“ nėra geras *patrios cultus* vertimas (I. 52): Vergilijus ragina įsižiūrėti, kaip tėvų, o ne kieno nors kito dirbta. Lenktyniniuose vežimuose senovės vyrai ne sėdėdavo, o stovėdavo, todėl negeras yra pasakymas: „Audžia pašokę vadžiom“ (III. 107). „Audžia vadžiom“ (pliekia, ragina žirgus) gerai, bet „pašokę“ - netinka. Vergilijus čia sako *proni* - „palinkę, pasilenkę“.

Tokių prasmės klaidelių bei netikslumų nėra daug, todėl labai pagadinti vertimo jie negali. Jam labiau kenkia šen bei ten pasitaikanti preciziškumo stoka: kai kur trūksta dėmesio stiliaus niuansams, kai kur nenugludintos frazės liko visiškai neaiškios. Stilistinio atitiktens nesurasta III. 258-259. Žinoma, Vergilijus neromantizuoja Leandro, tačiau pasakoja nelaimingo jaunuolio

istoriją su epiniu patosu: virš jo dunda dangaus vartai, šalia šėlsta jūra, dūžta į uolas bangos etc. Dambrausko pavartotas Leandroi pristatyti stilistiškai sodrus žodis „bernas“ („O ką bernas darys, kai jį ligi kaulų nusmelkia / Meilės beširdė liepsna?“) vietoje Vergilijaus *iuvenis* bus atkeliaęs iš komedijos, pasakos ar kokio kito žanro. Neaiškios yra I. 373-374 eilutės: „Lietus, nepranešęs iš anksto, / Niekad nedaro žalos“. Atrodytų, kad žalos nedaro be išankstinių ženklų atėjęs ramus lietus. O iš tiesų norėta pasakyti, kad lietus visada praneša apie savo atėjimą: *numquam imprudentibus imber / obfuit*. I. 439-440 („Ženkliai neklaidingi saulę palydi / Lygiai ryto metu ir žvaigždėms padangėje tekant“) sunku suprasti, kad tai vyksta ir rytą, ir vakare. Nelengva suvokti, kas norėta pasakyti šiomis eilutėmis: „Kol nepaslaugūs laukai ir kalvos pilnos pavydo, / Kur tik molynė liesa, kur akmenys ir erškėtinai, / Ten keroja visur ilgaamžės Paladės alyvos“ (II. 179-181). Vergilijus neparasė jokio „kol“. Pasiruošęs padėti nustatyti dirvos savybes, jis sako: pirma, nederlinguose laukuose ir ant šykščių kalvų... gerai auga alyvmedžiai: *difficiles primum terrae collesque maligni... Palladia gaudent silva vivacis olivae*. Radęs eilutę „Ir kai Šunies žvaigždynas ištroškusią žemę pražiodo“ (II. 353), skaitytojas gali pamanyti, jog Šuns žvaigždynas pagirdo žemę, juo labiau, kad aukščiau kalbama apie smarkiai srūvantį lietų. Iš tiesų yra priešingai: tuomet žemė skeldėja nuo karščio. Būtų buvę nebloga išvengti tokių nesusipratimų, kaip IV. 8-10: „Reikia visų pirma bitynui vietą parinkti, / Kur joks vėjas lengvai neužpūstų, nes vėjai neleidžia / Grįžti namo su našta, kur avys gėlių nenutrypia“. Susidaro įspūdis, kad paskutinis šalutinis sakinytis prijungtas prie prieveiksmio: namo, kur avys gėlių nenutrypia. Iš tikro jis prijungtas prie pirmojo sakinio: reikia parinkti vietą, kur nesigano avys.

Tokios neaiškios vietos labai nepageidautinos: jos vargina ir erzina skaitytoją, kuris turi grįžti atgal, vėl gilintis į tekstą ir sukti galvą, kas čia norėta pasakyti.

Labai būdingas Dambrausko vertimo bruožas yra į dvi dalis dalinančio eilutę jungtuko „ir“ pomėgis. Kitaip tariant, vertėjas mėgsta akcentuoti

Romas Viesulas. *Publius Vergilius Maro "Georgikų" viršelis* (Chicago: Algimanto Mackaus knygų leidimo fondas, 1984)

eilutės pusiausvyra. Savaime tai nėra blogas principas. Pusiausvyra reiškia rimtį, ramybę. Stovintis po cezūros ir skaitant „pradingstantis“ jungtukas tarsi išplečia cezūros tarpą ir pristabdo pėdų bėgimą: „Triskart pašoka ugnis ir menės skliautą nušviečia“ (IV. 385). Tačiau kai vertėjas pradeda piktnaudžiauti tokia sandara, kai tokios eilutės dažnai kartojasi arba eina iš eilės trys (I. 340-341; IV. 186-188; III. 124-126; III. 432-434; II. 142-144; II. 305-307), keturios (III. 116-119; IV. 236-239; IV. 381-383; IV. 426-429; II. 468-471), penkios (IV. 44-48; II. 235-239; II. 371-375), atsiranda monotonijos, nuobodulio, kažkokio bukumo. Štai net šešios tokios eilutės:

Lapų paėdęs šiurkščių ir gomurį raižančių
vixsvų,
Bando galias ir mokus ragais išlieti rūstybę,
Bado stuobrį lauke ir švaistosi mušdamas orą,
Kojom žeria žemes ir kautis vilioja varžovą.

²¹ 1962 m. „Eneidą“ išvertė A. Skoras, bet jo vertimas nebuvo išleistas.

Tuosyk, atgavęs jėgas ir visą galybę sutelkęs,
Traukia kovon ir puola staiga jį pamiršusį
priešą.
(III. 231-236)

Išversta tiksliai ir aiškiai, bet pasigendame romėnus džiuginusios įvairovės (*varietas delectat*-Phaedr. II. *Prol.* 10).

Trumpai Dambrausko vertimą, matyt, taip galima būtų apibūdinti: tai paprastas, nepretenzingas, tačiau vietomis nelabai subtilus, grubokas, dar kaip reikiant nenugludintas darbas.

1975 m. „Georgikų“ dirvoną dar kartą suarti, arba, kaip sakydavo mūsų seneliai, kartoti pūdyką, ryžosi Antanas Rukša (1900-1980). Šis artojas taip pat buvo nepėsčias: jis laikytinas pirmuoju išspausdintos²¹ „Eneidos“ (1965) vertėju. Kaip įžangą į „Bukolikų“ ir „Georgikų“ vertimus, Rukša parašė didelę studiją²², kurioje aptarė Vergilijaus reikšmę, įtaką vėlesnei literatūrai, abiejų verčiamų veikalų problemas, lietuviškojo hegzometro raidą ir išdėstė savo kaip vertėjo nuostatas. „Versdamas Vergilijų, jau nuo pat pradžios ypatingai paisiau elementarinių, kiekvienam poetiniam vertimui būtinų reikalavimų: kad mintis visur būtų aiški ir nedviprasmiška, kad dikcija būtų glausta, kad nebūtų nė vieno nereikalingo žodžio, kad kuo mažiau būtų neraiškių, nepoetiškų žodžių, tad ir sudurtinių veiksmažodžio formų, kad nevaizdingi žodžiai būtų slepiami, t. y., keliami į neryškias eilutės vietas, kad raiškiesi žodžiai, priešingai, atsidurtų ryškiau matomose eilutės vietose, būtent, eilutės pradžioje, prieš cezūrą ar po jos.“²³ Kaip matome, vertėjas ypač akcentuoja raiškumą, poetiškumą. Iš tiesų jam dažnai pavyksta vaizdingai pasakyti: „grumstas purus įtilžta nuo vėjų“ (I. 44: *putris se glaeba resolvit*); „nei saulės kaitriosios kepenė“ (I. 9: *rapidive potentia solis*); „laivai pilni skiauterėm įsirežė / Uostan“ (I. 303-304: *portum tetigere carinae puppibus*); „ir giedrus šiaurys, regėsi, šlamina girią“ (I. 460: *et claro silvas cernes aquilone moveri*); „kometos ugnis nežaravo“ (I. 488: *nec diri totiens*

²² *Op. cit.* - P. 9-191.

²³ *Op. cit.* - P. 138-139.

arsere cometae); „ir niršias bangas galingai ošiančios jūros“ (II. 162: *atque indignatum magnis stridoribus aequor*); „pirmosios medžių atvašos žels“ (II. 266-267: *ubi prima paretur / arboribus seges*); „juos nuolatos audroti ryčiai ir laužo, ir rauna“ (II. 441: *quas animosi euri adsidue franguntque feruntque*); „uolom nutiškęs upokšnis“ (III. 521: *per saxa volutus... amnis*); „badūs ožiukai nestrepinės ant gėlių“ (IV. 10-11 - *ne... haedique petulci floribus insultent*) etc.

Rukšai būtų būdingos tokios eilutės:

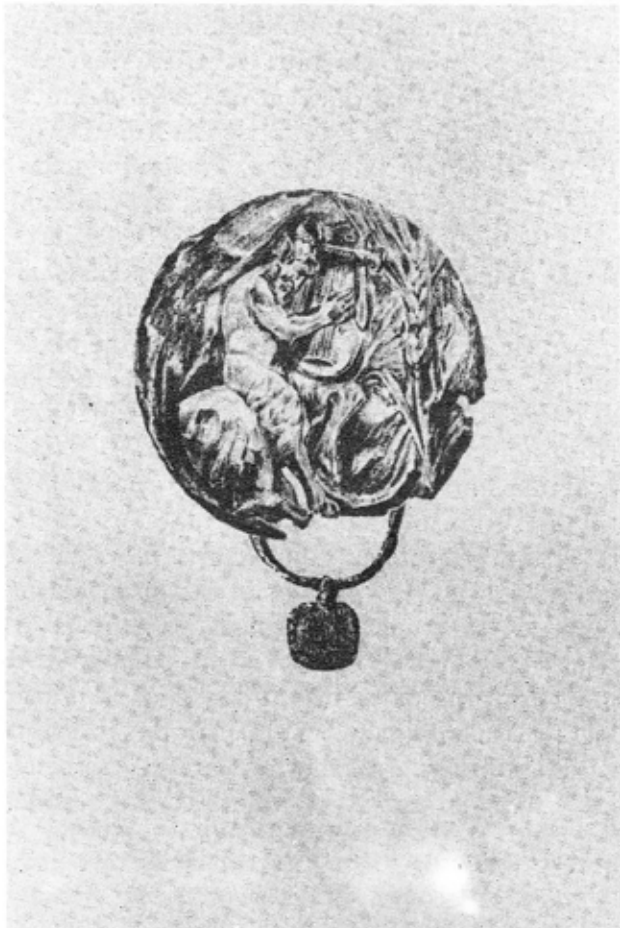
Taipgi dažnai žvaigždes, kai vėjai graso, regėsi
Smingant smegčia iš dangaus ir nakties

tamsybėje žiebian

Ilgas po savęs liepsningai švytinčias juostas.

(I. 365-367)

Romas Viesulas. *Publius Vergilius Maro "Georgikų" iliustracija*
(Chicago: Algimanto Mackaus knygų leidimo fondas, 1984)

Vertėjas daug dėmesio skiria garsiniam lygmeniui, stengdamasis atkurti Vergilijaus anaforas: „Bradiniu vienas čionai jau plačią pliauškina upę“ (I. 141), „trinksėdama tranko“ (I. 294), „Čia nuo aukštybės uolų nušniokščia tyškanti upė“ (II. 187), „Gairinant žiemui žvarbiam sustingusią žemę parenti“ (II. 316), „Skardi dangun šiurpus spragesys“ (II. 306), „Šiaušis šiaušte ir stosis piestu, pagauti pasipriešins“ (III. 207), „Nuolat žiema, ir žiemvakariai nuolat gairina žvarbūs“ (III. 356) etc.

Deja, bet kokia kaina siekdamas išpūdingumo ir vaizdingumo, vertėjas kartais persūdo, ir, praradus saiką, vaizdingumas virsta įmantrumu. Teisybės dėlei turėtume pasakyti, kad Vergilijus retsykliais taip pat kai ką parašo neįprastai. Tai teko aiškinti jau ankstyvam jo komentatoriui gramatikui Servijui, ir šis, pavyzdžiui, pastebi, kad III. 438 poetas, kalbėdamas apie gyvųjų jauniklius, neįprastai pavartojo žodį „šūnyčiai“ (*catuli*). Tačiau tokių įmantrybių nėra daug. „Georgikas“ būtų galima palyginti su korintietiška kolona, kurios kapitelis nusagstytas vešliais akanto lapais ir žiedais. Bet tik kapitelis, užimantis maždaug devintąją kolonos dalį. O mūsų vertėjas aplipdo keisčiausiais ornamentais visą koloną, prismaigsto į ją retų žodžių ir naujadarų: „bėga“ (daikt.) (I. 40), „sravinis“ (I. 132), „gaišliai“ (I. 405), „ledėsiai“ (I. 311), „niekotė“ (I. 268), „plaujoja“ (I. 397), „garbai“ (I. 405), „plaišina“ (II. 75), „julinė“ (būdv.) (II. 163), „lygmės“ (lygumos) (II. 205), „germės“ (II. 396), „gurdena“ (II. 482), „pavidalinti“ (III. 163), „dirgiai“ (daikt.) (III. 210), „prusnos“ (III. 274), „pūnės“ (III. 303), „šilmiai“ (prieiv.) (IV. 46) etc. Prie įprastinių žodžių jis prideda priesagų ar kitaip juos perdirba: „baidas“ (iš „baidyti“) (III. 37), „pasaliai“ (iš „pasalomis“) (III. 408), „tvermingai“ (III. 230), „išdidingai“ (III. 117), „noringai“ (II. 501), „privalingas“ (II. 439), „lizdynės“ (II. 430), „medus“ (būdv.) (I. 215), „rinkliai“ (II. 366), „erdvybė“ (II. 210), „tarpus“ (iš „tarpti“) (I. 15), „įžadingas“ (I. 42) etc. Visi šie ir reti, ir vertėjo paties pasidaryti žodžiai turi savitą semantinę krūvį: jie rėkte rėkia apie savo neįprastumą. Kai jų daug, riksmas darosi agresyvus, užgožia tikrai vaizdingas eilutes.

123), „draugams ovacijas keliant“ (I. 346), „oro reiškinius vėl dabar erdvėj kondensuojant“ (I. 419), „dažniau kultivuojant, paklus augintojo norams“ (II. 52), „Peržvelk tiktai tolimiausias sritis kultivuoto pasaulio“ (II. 114), „Kai Šuns periodo / Karščiuos išdegę trokšta“ (II. 352-353), „kaime ne savo nusiųsk poruotis, kad taip prasitęstų / Nuolat, karta iš kartos, naujais palikuonim jų rasė“ (III. 64-65), „mes, sužavėti / Temos, mielai sustojame prie kiekvienos jos detalės“ (III. 284-285), „juodo asfalto“ (III. 451), „Rasė [bičių] visad nemirtinga išlieka“ (IV. 208), „aiškiausiai matai iš simptomų“ (IV. 253) etc. Tarptautiniai žodžiai dažniausiai esti tikslūs, aiškūs, dalykiški ir galėtų tikti Vergilijui. Tačiau bėda ta, kad jie turi ir papildomą semantinę krūvį: išsiskiria iš teksto tuo, kad jie ne tokie, kaip visi, o nudažyti kitiškumo spalva. Be to, jie atrodo pretenzingi, nes šaukia apie savo intelektualumą aplinkiniam tekstui taip pat, kaip ir Rukšos naujadarai apie manieringumą. Todėl jie nedera prie, vertėjo žodžiais tariant²⁸, paradiziško „Georgikų“ betarpiškumo.

Tokią pat stilistinę funkciją atlieka ir neišverstas lotyniškas žodis „manai“ (IV. 489). Net jei skaitytojas žinos, kad „manai“ - tai vėlės, šiam žodžiui tekste vis tiek teks svetimo žodžio vaidmuo, nes lietuvių poezijos savastimi iš daugybės antikinių personažų kol kas yra tapę tik *mūzos*, *nimfos*, *titanai*, *kentaurai*, gal dar koks vienas kitas mitologinis veikėjas.

Sakydami „skaitytojas žinos“, pereiname prie pragmatinės adaptacijos klausimų. Vertimo teorijos ir praktikos priimta, kad originalo tekstas „pragmatiniu požiūriu adaptuojamas... atsižvelgiant į socialinius-kultūrinius, psichologinius, etninius, ekonominius ir kitokius skirtumus, amžių amžiais susidariusius tarp originalo ir vertimo kalbos teksto priėmėjų... Peradresuodamas tekstą kitakalbiui skaitytojui, ... vertėjas stengiasi rasti... atitikmenis, galinčius kitakalbiui skaitytojui priėmėjui sukelti reakciją, panašią į tą, kurią sukeltų kalbamasis pranešimas, skaitomas originalo kal-

ba“²⁹. Nyka-Niliūnas sakosi tik kraštutiniais atvejais griebęsis interpretacinio pakaitalo³⁰. Tačiau toks principas, matyt, ne visuomet pasiteisina. Pvz., abejonių keltų toks III. 22-23 vertimas: „Dabar smagu iškilmingas / Eisenas šventnamin vest ir veršius regėti papiautus“ (Rukša); „Aš jau dabar džiaugiuosi galėsiąs, savo šventovėn / Žengdamas eisenos prieky, stebėti skerdžiamus jaučius“ (Nyka-Niliūnas). Pirma, daugelis dabartinių lietuvių skaitytojų nesuvoks, kaip gali būti smagu ar džiugu žiūrėti į skerdžiamus gyvulius. Prieš romėnų akis iškildavo didingų senovės žmones džiuginusių hekatombių vaizdai, o mums reikia kažkaip priminti, kad tai - aukojimai, o ne gardžiavimasis krauju. Žodžio „šventykla“ čia neužtenka. Antra, net ir suprantantis prasmę skaitytojas pasiges vaizdo tapatumo: Vergilijaus vaizdas taurus, o mūsų vertėjai jį pažemina žodžiais „papiautus“ ir „skerdžiamus“. Todėl priimtinausias būtų Dambrausko variantas: „Eisena traukia šventovėn, ir gula ant aukuro jaučiai“. Atrodo, kad šis vertėjas sėkmingiausiai pragmatiškai adaptuoja Vergilijaus tekstą, nors, kaip rodo aukščiau aptartas lenktynių epizodas, kartais perlenkia lazda, o kartais ir jis ne viską pastebi. Nė vienam vertėjui nepasisekė įkasti III. 7-8 vertimo. Štai trys variantai: „Braidžiot drauge su manim šiemečio vynu upeliuos“ (D); „Nuogas blauzdas šviežion su manim sunkon panardinki“ (R); „Kojas kartu su manim suvilgyk vynuogių sultim“ (N). Perskaičius šias eilutes, atrodo, kad poetas kviečia Bakchą nusimazgoti kojas ar šiaip pabraidyti po vynuogių sultis. Romėnams buvo aišku, kad sakydamas *musto tinge novo ... crura*, Vergilijus šaukia dievą ateiti spausti vynuogių. Ir graikai, ir romėnai turėjo presus, bet daug sulčių ąsočių buvo išspaudžiama ir senoviniu būdu, rėčkose mindant vynuoges kojomis. Taigi nė vienas vertėjas nesukūrė Vergilijaus vaizdo atitikmens.

Yra ir su pragmatinės adaptacijos dalykais nesusijusių visiems trims vertėjams nepavykusių vietų. Pvz., I. 322: „Ir vandenu būrys nesyk atūžia padangėm“ (D), „Plaukia dangun dažnai net

²⁸ *Op. cit.* - P. 118.

²⁹ Ambrasas-Sasnava K. *Vertimo tyrinėjimai*. - V., 1984. - P. 79.

³⁰ *Op. cit.* - P. 121.

vora vandenų begalinė" (R), „Dangų dabar taip dažnai užtemdo pakilę didžiulės / Masės vandens“ (N). „Vandenų būrys“ ir „vandenų vora“ skamba pernelyg įmantriai, o „vandens masės“ būtų ne pro šalį pakeisti „vandenų kalnais“ ar dar kuo kitu. Visų trijų prastai išreikšta Vergilijaus mintis, kad ožkas laikyti apsimoka, nors Mileto veislės avys labiau vertinamos dėl geros vilnos (III. 305-308).

Tačiau šie samprotavimai visai nereikia, jog turimi vertimai niekam tikę. Priešingai, jie visi neblogi. Čia surašytos pastabos ir priekaištai atsirado todėl, kad tobulų dalykų nebūna, ir visada rasime ką pagerinti. Būtina pabrėžti, kad jeigu atsirastų dar vienas narsus vyras, pasiryžęs imtis ketvirtojo „Georgikų“ vertimo, jis turėtų ne tik puikią atramą, bet ir stiprių varžovų. Parafrazuojant Vergilijų, galima pasakyti, jog mes, lietuviai, tikrai esame turtingi, tik, ko gero, patys to nesuvokiame. Trys „Georgikų“ vertimai - tai iš tiesų didelis mūsų nacionalinis turtas, nes kiekvienas variantas savaip įdomus ir vertingas. Vieni dalykai labiau pasisekė vienam, kiti - kitam, tretiam - trečiam. Labiausiai džiugina visiems trimis vertėjams pavykusios vietos, Pvz., I. 356-359:

Audros pirmi ženklai - vilnim pašiurpusi jūra
Pradeda plakt neramiai, girdėti, kaip pasausės
medžių

Braška aukštai kalnuos, arba, atmušdamos aidą,
Gaudžia pakrantės garsiau, ir šilo ošimas didėja.
(Dambrauskas)

Vėjam tik pradendant kilt, siūbuojamos jūroje
bangos

Vienu metu ima pampti pampte, ir sausas po
aukštus

Kalnus girdėt braškesys ar toli nugausdamas

ūžmas

Jaugia krantus, ir medžiai miškuos smarkiau
ima ošti.
(Rukša)

Kylant audrai, grėsmingai sujudę tvinstančios
bangos

Pradeda šniokšti; toli, kalnų aukštumoje
pasigirsta

Sausas treškėjimas; jūra pakrantėje pradeda
siausti;

Giriose girdis kaskart vis augęs medžių
švokštimas.
(Nyka-Niliūnas)

Jeigu kas nors šio straipsnelio autorės paklaustų, kuris iš trijų vertimų artimiausias Vergilijui, ji atsakytų klausimu: „O koks, jūsų nuomone, yra Vergilijus? Juk turime tokių skirtingų „Georgikų“ interpretacijų³¹. Jei jums atrodo, kad tai paprasta viduriniojo stiliaus (*genus medium*) poema, skaitykite Dambrausko vertimą, jei laikote ją vaizdingu romėnų poeto kūrinium, imkite Rukšą, jei jus žavi klasikos skaidrumas, rinkitės Nykos-Niliūno knygą. Visur rasite Vergilijų.“ Jaunoji karta turėtų senu lietuvišku papročiu pabučiuoti ranką visiems trimis „Georgikų“ lauko darbininkams: ir šurkščiais drobiniais marškiniais apsivilkusiam Dambrauskui, ir povo plunksnom veltinę skrybėlę pasipuošusiam Rukšai, ir akiniuotam ponui Nykai-Niliūnui. Visi jie šaunūs artojai, visų širdyse dega kibirkštėlė, užsilikusi iš tų senų laikų, kai žemė buvo šventa. Reikėtų išleisti visus tris „Georgikų“ variantus, nes net nuo Dambrausko vertimo pasirodymo jau išaugo nauja skaitytojų karta, o Rukšos ir Nykos-Niliūno knygų Lietuvoje, matyt, tėra tik keletas. Tai ir būtų rankos pabučiavimas.

³¹ Plg.: Klingner F. *Op. cit.* ir Putham M. C. J. *Virgil's Poem of the Earth*. - Princeton, 1979.

VIENUOLIKA PASKYRIMŲ VIEŠPAČIUI

JOHN BERRYMAN

1

Grožio valdove, snaigės meistre,
nepalyginamas išradėjau,
sukrovęs kraitį Žemei, prabangiai ir kitokiai
nei nuobodusis Mėnulis,
dėkui už dovaną - tokią, kokia ji yra.

Aš Tau sudėjau rytmetinę maldą,
kurioje ligi smulkmenų telpa tai, kas
svarbiausia.
„Teesie Tavo valia“ - prasideda šitaip.
Darbavaus dvi dienas. Gražbyliavimas man
nerūpėjo.

Tiek sykių ateidavai man į pagalbą
tais neišbrendamais, kartais beviltiškais metais.
Leidai nugrimzti į prapultį mano puikiesiems
draugams,
o aš tebesu, apgadintas, bet veikiantis.

Tu man esi nepažinus, kaip aš - savo jūrų
kiaulytėms:
ir negi aš galiu Tave „mylėti“?
Galiu tik jausti nuostabą ir dėkingumą,
užtat pilnutinai ir su pasitikėjimu.

Nežinau, ar prisikelsime iš mirusių.
Tatai neatrodo tikėtina

JOHN BERRYMAN (1914-1972) - vienas žymesnių šio amžiaus amerikiečių poetų. Gimęs Oklahomoje, dėstė literatūrą Harvarde, Prinstone ir kitur. Vaikystės trauma (tėvo savižudybė), nenusisekęs asmeninis gyvenimas ir alkoholizmas lėmė vidinę krizę, kurią jis bandė įveikti kurdamas didžiulį eilėraščių ciklą „Sapno dainos“ (*Dream Songs*). Gyvenimo pabaigoje Berrymanas perėjo į katalikybę, tačiau netrukus depresijos išvargintas nusižudė. Jo „Vie-

ties moksliniu, tiek filosofiniu požiūriu,
betgi, be abejo, Tau įmanoma viskas,

ir lygiai taip tvirtai tikiu, kad kėleis,
apsireikšdamas Petru ir Pauliui,
kaip tuo, jog sėdžiu ant šito tamsėlynio krėslo.
Nebent tai buvo ypatingas atvejis,
skirtas tik jiems, idant įtikėtų.

Kur bebūtų Tavo pabaiga, priimki mano
nustebimą.
Testovėsiu ligi pat mirties ir įtemptai telauksiu
menkiausio Tavo apšvietimo ar pamokymo.
Esu netgi tikras, kad vėl man padėsi, įžvalgumo
ir grožio Valdove.

2

Šventas Dieve - gal išdrįsiu taip Tave pavadinti,
neapsimesdamas, jog aš apie Tave ką nors
žinau,
išskyrus tai, kad Tu esi visa aprėpiantis visur ir
visada,
o ypač tai, kad patiriu kažkokį Tavo gerumą.

Tavo yra susmukimas po rūščiais brolienės
perkūnais,
Tavo yra pumpurai - pavasario lipnios žvakidės,

nuolika paskyrimų Viešpačiui“ laikomi dabartinės religinės lyrikos šedevru. Nesilaikydamas įprastinių formos bei stiliškos taisyklių ir mažai tesirūpindamas dogma, autorius savaip atkuria Viduramžių išpažintinės poezijos dvasią. Eilėraščius iš anglų k. vertė Tomas Venclova.

¹ Belsenas - nacių konclageris; Omaha Beach - sunkių mūšių vieta 1944 metais.

Kristaus gailėstingumas,
nykus bedievio Freudo protas:

Tavo yra paklydėlių sielos apleistose ligoninių
palatose,
Tavo yra visi, kurie kamuojasi pasaulyje
Šią valandą, visi nusidėjėliai, latrai,
Belsenas, Omaha Beach¹ -

nežinomi Tavo keliai, iš tikrųjų.
Gal vis dėlto esama Velnio.
„Nebandau sutaikyti nieko, - pasakė poetas,
įkopęs į devintąją dešimtį metų. -
Šis pasaulis patrakusiai keistas.“

Žmogus niokoja mieląją žemę ir žmogų.
Kam dar leisi įvykti, o Viešpatie?
Atidėk sunaikinimą ligi tos valandos, kai mano
vaikų nebebus,
jei tokia Tavo nesuvokiama ir neišvengiama
valia.

Sakau: „Teateinie Tavo karalystė“, - ir nežinau,
ką tai reiškia.
Ar esi dar parūpinęs žmogui netikėtumą?
Ar vėl staiga nužengsi žemėn? Daugelis tuo
tiki.
Aš netikiu, nors nieko iš esmės apie tai negaliu
pasakyti.

3

Vienatinis krintančių žvaigždžių panaktini,
sergėk mane
nuo įnoringų geidulio blyksnių; išmokyk
regėt moteriškes kaip seseris ir dukteris.
Pagelbėk
didiems sumanymams: ūkininkavimui ir
amatui.

Neapleisk manęs laukinėm mano valandom;
kas naktį duok man miegą, pamalonink
manuosius sapnus;
suteik man atkaklumą, idant užbaigčiau
darbus,

ir išmintingą žvilgsnį į tai, kas padaryta.

Dovanok man kada ne kada draugišką petį.
Kada įskaudę nervai unkščia, užrakink degtinę.
Išlaistytk mano širdį Tavo linkui.
Duok man žengti visuotiniu mirties taku be
baimės.

Kartkartėmis būnu piktas savo dukrai:
pripildyk ašarų jos akis. Atleisk man, Viešpatie.
Suvienyk mano įvairialypę sielą,
vienatinis beribių ir vienišų žvaigždžių
panaktini.

4

Jei tariu Tavo vardą, ar esi su manim? Galimas
daiktas.
Tu juk nesi išsiblaškęs, kaip aš:
dėl to netekau vairuotojo teisių.
O Tu, man rodos, vairuoji mūsų lemtį.

Ištisus šimtmečius kaupiasi retos malonės,
gausėja baisenybių, geriausieji pralaimi:
Sokratas, Lincolnas, paslaptینگasis Kristus.
Kas gi pajėgs ir šičia Tave įžiūrėti?

išskyrus Izaiją ir Pascalį - du, kurie matė.
Aš nedrįstu maldauti to regėjimo, nors jo
dalelė
man buvo suteikta, kai nugrimzdau į dugną.
Tada gerokai pakitėjau, kad būčiau Tavo.

Globėjau! sergėk ir globok, nes mūsų tyko
bėdos.
Dieną naktį žygiuojam, apsinuoginę vėtrai,
beribio praradimo grėsmei, žlugdančiam
siaubui.
Duok mums ilgus apsiaustus ir truputį
adrenalino.

Tu, kurs lankai Angkor Wato alėjas,
prikeldamas anąsias maldas, aną išsisklaidžiusią
šlovę,
aplankyk mane Penktosios ir Hennepin
kryžkelėj.

Skyde ir tyras šaltini! Tu, kuris apsiereiškei! Net
man.

5

Šventas ir šventas. Pasmerktieji, sakoma,
kartoja:
„Niekada nemanėm, kad atsidursim šioj vietoj.“
O man gana aišku, Bičiuli, jog nėra tokios
vietos,
kuri būtų skirta netikėliams ir blogiesiems.

Suprantama, jie atbunka ir viską užmiršta. Mes
irgi,
daugmaž padoresni, tikriausiai užmingam
amžinai, be sapnų, o pasauliai skrieja kaip
skriejė.
Ramybė - gal pats geriausias Tavo dovis.

Ramybė arba atsimainymas! Tebūnie ir
tebūnie,
ką lems Tavoji valia. Dukra ir sūnus
išsivers be manęs, kada mano darbas
bus, Tavo manymu, baigtas.

Suteik stiprybės mano našlei, duok jai atilsio
valandą
sapnuoti mane vis rečiau ir rečiau.
Skaudžiai tikiu, kad staiga pastūmėsi jos širdį
kita kryptimi.
Aš juk ją palieku išmintingose Rankose.

6

Didenybe, aš ją palieku naujo vadovo žinioj:
Tavo. Aš pats buvau savasis vadovas
nuo vaikystės, nuo dvylikos metų, kai tėvo
„velniop“
užpūtė šviesią tikėjimo žvakę - ir matai, kuo tai
baigės.

Patarnaudavau Mišioms šešias aušras per
savaitę,

nuo penktosios ryto, pilnas meilės Tau ir tėvui
Bonifacui,
kaliau lotyniškus žodžius, kuriuos jis dėstė.
Darbavomės dažniausiai dviese. Kartais pora
moterų.

Paskui mano vargšas tėvas, pusprotis. Klaidos
ir sielvartai
sunkino mano dienas. Pabėgdavo žmonos.
Bankrutavau ir užtrenkiau duris. Tu pramušei
stogą
du sykius ir dar sykį. Pagaliau gražinai man
regėjimą.

Suskilus mano prigimtis tuomet užgydė spragą
prieš tris savaites, pradėdamas nuo užvakar.
Dabar, kai brendu ankstyvosios Bažnyčios
istorija,
susitapatinu su jais visais ir netgi su
hereziarchais.

7

Pabuvęs stoiku, peripatetiku ir pitagoriečiu,
Justinas Kankinys pramoko Išganytojo žodžių,
patirdamas, jog jie trumpi, teisingi, baisūs ir
sklidini atgaivos.
Man ne pro šalį tatai sužinoti.

Lai kada nors nelaimingoji Sherry, aukšta,
liekna, šviesiaplaukė,
išgyvenusi 29 metus gryniausioj Sacharoj,
be jokio ryšio su žmogum, kuris jai ką nors
reikštų,
šitai suranda Jo žaibuojantį balsą.

8

Malda už savąjį "aš"

Kas aš toks, bevertis, kad šitiek vargai dėl
manęs
ir, galimas daiktas, vargsi iš naujo?
Nesuprantu, bet tikiu. Geltonieji narcizai

sąmojingai atsikerta vėjo patyčioms.

Įvesk mane į mano paslapčių gelmes. Sutvirtink
širdį,

idant išvertų jų siaubingą klyksmą. O,
sušvelnink

pirmą antrą smūgį, liepk ore sustingti
piktosioms dvasioms, tykančioms manęs.

Kad po tiekos džiaugsmingų rytų užgesčiau,
pranykčiau,
nepažadinęs savo sapnų, kad paklystų gerbėjų
laiškai, ir duoki man trupinį nenumatytos
malonės,
išradingas ir gera teikiantis Tėve.

Duok lengvą mirtį mano mylimiems draugams,
taip pat kitiems, kuriais aš rūpinausi žemiškoj
kelionėj,

iš viso visiems, visur. Pakylėk
įgąsdintą savižiną blaivios tiesos aukštybėn.

9

Paprasčiausią dieną nustebink mane
neužtarnauta palaima. Aš pats darydavau gera
dažniau nekaip tikėdavosi žmonės. Ką gi
besakyti
apie Tavąjį dosnumą?

Beribi: anot vieno senų laikų teologo,
netgi tvirtinti, kad Tu esi, yra klaidinga.
Aha. Man labai prie širdies tas antrojo amžiaus
senukas.

Paspausiu jo suvytusią ir šlovinančią ranką.

Tu, be abejo, esi ne taip, kaip aš,
įsikūnydamas lygiai į krintančią žvaigždę
ir į saulės blyksnį, krioklio blyksnį,
neregijų blyškių žuvų blyksėjimą olų gelmėj.

Atsimink mane, O nieko Neužmiršęs,
O trukmės Valdove. Aš galiu nenumanyti
ateities

ir nedaug teatsiminti. Tu tik vienas palaikai
imperijų senatvę, šaligatvy klumpančią našlę.

10

Sklidinas baimės žvelgiu į kalnų takelį, ant
kurio
kadaisė Tu metei šešėlį, debesų Piešėjau,
Tu, kurs pranoksi jų vaizduotę. Aš bijau,
nes pirmą kartą prieinu išpažinties.

Vėl pamilau Tave, Tėve, dėl dviejų priežasčių:
Tu buvai man toks geras ir žavėtinas autorius,
racionalus ir aistringas. Nuženki ir vėl pas mane,
kaip anuomet dusyk nužengei pas Azariją ir
Misaelį.

Brolių prezidente, paakink mūsų menkas
bendrijas ir kunigą žadink iš snaudulio,
išlaikyk mūsų drausmę per kiaurą savaitę; mylėk
mano vaikus, ligotą ir tolimą motiną, tolimą
brolių ir žmoną.

Apšlakstyk aliejum mano nerimą, kai Tau
dikuojant
prakaituoju prie savųjų netvarkingų rašinių.
Tėvas Hopkinsas² sakė: vienintelis tikras kritikas
- Kristus.

Leisk man išsekusiam eiti ilsėtis ir tuo
pasitenkinti.

11

Germanikas puolė patrakusį liūtą Smirnoj,
nes troško tuoj pat palikti šią nusikalstamą
būtį.

Stadioną sudrebino staugiančios minios.
Prokonsulas nusistebėjo.

² Gerardas Manley Hopkinsas (1844-1889) - žymus anglų
poetas, jėzuitas.

„Aštuoniasdešimt ir šešerius metus buvau Jo
tarnas,
o Jis nė sykio nenuskriaudė manęs.
Nejaugi piktžodžiausiu Karaliui, kurs mane
išganė?“ -
tarė Polikarpas, Jono mokytinis, ant laužo.

Leisk ir man pelnyti laikų pabaigoje,
ant pakopos, kurią man tą dieną nuskirsi.
Vėžys, pamišimas, marazmas - tebūnie, kas
bus:
maldauju, įgalink mane irgi liudyti Tavąją
šlovę.

KALBA ESTETIKOJE - KAS TAI YRA?

Pastabos dėl George Steinerio estetikos
mitologijos ir metaforologijos

MINDAUGAS JAPERTAS

Metaforos intuicija ir jos taikymas tradicinės filosofijos veikale arba postmetafiziniame tekste gali būti bandomi aiškinti (kitoje filosofijoje ar postmetafizikoje) grynai techniniais terminais - kaip evoliucionuojanti žodžio technikos istorija (kur „istorinė evoliucija“ taip pat būtų suprantama technologiškai). Visiškai įmanoma, kad toks technizuotas aiškinimas tuokart apsieitų be esminės metaforiškumo savybės interpretacijos, t. y. iš esmės būtų neaiškus ir galiausiai virstų bet kuo, tik ne aiškinimu.

Aiškinamoji procedūra taptų lygiai (nors kitaip) neįmanoma ir priešingu atveju, metaforos fenomenui priskiriant absoliučią savybę, mąstymo tradicijoje ir polemikoje su tradicija dar vadina- mą transcendentine. Turėdama idealų ir nepasiekiamą matmenį, siektina tokios savybės interpretacija būtų esminė, atsakanti į klausimą „kas tai yra?“ (taip, kaip pasitikdamas atsakymą klausė Heideggeris - *Was ist das..?*). Griežtai imperatyvinį ir sąlyginį (siektiną, tačiau idealų ir nepasiekiamą) suabsoliutinančios interpretacijos pobūdį reflektuoja gramatinės nuosakos forma „būtų“.

Rašinio pradžioje matome tik vieną nuoseklų, tačiau vis dėlto neaiškinantį būdą, savo akivaizdžiu aiškumu siekiantį priartinti transcendentinės savybės „būtų“: metafora *gali parodyti save*. Toks posakio *galimas pasirodymas* iškelia, pavyzdžiui, absoliučią visuotinės „kelio“ metaforos prasmę, nesvarbu, ar tai Heideggerio metaforizuojamų „klyst-

kelių“ (*Holzwege*) įsiskverbimas į mąstymo ontologinio negatyvumo istoriją ir jų būsimos pabaigos („mąstymo uždavinio“) patosas, ar Derrida dekonstruojamo „aplinkkelio“ (*détour*) apibrėžiančioji ir pozityvioji dalis („... filosofinė metafora kaip aplinkkelis...“¹), ar dar kas nors.

Georgeas Steineris, „skaitymo, interpretavimo, kūrimo“² jautrus stebėtojas ir aktyvus dalyvis, kurio fenomenologinių ir teologinių metaforų eksplikacija yra lemiama šiam rašiniui, savo Galutine Metafora suka į šalį tiek nuo Derrida, tiek nuo Heideggerio ir „kelio“ posakį redukuoja į iš pirmo žvilgsnio supaprastintą „kelionę“. Tačiau prasmingos redukcijos paprastumas apgaulingas, o paprasti ir akivaizdūs dalykai yra tai, nuo ko iš tikro vėta pradėti, nes būtent jie, priešindami kiekvienam skepticizmui, veda prie tiksliau ir taikliau apibrėžiamos pabaigos, moko mus loginio atomizmo rekomendacijos. Būtent dėl to, kad individuali ir asmeninė „kelionė“ visada „paprastesnė“, „akivaizdesnė“ ir sykiu „savesnė“ už abstraktų ir universalų „kelią“, būtent dėl to Steinerio knyga „Realiosios esatys“ užbaigianti metafora³ *pasirodo* savo transcendentinės savybės matmeniu. Ją „skaitydami, interpretuodami ir toliau kurdami“, joje atpažįstame individualius save, o savyje - nūdienę ir visų dienų kelionę (taigi tartum patį kelią).

Amerikiečių dramaturgas Eugeneas O'Neillas yra parašęs „seno sielvarto pjesę“ „Ilga dienos

¹ Derrida J. *White Mythology* // Derrida J. *Margins of Philosophy* / Trans. A. Bass. - New York; London; Toronto; Sydney; Tokyo; Singapore: Harvester Wheatsheaf, 1982. - P. 253.

² Plg. Greisch J. *Lire, interpréter, créer* // *Esprit*. - N° 185. - Octobre. - P. 56.

³ Steiner G. *Real Presences: Is there anything in what we say?* - London; Boston: Faber and Faber, 1991. - P. 231-232.

kelionė į naktį“. Greičiau nesutikdamas su dramaturgu, nei pritardamas jam, Steineris nutyli O'Neillo perspektyvinį pesimizmą (... į naktį) ir konkretizuoja „vieną ypatingą“ dieną, „apie kurią nepraneša nei istorinis įrašas, nei mitas, nei Šventasis Raštas“ ir kuri „yra tapusi ilgiausia iš dienų“. Tai Šeštadienis - diena tarp Didžiojo Penktadienio ir Velykų Sekmadienio, tarp neteisybės ir vilties, tarp kančios ir laisvėjimo, tarp skausmo ir meilės, tarp mirties ir atgimimo, tarp tyrlaukio ir pilnaties. Šeštadienis - tai diena po nukryžiuavimo ir diena prieš prisikėlimą. „Ilga Šeštadienio dienos kelionė“: mums ir mūsų. Šitaip nutylint naktį nusakoma bendroji Dienos prasmė, o pagrindinis posakio akcentas apeliuoja į asmeninės kelionės egzistencialumą („kelionė“, kitaip negu „Diena“, yra egzistencialas). Žvelgdamas iš penktadieninės likimų tuštumos, tačiau savo minties viziją sėkmingai kreipdamas didžiojo Sekmadienio Utopijos įvykio link, Steineris sukuria „laukimo didybės“ metaforą. Kaip jau sakėme, vienas šios metaforos perskaitymų joje atpažintų žmogaus kasdienės („Šeštadienio“) kelionės patirtį ir realumą.

Šiame rašinyje koncentruojamasi į labiau specifinį, tačiau drauge labiau „steinerišką“ perskaitymą. „Ilga Šeštadienio dienos kelionė“ Steineriui pirmiausiai reiškia estetinio įvykio laukimą, jo patirties sąlygas ir pačią patirtį (laukimą realumo modusu). Ne Penktadienis su „meilės mirtimi“, kurios akivaizdoje „net didžiausias menas ir poezija yra beveik bejėgiai“, ir ne Sekmadienis su jau įvykusia Utopija, panaikinancia kertinį supratimo pastangos netobulumą, o būtent Šeštadienis, nepamiršęs skausmo ir palaikomas vilties, yra realusis kiekvienos estetikos šaltinis. Estetikos mitas - štai kur veda Steinerio kuriama „kelionės“ Galutinė Metafora. Atpažinta kelionės prasmė įkurdinama estetikos mitologijoje.

Iš kur randasi šis metaforiškas spėjimas? Kur jo pradžia ir etimologinė referencija?

Jei graikiškąjį *mythos* suvoktume taip, kaip „Poetikoje“ išplėtotoje tragedijos teorijoje šią są-

voką aiškina Aristotelis, t. y. kaip vienokią ar kitokią fabulą (lotyniškas atitikmuo) - įvykių jungtį („Taigi veiksmai, tai yra fabula, pasidaro tragedijos tikslas, o tikslas - visų svarbiausias dalykas“⁴), tai spėjamas Steinerio „mitologiškumas“ taptų ne toks keistas, paradoksalus ar net išgalvotas bruožas. Drauge žengtume esminį žingsnį teleologinio eksplikuojamos estetikos supratimo link. Taigi:

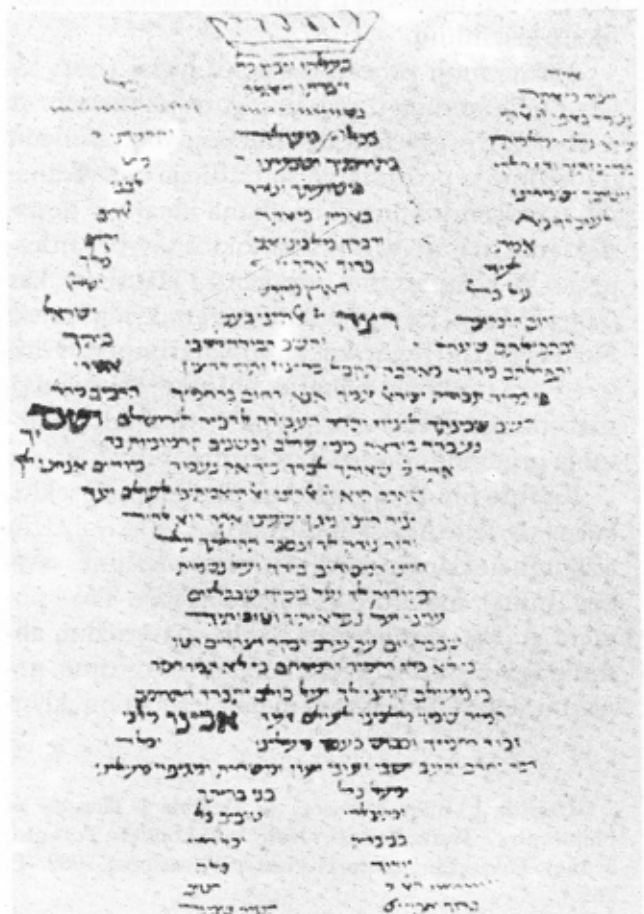
Steinerio estetikos mitologijos tikslą sudaro estetinių įvykių pasakojimai ir aprašymai (metaforos).

I

I. Estetikos kaip teorijos statusas: „negalimybė“

Anksčiau užrašytame apibrėžime, kurį teikiame kaip pradinio supratimo formuluotę, nerasime

Hebrajų malda. XII-XIV a. (Pgl.: Bowler B. The Word as icon. - Typographica 16. - 1967)

⁴ Aristotelis. *Rinktiniai raštai*. - V.: Mintis, 1990. - P. 285 (VI 1450a).

žodžio „teorija“, nors tiek mitologija, tiek ypač estetiką esame linkę *a priori* suprasti „teoriškai“ ir priskirti prie „teorinių disciplinų“. Įkyrus įpratimas - ir ne vien tik jis - nuolatos perša vienintelę mintį, kad bet kokia „meta“-pastanga duoto ar pasirinkto „objekto“ atžvilgiu iš prigimties yra teoriška, todėl priklauso intelektualinio projekto, modelio ar net reglamento sričiai. Kitaip sakant, ji dar ar jau nėra - čia svarbiausia tai, kad nėra - projektuojamasis, modeliuojamasis ar reglamentuojamasis objektas; savuoju „meta“ teorizuojanti pastanga „keičia“ objektą ir šitaip „pasikeičia“ pati: užuot sutapusi su savo teorijos objektu, visų pirma ir esmingai ji pabrėžia ir išryškina tai, kas nėra jos objektas (vadinasi, tam tikra keista prasme tai, kas nėra ji pati). Šitaip atsitinka todėl, kad kiekviena teorija visiškai pozityviai neįstengia „kalbėti“ su savo objektu tokia kalba, kokia „kalba“ jos objektas. Pozityvi „nesusikalbėjimo“ prasmė čia yra ne kas kita, kaip faktas, kad absoliuti dauguma teorijų („vidutinė teorija“ arba „teorijų vidurkis“) nė nesistengia „pasikalbėti“ lygiavertėje plotmėje, kadangi standartinė jų pačių galimybės sąlyga yra bendrės su objektu kalbos negalimybės. Griežtai tariant, jau vien bendros su objektu kalbos idėja iškreipia teorijos *ex definitione* prasmę: šios idėjos šviesoje teorijos objektas tampa nebe objektu (sugrįžta į tai, kas „jis pats“ yra - į „grynąjį save sau“), o susiliejęs su buvusiu objektu, nebe objektu, teorija pastarojo atžvilgiu pasidaro beprasmiška (išvirsta tuo, kas gryniausiu pavidalu „ji pati“ yra - „grynąja teorija“, „teorija savyje“). Prieštaringas teorijos „grynėjimas“ sujaukia įprastą objektinimo situaciją ir baigiasi *objekto praradimu*; tuomet teorija galutinai *praranda prasmę* ir (galbūt) pereina į kitokias, pseudoracionalumo situacijas, kurių loginės artikuliacijos perspektyvos vargu ar būtų nusakomos „natūralia kalba“.

Taigi kiekviena teorija, turėdama savo atžvilgiu neprarastą objektą - t. y. objektą, savo esme nesantį „savyje ir sau savimi pačiu“, tačiau vis dėlto objektą, teorijos atžvilgiu nesantį ir „pačia teorija“, - privalo išvengti šių dviejų kraštutinių.

Pirma, teorija negali leisti *objektui* „nutolti“ ir pranykti iš jos akiračio (t. y. leisti jam būti „jam pačiam“), antra, ji negali leisti *sau* be jokio „nuotolio“ objektą pasisavinti ir uzurpuoti (t. y. leisti sau būti „sau pačiam“). Abu kraštutiniai (jų išskaičiavimo tvarka nereikšminga) peržengia teorinių galių ribas. Apibendrinant galima teigti, jog konstituojanti teorijos prasmė yra *išlaikyti objektą kaip objektą*; tik tokiu atveju *suprantame teoriją kaip teoriją*⁵.

Šias sąlygas didele dalimi, o galbūt ir visiškai, patenkina minėtasis teorijos nesusikalbėjimo su savo objektu fenomenas: kad ir kokia kalba kalbėtų objektas, (jo) teorija vis vien kalbės meta-kalba (tariama išimtis yra „literatūros teorija“, tačiau nors ir ne „skirtingomis kalbomis“, vis dėlto čia kalbama „skirtingais žodžiais“). Meta-kalbos teorizuojanti „viršenybė“ pasireiškia tuo, kad, atsižvelgdama į potencialaus objekto kalbą, šiuo atžvilgiu ji daro jį aktualių objektu, galinčiu būti ir esančiu jos akiratyje. Teorija paprastai sutampa su meta-kalba, nors iš principo („teoriškai“) skiriasi nuo savo objekto kalbos.

Čia mums ypač svarbu tai, kad teorija yra meta-KALBA (ne mažiau intriguojantis būtų ir atvirkščias - META-kalbos - detalesnis tematizavimas). Kalboje pažodine reikšme glūdi ir kalba reiškiasi, pavyzdžiui, estetika, jei jai suteikiame (iš įkyraus įpratimo, nors ne tik) teorijos statusą. Vadinasi, tariama „teorinė estetika“ arba „estetikos teorija“ (būdingi pleonazmai!) turėtų paveldėti visas pagrindines „kalbos“ sąvokos ypatybes. Būtent šia prasme cituojame Romaną Jakobsoną: „mokėti“ poezijos gramatiką (t. y. poetiką, literatūros estetiką) yra mokėti gramatikos poeziją (t. y. kalbą). Inteligibilaus ir komunikuojamo estetinio sprendinio bei estetikos teiginio terpė yra kalba.

Šia, estetikos kalbiškumo ir estetikos kaip kalbos, prasme remiasi ir iš jos išauga pamatinė Georgeo Steinerio kritika. Ji nukreipta į literatūros, meno bei muzikos teorijas ir jų didžiausią pažeidžiamumą mato kalbinės raiškos problemiškume, kurio panaikinimas prilygtų pačių te-

⁵ Plg. Heideggerio apmąstomus moderniosios realybės teorijos („mokslo“) ir realybės objektiškumo abipusius ryšius

(Heideggeris M. *Rinktiniai raštai*. - V.: Mintis, 1992. - P. 249, 253-254).

orijų išnykimui (netekus meta-kalbos, savo ruožtu prarandamas estetinis objektas, jei „objektą“ traktuosime pagal anksčiau išdėstytą moderniąją sampratą).

Tai, ką pavadiname kalbinės raiškos problemišku, Steineris apibūdina taip:

Bet kas gali būti pasakyta, taigi ir parašyta, apie bet ką. [...]

Tik kalba nežino jokio konceptualinio, jokio projekcinio pabaigtumo. Mes esame laisvi sakyti bet ką, sakyti ką norime apie bet ką, apie viską ir apie nieką...⁶

Kalbos „licencijos“ mums įkvepia dvejopą beribiškumo jausmą. Viena vertus, turėdami kalbos dovaną, mes turime ne tik kūrybos priemonę, bet visų pirma įgimtą kūrybingumo matą. Nominacija, predikacija, būdvardinė gėrio ir blogio kvalifikacija, istorijos ir rytojaus gramatika (būtais ir būsimasis laikai) - tai vis kalbos kūrybos „formos“ (jų, beje, nebūtų sunku priskaičiuoti daugiau). Aukščiausias kalbos talentas yra jos galia suabejoti mirtimi: jos konstruktyvus kūrybiškumas kuriant pasaulio kontra-versiją yra lemtingas žmogui, suvokiančiam biologinės prievartos, t. y. mirties, empirinę neišvengiamybę. „Mes išverčiame, kūrybiškai išverčiame dėka mūsų įpareigojančio sugebėjimo pasakyti realybei „Ne“, kurti priešingumo fikcijas (*fictions of alterity*).“⁷ „Babelio problema“ Steineriui yra žmogiškosios individuacijos ir idiolekto problema, vienos kalbos laisvė. Tačiau tikroji kūrybos dvasia, laisvas „Ne“ mirtinai ribai tampa dar aktualesnis „po Babelio“, įsigalint vertimams tarp kalbų, kai „pasauliai“ ir „kontra-pasauliai“ ima keistis tarpusavyje:

Didesniu ar mažesniu mastu kiekviena kalba siūlo savą gyvenimo perskaitymą. Buvoti tarp kalbų, versti, net jei visuma apribota, yra patirti kone trikdantį žmogiškosios dvasios

veržimąsi į laisvę. Jeigu mes būtume įkurdinti vienintelės kalbos „kailyje“ ar tarp labai nedaugelio kalbų, mūsų organiškios priklausomybės nuo mirties neišvengiamumas galbūt pasirodytų labiau troškinantis, negu jis yra.⁸

Tačiau kalbinių tikslų ir priemonių neribotumas turi padarinių, siekiančių daug toliau, negu „kalbos konstruktyvių galių konceptualizuoti pasaulį“ idėja. O kadangi antroji, atvirai negatyvi beribio diskursyvumo pusė galiausiai išsikristalizuoja į teiginių ir sakinių begalybę glūdinčią nulinę ir nihilistinę logiką, Steineris pasitelkia teologinį argumentą. Dievo „įrodymai“, suformuluoti sakiniais ir pateikti kalboje, neįsismelkia į Jo egzistencialumo sferą, todėl nėra apdrausti nuo visai nuoseklių ir įtikinamų neigimų kitos formos ir kitokio turinio sakiniais. „Negatyvioji teologija, t. y. Jo ne-buvimo postulatą, žodžio ir teiginio atžvilgiu yra tokia pat teisėta, kokia yra Jo buvimo dogma. Iš čia simetriška tikro tikėjimo ir tikro atmetimo bedugnė; iš čia potenciali dvasios anarchija abiejose laisvo pasakymo erdvės pusėse“⁹. Kiekvienas „kalbos genijaus“ aptarimas, kiek jis būna iš tiesų ištartas, kiekviena pasakyta ir todėl įtaigojanti interpretacija, hermeneutika, kritika, kiekvienas įvertinimas, kiek visa tai būna įaugę į „prasmės gramatiką“ ir išauga iš jos, turėtų kažkaip atspindėti teologinį pasirinkimą (apsisprendimą), pozityvų arba negatyvų. Kalbos kūrybinės begalybės suvokimas reikalauja, kad kiekvienas kalbinis ar apskritai prasminis sprendinys visų pirma „apsispręstų“ šios begalybės statuso atžvilgiu. „Neriboto sakymo“ klausimas, atsidūręs teologinės arba antiteologinės orientacijos ašyje, gali būti išspręstas arba transcendencijos naudai, arba pripažintas „griežčiausia ir kartu žaismingiausia prasme“ bereikšmis. Suvokta kalbos transcendencija yra kūrybinga ir begalinė. Kalbos chaosas, įspėja Steineris, taip pat beribis ir laisvas. Todėl begalybė ir beribiškumas („pseudotrans-

⁶ Steiner G. *Op. cit.* - P. 53.

⁷ Steiner G. *After Babel: Aspects of Language and Translation.* - Second ed. - Oxford; New York: Oxford University

Press, 1992. - P. xiv.

⁸ *Ibid.* - P. 498.

⁹ Steiner G. *Real Presences.* - P. 57-58.

endentai“), pretenduojantys tapti diskurso matu, negali būti savaiminiais prasmės kriterijais, t. y. atstoti transcendentinio matmens vertės. Patsteologinis pasirinkimas (apsisprendimas) neatsispindi kalboje. Atrodo, esame tikri tik dėl štai ko: kalboje atsispindi vien *neįvertintas* neribotumas, neribotumas kaip esminis kalbinės raiškos problemiškas.

Šios pastabos leidžia priartėti prie Steinerio požiūrio į tai, ką pavadinome meta-KALBA. „Kadangi semantinės priemonės yra nesuvaržytos, bet kas gali būti pasakyta arba parašyta apie bet kokį kitą semantinį aktą, apie bet kokį kitą ekspresinės signifikacijos konstruktą arba formą.“¹⁰ Pavyzdžiui, literatūros kritikas ar šiaip išlavinto skonio (tarkim) romanų skaitytojas turi vidujai nevaržomą sprendimo laisvę ne tik žodiškai teigti savo nuomonę apie naują (perskaitytą) knygą, bet gali laisvai ir nevaržomas paskelbti nuosprendį anksčiau parašiusiam kolegai ar, jo manymu, prastesnio skonio skaitytojui. Tokie sprendimai („tekstai apie tekstus“) ir nuosprendžiai („komentarų komentarai“) visiškai nepriklauso nuo laiko distancijos ir istoriškai susiklosčiusių „kanonų“ bei populistinių „konsensusų“, be to, tiek „metų išmėginimai“, tiek statistinio pobūdžio patvirtinimai ar atmetimai (tam tikras socialinis skonio nuomonių kvantifikavimas) nėra jau tokie savaimieji suprantami, kaip dažnai linkstama galvoti. Taigi savotiškas išsakinių neišsprendžiamumas (*ineradicable undecidability*) vis dėlto veikia interpretacijų ir vertybinių sprendimų verbaliniuose rėmuose, nepriklausomai nuo mūsų valios: „Estetinė percepcija nežino jokio Archimedo taško už diskurso ribų. Visų šnekų šaknis yra šneka“¹¹. Tolesnė Steinerio išvada formuluojama loginio empirizmo terminais, nors visai priešinga jam dvasia: kalbinė substancija nesileidžia nei griežta prasme verifikuojama, nei falsifikuojama, todėl estetikos teiginių ta pačia griežta prasme tiesiog neįmanoma kvalifikuoti (kvalifikacijos negalimybė jokiū būdu neįteisina kvantoriais besireiškiančios skonio statistikos

visagalybės). Eksperimento ir numatomo pritaikymo realybėje nuostatos, verifikacijos ir falsifikacijos principų produktai, estetikoje negalioja.

Estetika, savo teoriniu projektu, modeliu ar reglamentu esanti META-kalba, neišivaizduojama be būdingųjų KALBOS savybių.

Ši tezė, sujungta su kalbos beribiškumo interpretacija, pakerta estetinio ir apskritai prasmio sprendinio *teorinius* pagrindus. Verbalinis „neišsprendžiamumas“ ir diskurso ribų nepatvarumas kalbinėje terpėje reiškia tai, jog susvyruoja savaiminė „kalbos“ *savoka* (mįslingai tariant, kalbai prireikia kažko *be* jos pačios). Nutrūkusi kalba (suvoktas jos nestabilumas) „meta“-pastangą daro beprasmę, t. y. konceptualiai („teoriškai“) panaikina. Atsiranda rimta galimybė kelti klausimą, ar natūrali kalba, jei tik tinkamai suvoksime jos nestabilumą, apskritai neužkerta kelio bet kokiam „meta-kalbiniam“ teoretiko pasiryžimui. Steineris nepalieka iliuzijų: jeigu estetikoje yra tiesa, ji negali įsigalėti teorijos pavidalu. Įvairios šio pavidalo atmainos - „interpretacijos teorija“, „kritikos teorija“, „romano teorija“ etc. - tėra etiketės. Klausimas anaipol nedingsta: ar jos turi prasmę? o jei taip, tai kokią?

O prasmės, pasak Steinerio, yra tiek, kiek šios ir panašios teorijos tampa „idealizuojančiu, normatyviniu aprašu *post hoc*“. Toks aprašytas prasmės įvykis laiduoja Aristotelio sisteminę poetiką ir retoriką, Matthew Arnoldo „Poezijos studiją“ (*The Study of Poetry*), Samuelo T. Coleridgeo *Biographia Literaria*, Samuelo Johnsono, Lessingo, Williamo Empsono interpretacijas. Geriausioji estetika - „aprežiantys argumento aktai“ - yra pasakojimai (*narratives*):

Jie išdėsto, prisidengę daugiau ar mažiau abstrakčia, daugiau ar mažiau formaliai nuoseklia ir sistetine kauke, susitikimo tarp intelekto ir sukurtos formos momentus - susitikimo, kurio ištaka, kurio pirmas šuolis patraukiant dėmesį visada yra intuityvus. Jie, jei

¹⁰ *Ibid.* - P. 60.

¹¹ *Ibid.* - P. 61.

¹² *Ibid.* - P. 86. Beje, analogiškai Steineris apsisprendžia ir hermeneutinio judesio vertime atžvilgiu. „Mūsų percepcijos

norite, yra *formalios patirties pasakojimai*. Jie seka minties istorijas.¹²

Steinerio intenciją perprasti nesunku: jo estetika koncentruos dėmesį ne į meta-kalbą, sukeliančią ir įtarpinančią objektyvumą ir teorizavimą, o į estetinio įvykio „fabulą“ (*mythos*). Tokia fabula išskiria pasakojimus ir istorijas iš meta-kalbų, pati vis dėlto neatlikdama meta-kalbinės funkcijos. Tokia fabula sujungia ir suvienija tai, ką patiria būsimeji pasakojimų ir istorijų autoriai - ne estetinio įvykio liudininkai, o jo dalyviai. Formalios patirties naratyvinis išdėstymas tuomet tampa (cituojant originalą) „dramatizuotais mitais“, „inteligibilumo mitologijomis“, „supratimo pasakėčiomis“ su „sceniniais ir mitologiniais elementais“. „Pasakojimai ir mitai yra poetiniai žanrai. Jie nėra teorijos“¹³, - sako Steineris, estetikos aprašymą siedamas išimtinai su metafora.

„Sisteminė reikšmės teorija“ yra kita metafora.

Todėl teorijos statusą Steinerio idealizuojančios deskriptyvinės estetikos sumanyme tenka apibrėžti „negalimybės“ terminu. Kabutės šiuo atveju nurodo dar ir tą vis dėlto grynai „teorinį“ problemišumą, kuris, gerai suvokus begalinės kalbos ir verbalinio beribiškumo problemą, neišvengiamai glūdi kiekvieno pasakojimo ir aprašymo idėjoje. Kitaip tariant: ar bedugnę tarp pasakojimo (aprašymo) ir teorijų postuluojuose neapgaudinėdami savęs?

2. Betarpiškumas ir transcendencija: „galimybė“

Pamatinio apsisprendimo estetikoje neužtikrina nei meta-kalba (kaip minėjome, jos autonomiška kompetencija nėra kvalifikuotai nuspręsti), nei natūrali kalba (pastarosios kūrybiškumas nėra savaime vertinantis ar vertingas). Pamatinis apsisprendimas - ir ne tik estetikoje - turėjo ateiti *iki* kalbos ir savo atėjimu laiduoti kalbą bei inicijuoti prasmę.

Pasak Steinerio, tai įvykęs istorinis žmonijos

apsisprendimas, o tam tikru atžvilgiu jis konstituoja ir pačią istoriją mūsų sąmonėje: istorija, „kiek ji prieinama daugiau negu privačiai atminčiai“, yra diskurso istorija. Aukščiausia ir gramatiškai absoliuti kalbėjimo akto išraiška Vakarams visuomet buvo Dievo konceptualizavimas (pakanka paminėti Liepsnojančią Krūmą - save apibrėžiančias Dievo tautologijas). Už diskurso ribų istoriškai yra atsidūrusi tik mirtis, „ir tai, „griežtai ne-kalbant“, yra jos reikšmė, kiek jos reikšmė mums pasiekiamą“¹⁴. Tarp Dievo savitaišgos žodžiu ir tradicinio mirties nutylėjimo Steineris įkurdina visus diskursus apimančią „sakymo fenomenologijos“ sritį, įkūnijančią istorinį žmonijos apsisprendimą.

Nepaisydami kalbinės raiškos problemiškumo, kurio suvokimas žeidžia ne tik meta-, bet ir natūralią kalbą, mes *vis dėlto* kalbame. Istorikai iki pat XIX a. pabaigos šis kalbėjimas nebuvo kvestionuojamas net didžiausių skeptikų argumentuose (tai reiškia, jog ankstesniame skyriuje aptarta beribės kalbos negatyvi samprata iki ir be Mallarmé, Rimbaud, Wittgensteino, Freudo, iki ir be „kalbos kritikų“ Krauso, Mauthnerio ir Hoffmannsthalio, iki ir be „postmodernistų“ Bartheso, de Mano ir Derrida būtų vargiai įmanoma). Steineris mėgina išvelgti esminę nekvestionuojamo kalbėjimo prielaidą, kurią metaforizuoja kaip sutartį tarp žodžio ir pasaulio, pasirašytą *Logos* ir jo vedinio - logikos - pagrindu. Kalba privalo apsispręsti - nors iš tikrųjų *jau* apsisprendė, įvykus istoriniam žmonijos apsisprendimui - neišvengiamam ryšiui su „būties ir pasaulio esamybe ir kitumu“. Šis ryšys ir ši sutartis pirmiausia yra pasitikėjimas, kuris „buvo suvoktas ir egzistenciškai įgyvendintas kaip atsakomybės santykis“. Atsakomybė ir pasitikėjimas, užgimę moralinio veiksmo viduje, yra lemtingi prasmės tapimo ir supratimo („atsako“) aktams: „Būti atsakingam semantinio pasitikėjimo pirminio judesio atžvilgiu yra visa prasme prisiimti atsako pareigą“¹⁵. Transcendentinis matmuo, diskurso požiūriu prilyg-

instrumentai yra ne teorijos ar darbinės hipotezės jokia mokslinė, vadinasi, falsifikuojama, prasme, o tai, ką aš vadinau „darbinėmis metaforomis“ (Steiner G. *After Babel*. - P. xvi).

¹² Steiner G. *Real Presences*. - P. 86.

¹⁴ *Ibid.* - P. 88.

¹⁵ *Ibid.* - P. 90.

stantis ikikalbinei ar anapuskalbinei vertei, tampa savita estetinio įvykio („atsakingo atsako“ ir „atsakančios atsakomybės“) tikrove. Šią *prielaidą*, beje, nei verbališkai, nei pragmatiškai neverifikuojamą - antraip vėl iš naujo patektume negatyvion kalbos ar teorijos begalybėn, - Steineris apibūdina kaip lažybas:

... lažybos dėl reikšmės, dėl įžvalgos ir atsako galimumo, kai vienas žmogaus balsas kreipiasi į kitą, kai sueiname akis į akį su tekstu ir meno ar muzikos veikalu, o tai reiškia, kai susiduriame su *kitu* jo laisvės sąlygomis, yra lažybos dėl transcendencijos.¹⁶

Kalbanti Steinerio estetika, įvertinanti reikšmingumą kaip laisvę duoti ir laisvę priimti, pasirinkimo neturi, arba, jei būsime ištikimi terminams, jos pasirinkimas istorinio žmonijos apsisprendimo klausimu yra ultimatyvus ir viena-reikšmis - teologinis. Negatyviojo kalbos neribotumo skleidžiamą laisvę ji palieka tarsi „imanencijos varžtus“, o pati ryžtasi suabsoliutintai pareigai-lažintis dėl transcendencijos. Tai reiškia, jog ji tiki - tačiau nėra įsitikinusi - savo sėkme. Bet kokį reikšmingumą, taip pat ir estetinį, „mes turime atpažinti, ir kirtis krenta ant atpažinimo“¹⁷, todėl naiviajam gnosticizmui moralinėje dvasios aktų istorijoje vietos nėra. Čia įtakingesnis platoniskasis prisiminimas („atpažinimas“), leidžiantis suprasti, kodėl esminiai („istoriniai“) apsisprendimai įvyksta be pasirinkimo žinios.

Transcendentinio horizonto paieškos ir bent apytikris ar ribinis (iš tiesų tik „horizontinis“) jo nusakymas visuomet buvo Steinerio minties objekte¹⁸. Monografijos „Martinus Heideggeris“ įvade Steineris iš 1991-ųjų perspektyvos formuluoja *klausimą* Filosofo mokymui jo paties kontekste:

„Ar gryniosios imanencijos ontologijos artikuliacija iš tikrųjų galėtų būti komunikuojama, ginčijamai suprantama?“¹⁹ Ar filosofijos kalbai (yra,

bus) lemta virsti formaliu sistemiškumu, reiškiančiu vien dinaminių tautologijų imanenciją? Ne paisant „būties mąstytojo“ antimetafizinės, anti-teologinės nuotaikos ir egzistencinio „štai/čia“ šiapusiško, kertinė mintis *Sein ohne Seiendes* yra transcendentinė, nesuvokiama ir neišsako, lygintina su *Deus absconditus*, nejudinamu Pirmuoju Judintoju. Knygoje „Realiosios esatys“, atsargiai klausiančioje „ar yra kas nors tame, ką mes sakome?“, „epistemologinė“ transcendencijos traktuotė taip pat pabrėžia teologinį gylį. Polemika su Vakaruose klestinčia „dekonstrukcionistine ir poststruktūralistine nesaties kontra-teologija“ savotiškai „sudievina“ esatį kaip esamybę, kurią atitinka išpažįstama *Logos* tvarka. „Semantika, atitikimo poetika“ yra teologinės-metafizinės prigimties, todėl visada pakludavo logocentrizmo principui. „Logocentrinė“ transcendencija, įsikūnijanti pilnatvėje, o ne išūpstanti visiškoje tuštumoje (*in absentia*, nesatyje), turiningai pakartojanti Platono „Idėjas“, Aristotelio ir šv. Tomo „esmę“, Kanto transcendentalinę logiką, pagaliau Heideggerio „Būtį“, yra tai, ką polemizuodamas su Derrida, Steineris apibūdina „esatimi“ (*presence*). Į esatį veda išarto žodžio reikšmė, nes jos *dėka* išartame žodyje yra reikšmės pilnatvė (*meaningfulness*). Reikšmingumo momentais patikime, kad „yra kažkas tame, ką mes sakome“. „Sudievinta“ esatis, be abejo, yra teologinis argumentas - argumentas už esaties realumą lažybose dėl transcendencijos. „Nesaties vidurnaktyje“, kai prityla net kerintis Leibnizo klausimas „Kodėl yra ne niekas?“, žodžio „argumentas“ retorika vargiai pritampa prie „lažybų“ nežinomybės. Tačiau mes *vis dėlto* kalbame argumentais.

Pradinė kalbos ir meno transcendencijos vieta yra „kitas“: žmogus, eilėraštis, paveikslas, muzikinis etiudas. „Kitumas“ gali būti teologinis, moralinis, socialinis, erotinis, jis gali aprėpti tiek tarpusavio bendravimą ir intymumą, tiek prie-

¹⁶ *Ibid.* - P. 4.

¹⁷ *Ibid.* - P. 50.

¹⁸ Žr. Ward G. *George Steiner and the Theology of Culture* // *The New Blackfriars*. - N° 868. - February. - 1993. - P. 98-105.

¹⁹ Steiner G. *Heidegger: In 1991* // Steiner G. *Martin Heidegger. With a new Introduction.* - Chicago: The University of Chicago Press, 1989. - P. xviii.

šingybę ir nesutaikomą skirtingumą. Suabsoliutinta transcendencija nėra šis „kitas“ (tai prilygsta spėjimui: „lažybų“ topika), tačiau ji visuomet prasideda „štai šio štai šitoje“ vietovėje. *Transcendencijos pradžia (galimybė) yra betarpiškumas*²⁰, leidžiantis atpažinti kitą (ne savyje) ir tik dėl to (kitame ne) save. Kreiptis į ką nors kaip į „šį“ - Wittgensteinas stebėjosi keistu šio žodžio vartojimu, „kuris neabejotinai pasitaiko tik užsiimant filosofija“ („Filosofiniai tyrinėjimai“, 38). Pagrindinė betarpiškumo reikšmė ir universali transcendencijos galimybė yra *kito kaip šio* supozicija. Ji laiduoja tai, kad pasireiškęs betarpiškumas gali duoti pradžią transcendencijos raiškai. Tai pirmas ir drauge paskutinis žingsnis betarpiškumo vietovėje, kadangi *prasidėjusi transcendencija nebegali būti išreikšta*.

Betarpiškumą su kitu kaip šiuo štai čia Steineris vadina susitikimu. Susitikimas yra betarpiškumo metafora. „Neribotas formalios artikuliacijos ir stilistinių konstrukčių įvairumas atitinka neribotą mūsų susitikimo su kitu būdų įvairumą.“²¹ Vis dėlto susitikimų „gimininis panašumas“ išlieka: būdami situacijoje su kitu, mes *visuomet esame įtraukti į „baimės ir percepcijos“ tolydumą*, kuris atsiranda pačiose poezijos ir meno prieigose: kitas tavo akivaizdoje sukelia nenutrūkstamą baimės ir percepcijos ritmingumą, dar labiau paryškinantį betarpiško kitumo paslaptį. Antra vertus, estetinės signifikacijos atžvilgiu tie „kiti“ esame mes patys - kūrinio formos siekia (*seek out*) mūsų. „Baimės ir percepcijos“ situacijoje mes turime teisę jas pasitikti arba jų neįsileisti, atsakyti arba nusigręžti. Priklausomai nuo to, kas nugalė mūmuse - baimė ar percepcija, kūrinyje adekvačiai silpnėja arba nenumaldomai stiprėja „aido ir esaties būtinybė“. „Mąstyti apie tai, kodėl apskritai turėtų būti tapyba ar poezija, ar muzika - tikrovės ir būties tvarka, kurioje jų nebūtų, yra visiškai įsivaizduojama, - yra mąstyti apie įėjimo (*entrance*) atvejus, kuriuos mes leidžiame jiems arba kuriais

jie įsiveržia į mūsų individualaus buvimo kertes.“²² Tam tikra prasme mes *esame laisvi*.

Pirmine prasme laisvas susitikimo situacijoje yra estetinėje patirtyje išnyrantis „kitas“. „Kitas“ šiuo požiūriu reiškia „pirmas“. Pirminis kūrinys yra laisvės fenomenas, sako Steineris. Visa prasme laisvė glūdi *kito pirmume*. Kadangi kūrinys iš pat pradžių alternatyvus - jo gali ir nebūti, - kūryba iki galo yra laisvas veiksmas, kurį laisvai veikia „esminis dosnumas (*liberality*) ir, griežtai svarstant, visiškai nenustatomas pasirinkimas ne nebūti“²³, arba, dar kitais žodžiais, tik išliekanti nesaties galimybė daro kūrinį kūrybingai esantį. Dosniai įsikūnijusi kūrinys kūrybos laisvė yra mūsų laisvumo prieštara estetikoje (štai kodėl mes esame laisvi *tam tikra prasme*). Betarpiško dviejų laisvių susitikimo fenomenologiją galima tęsti. Kūrinio laisvės paskatintas mūsų laisvumas vienu susitikimo momentu sulygina abiejų pusių sąlygas: mes įgyjame kone destruktivią galią („*tampame laisvi*“) nepriimti kito, uždrausti kitą, nors drauge iš tikrųjų *tampame laisvi* šio kito estetinei esčiai ir ją primame abipusės laisvės pagrindu. Tad „pasikeitimas laisvėmis“ pasidaro galimas ten, „kur vientisa meno kūrinio laisvė dovanoti arba sulaikyti susiduria su mūsų pačių laisve priimti arba atmesti“. Šis „ten“ neįvardydamas nurodo tą paprastą ontinę vietovę, kurios estetiniame betarpiškume išsiskleidžia „artimiausia, kokią tik mes galime žinoti, egzistencinė laisvės realizacija“²⁴.

Laisvė yra estetinio kūrinio esatis. Laisvė yra tai, kas kitame lieka nepaaiškinama mūsų laisvės žvilgsniui. Nors susitikimo laisvės neįmanoma suvokti be dviejų laisvių (su)tapimo sąvokos, ši sąvoka būtinai įtraukia ir tai, kas kito teritorijoje iki galo išliks nepaaiškinta - būtent *kitą*. (Nepaaiškinamumas sudaro laisvės pamatą, sako Steineris.) Prisiminę mąstymo tradiciją, gana nesunkiai rasime „kitumą“ ir „kito laisvę“ aktualizuojančią metaforą: tradicinis, „beveik techninis“ jų vardas yra transcendencija.

²⁰ Panaši mintis grindžia, nors iki galo neatitinkama, metafizikos požiūriu kraštutinę Arvydo Šliogerio nuostatą, teigiančią „regimą idealą“ ir „juslinį transcendentą“ (Šliogeris A. *Post scriptum*. - Regnum, 1992. - P. 20-21). Šiame rašinyje nepritariama tokios rūšies atvirai kontradikcijai.

²¹ Steiner G. *Real Presences*. - P. 138.

²² *Ibid.* - P. 147.

²³ *Ibid.* - P. 153.

²⁴ *Ibid.* - P. 154,155.

nežinomybės riba. Arba taip: jų tarsi-būtinasis pobūdis sieks apginti tikėjimą - iš tikrųjų pats būdamas ginamas šio tikėjimo - transcendencijos neliečiamumu („lažybų“ topika).

1. Steinerio estetika visiškai pritartą iš pirmo žvilgsnio „antiteorinei“ Wittgensteinio nuostatai: „Mes turime atsakyti visų *aiškinimų*, ir vienas pats aprašymas turi užsiimti savo vietą“ („Filosofiniai tyrinėjimai“, 109). „Dalykų padėties“ aprašymas (=pasakojimas raštu) čia laikomas alternatyva mokslinei ar šiaip hipotetinei (projektuojančiai, modeliuojančiai, reglamentuojančiai) teorijai. Steineris gerai suvokia objektinimo pastangoje („meta-kalboje“) glūdintį kalbinės raiškos problemškumą, plaukiantį iš beribės kalbos sąvokos, ir ypač principinį objekto situacijos svetimumą estetikai - estetinio įvykio patirčiai. Steinerio apsisprendimas, kuriam knygos „Realiosios esatys“ kontekste pasirinkimo, regis, nebuvo, yra pasakojant ir aprašant estetinius įvykius estetiką sukurti mitologijos ir metaforologijos būdu. Taip ima dominuoti poetinis žanras.

Tai, kad Steinerio „nepasirinktas apsisprendimas“ problemos anaip tol neišsprendžia, o pasakojimo (aprašymo) išsiskyrimas su teorija lieka greičiau sąlyginis, negu savaimė suprantamas, pailiustruosime Tomo Sodeikos mintimi: „Pasakotojas *visuomet* (net tada, kai jis pretenduoja į „grynų faktų“ pateikimą) yra pramanytojas, pasakojantis „nebūtus dalykus“, nes tai, kas buvo, ar tai, kas yra, buvo ir yra anapus pasakojimo tylinčioje tyloje“²⁷.

2. Wittgensteinio „Traktato“ pabaigoje estetika (kaip, beje, ir etika) perkeliama už logikos

ribų: „Teiginiai negali išreikšti nieko, kas yra aukščiau“ (6.42). Wittgensteinui pats estetikos *faktas* yra transcendentinis. Steineris, griežtai nesutikdamas su tokios rūšies „uždaru misticismu“, ryžtasi naratyviniam (kartą pavadindamas jį „egzistenciniu“) aprašymui - *papasakoti mitą metaforomis*. Tačiau Steinerio alibi jo „antiteorinėje“ estetikoje - susitikimo su kitu betarpiškumas ir transcendencija - atsigręžia prieš jį patį: nors betarpišką ir transcendentinę estetinio įvykio struktūrą *pasakojant reikia išsakyti* įtarpinta kalba, transcendencijos nevalia paversti „tik-žodžiu“. Wittgensteinui estetika yra neišsakoma (nors ji neabejotinai veikia). Į tą patį realybės domeną patenka ir Steinerio „betarpiškumas“.

Vis dėlto šioje išvadų vietoje jaučiame būtinumą „įsiterpti“ - atlikti dar vieną perskyrą. Greta to, kas paprasčiausiai *neišsakoma* dėl kartinio mūsų diskurso netobulumo, esame pasmerkti... - ne, ne laisvei - priedermei „tylėti apie“²⁸ dalykus, kurie tiesiog *nesakomi*. Yra vardų, kurie būna ištarti tik vieną kartą. Tai vardai, parėmę kitus vardus (čia „kiti“ - tie, kuriais mes „apginame“ - mat patys būdami Jo ginami - Pirmą Vardą).

3. Mes *vis dėlto* kalbame („lažybų“ topika).

(4. Šios išvados gali būti priimtinos tik tada, jei kalbėsime ne vien mąstydami, bet ir susimąstydami, ar mąstome kalbos prasme tvarkingai. Jos visiškai netaikytinos „užsimiršusiems“ diskursams. Tad jų slaptas tikslas tebūna skatinti prisiminimą - o tai tikrai nereiškia egzaltuoti „visiems prieinamą ir visiems leidžiamą“, „malonų“ užsiėmimą - „mokėti kalbą“.)

²⁷ Sodeika T. *Filosofija anapus pasakojimo* // Naujasis židinys. - 1993. - Nr. 9. - P. 39

²⁸ *Ibid.* - P. 53

APIE SIMONO DAUKANTO GIMINĘ

ELMANTAS MEILUS

Jau bene šimtas metų, kai įvairūs autoriai rašo apie Simoną Daukantą, svarsto jo kilmę, bet galutinio ir tvirto atsakymo iki šiol nėra: buvo Simonas kilmingas, ar ne¹? Atsiradus šiek tiek naujų faktų, pabandykime dar kartą panagrinėti šią gana įdomią ir painią istoriją, juolab kad neseniai (spalio 28 d.) paminėta 200 m. sukaktis nuo Didžiojo Simono gimimo.

Svarbiausias dokumentas šiai istorijai pažinti yra Vilniaus universiteto bibliotekoje esantis didelis (81 cm ilgio ir 66 cm pločio) jaučio odos pergamentas², kuriame 1820 m. surašyta visa Daukantų giminės istorija. Šio pergamento atsiradimo aplinkybes bei kai kuriuos jo duomenis jau yra išsamiai aptaręs prof. Vytautas Merkys³. Todėl čia, remdamiesi įvairiais dokumentais, panagrinėsime daugiau pergamente išdėstytų faktų ir pabandysime atsekti Daukantų giminės istoriją.

1820 m. pergamente tvirtinama, kad „Olivos“ herbo Daukantų giminė yra žinoma nuo senovės, kai, pasak Jano Dluogošo, Vytautas siuntė pasiuntinį Daukantą su kitais pas Jogailą tartis dėl abiejų valstybių suvienijimo. Aptikti šį faktą patvirtinančių originalių dokumentų nepavyko, nes Dluogošo kronikoje minimas tik Andrius Devknetovičius (*Andrzej Dewknetowicz*), 1413 m. Horodlės

unijos metu priėmęs „Kiaulytės“ (*Świnka*) herbą⁴. Lenkų istoriko Władysłowo Semkowicziaus nuomone, tikrasis asmens vardas galėjęs būti Daukantas⁵. Jei taip, tai čia ir bus buvusi ta pergamente minima pasiuntinybė. Kad Daukantai gyveno ir buvo bajorai jau Vytauto laikais, liudija ir Vytauto 1422 m. laiškas Žemaitijos vietininkui Kęsgailai dėl išvardytų žemaičių bajorų apdovanojimo žmonėmis⁶. Tarp kitų apdovanojimų bajorų buvo ir Daukantas, gavęs žmogų vardu Vonišis (*Vonyszysz*).

Pirmas konkretus asmuo, nurodytas pergamente, yra Stanislovas (žr. lent. 1 - 1.1; toliau pirmas skaičius reikš lentelės numerį, o po brūkšnio - vietą lentelėje), o konkreti data - 1644 m., kai gyveno Stanislovo sūnus Andrius (1 - 2.1). Išeitų, kad Stanislovas gyveno apie XVI a. vidurį - antrą pusę. Iš tikrųjų kai kurie išlikę seni dokumentai rodo, kad XVI a. gyveno Stanislovas Daukantas, net ne vienas. Pirmiausia čia paminėtina Žemaitijos žemės teismų knygoje 1686 m. įrašyta 1666 m. byla dėl Dabikinės valdos tarp Daukantų ir įvairių pretendentų į ją⁷. Šioje didžiulėje byloje tarp gausios medžiagos, kurią pristatė teismui besibylinėjančios pusės, įrodinėdamos savo teises į žemę, yra glausta Daukantų genealogija, deja, beveik be

ELMANTAS MEILUS (g. 1954) - istorikas, Lietuvos istorijos instituto Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės istorijos skyriaus mokslinis bendradarbis. Vilniaus universitetą baigė 1978 m. Yra paskelbęs keliolika straipsnių mokslinėje spaudoje. Tyrimų sritis - Lietuvos miestų ir miestelių istorija.

¹ Išsamiau apie tai rašė, kartu ir apibendrino iki tol rašiusius prof. Vytautas Merkys: *Simonas Daukantas*. - Antras papildytas leidimas. - V., 1991 (toliau - Merkys V. *Simonas...*).

² VUB RS. - F. 80 - 2.

³ Merkys V. *Simonas...* - P. 50-55.

⁴ Długosz J. *Roczniki czyli kroniki sławnego królestwa Polskiego*. - Ks. 11 (1413-1430). - Warszawa, 1985. - S. 16.

⁵ Semkowicz W. *O Litewskich rodach bojarzskich zbratanych ze szlachtą Polską w Horodle roku 1413 // Lituanos - Slavica*. - Poznaniensia. *Studia Historica*. - Poznań, 1989. - T. 3. - S. 127-128.

⁶ *Vitoldiana. Codex privilegiorum Vitoldi Magni Ducis 1386-1430 / Zebrały wydał Jerzy Ochmański*. - Warszawa; Poznań, 1986. - S. 92-93.

⁷ LVIA. - F. SA. - B. 14718. - L. 721-732.

"Oliwos" herbas. Iš Kasparo Niesieckio *Herbarz Polski*. (Lipsk, 1841) T. 7. - S. 84

datų. Kai kurias jų galima atsekti pagal teismo aktus bei kitus išlikusius originalius dokumentus.

Pagal ankstyviausią datą (1557 m.) šiuose dokumentuose užfiksuotą Stanislovą Daukantą (2 - 3.1), jo senelis Daukantas (2 - 1.1) galėjo gyventi apie XV a. vidurį, gal net buvo tiesioginis Vytauto apdovanotojo Daukanto palikuonis ar net tas pats asmuo.

1557 m. mirusio Stanislovo brolis Jurijus (2 - 3.2) turėjo keturis anūkus, tarp jų figūruoja ir 1820 m. pergamente minimas giminės pradininkas Stanislovas. Taigi, anot dokumentų, Daukantų giminė net keturiomis kartomis senesnė, negu nurodyta pergamente. 1666 m. byla rodo, kad Dabikinės valda anksčiau visa priklausė Daukantams, tik Mikalojus (2 - 2.1) padalijo ją vaikams, šie vėliau - savo vaikams, ir taip valda tai skaidėsi, tai truputį jungėsi, bet pamažu slydo iš Daukantų rankų. Kad Dabikinės dvaras prie Akmenės priklausė šiai giminei, liudija ne tik 1666 m. byla, bet ir 1561 m. inventorius, kuriame minimos „bajoriškos Stanislovo Daukanto žemės“, tik neaišku, kurio.

Kad Daukantai turėjo žemių kitur ir buvo ne iš kelmo spirti, liudija Lietuvos Metrikoje įrašytas Zigmanto Vazos 1593 m. gegužės 20 d. įsakymas ištremiti iš Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės

⁸ LVIA. - F. LM. - B. 282. - L. 268-269.

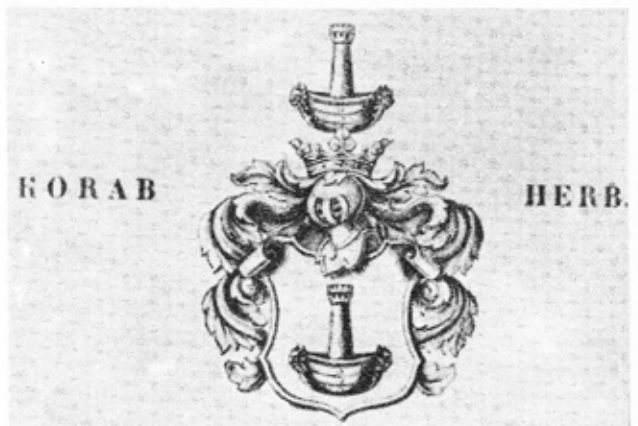
⁹ MAB RS. - F. 21 - 1570. - L. 2; F. 21 - 1571. - L. 10.

¹⁰ Uruski S. *Rodzina. Herbarz szlachty Polskiej*. - Warszawa,

Steponą Stanislovaitį Daukantą (2 - 4.2) už nevykdytą 1585 m. teismo sprendimo dėl Pabalvėnų dvaro (prie Tryškių) žemių⁸. Ištremtasis Daukantas, atrodo, minimas kiek ankstesniuose (1568 ir 1573 m.) dokumentuose, kuriuose savo parašu ir antspaudu jis laiduoja du aktus⁹. Pastarieji pirmiausia ir įdomūs tuo, kad ant jų išpausti du Stepono Stanislovaičio Daukanto (2 - 4.2) antspaudai išliko nesugadinti. Pirmo (1568 m.) dokumento antspaude pavaizduotas „Liubič“ herbas su dviem S raidžių monograma virš jo. Antro (1573 m.) dokumento antspaude, atrodo, pavaizduotas į pirmąjį panašus „Naktikovo“ (*Ślepowron*) herbas su tokia pat monograma viršuje. Atrodo keista, kad tas pats asmuo penkerių metų laikotarpiu pakeitė, nors ir į panašų (abiejuose pagrindinis elementas - pasaga), savo herbą. Žinant, kad viena Daukantų giminės šakų kaip tik turėjo „Naktikovo“ herbą¹⁰, galima spėti, jog būtent tuo laikotarpiu (apie 1570 m.) ji tą herbą įgijo, nors lieka neaišku, kaip tai įvyko.

Deja, sulig penkta karta ir XVII a. pradžia apie „Naktikovo“ Daukantų giminės šaką 1666 m. byloje duomenų nebėra. LVIA yra XIX ir XX amžių sandūroje daryti oficialūs herbynai, ir viename jų aprašyta tos pačios Daukantų šakos genealogija¹¹. Čia nurodomas 1692 m. doku-

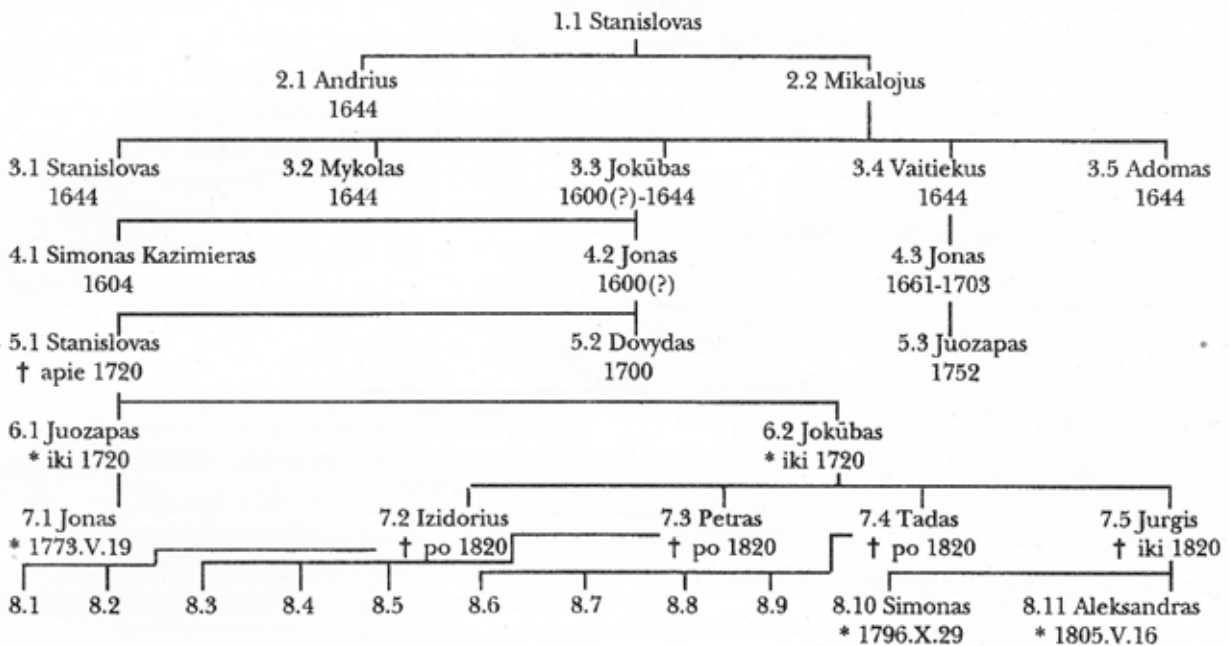
"Laivo" herbas. Iš Kasparo Niesieckio *Herbarz Polski*. (Lipsk, 1840) T. 5. - S. 220

1906. - T. 3. - S. 239 (toliau - Uruski S. *Rodzina...*).

¹¹ LVIA. - F. 391. - A. 8. - B. 2566. - L. 11-12.

1 lentelė. Daukantai
(pagal 1820 m. bajorystės patvirtinimo dokumentą)*

mentas, pagal kurį Adomas Daukantas, Kristoforo sūnus, įsigyja žemės valdą. Vadinasi, Kristoforas Daukantas turėjo gyventi apie XVII a. vidurį, bet sunutrūkstančia „Naktikovo“ herbo Daukantų šaka (2 - 5.1 - 5.3) vis tiek dar nesusisiečia. Greičiausiai Kristoforas buvo Stepono arba Stanislovo (2 - 5.2, 5.3) palikuonis, nes Jonas (2 - 5.1), atrodo, palikuonių neturėjo. Aišku tik tai, kad ši Daukantų giminės šaka tarp kitų valdų turėjo ir Duseikių valdą. Tad Simono brolio Aleksandro Daukanto tvirtinimas, jog Duseikių Daukantai buvo jam artimi giminės, kaip jau pastebėjo Vytautas Merkys¹², nelabai pasitvirtina. Artimi giminės šios dvi Daukantų šakos galbūt galėjo būti tik maždaug prieš 300 m., t. y. XV ir XVI amžių sandūroje, kai iš vieno kamieno (2 - 2.1) atsiskyrė dvi šakos (2 - 3.1 ir 3.2).

Bet tada kyla klausimas, kodėl 1820 m. Vil-

niaus bajorų deputacija patvirtino dokumentą, skelbiantį, kad visa giminė turi „Olivos“ herbą, nors šis labai skiriasi (pagrindinis elementas - lelija) nuo „Naktikovo“ herbo. Tuo neaiškumai dar nesibaigia. Jau minėtame XIX ir XX amžių sandūros herbyne įrašyta „Laivo“ herbo Daukantų giminė¹³. Čia kaip seniausias dokumentas nurodytas 1715 m. testamentas, pagal kurį Jonas, Vaitiekaus sūnus (2 - 7.5 ir 8.2), palieka sūnui Beržų-Jonelaičių valdą Pavandenės apskrityje, išlikusią šios giminės rankose veik iki XIX a. Aiškiai matyti, jog „Laivo“ herbo Daukantų šaka susijusi su 1820 m. pergamente įvardyta Daukantų „Olivos“ herbo gimine (2 - 3.4), nes čia minima ir Beržų-Jonelaičių valda Pavandenės apskrityje. Vėlgi, kaip ir dėl „Naktikovo“ herbo, lieka neaišku, kaip ir kada ir ar išvis galėjo atsiskirti nuo „Olivos“ herbo „Laivo“ herbas, juo labiau, kad šie herbai visiškai skiriasi

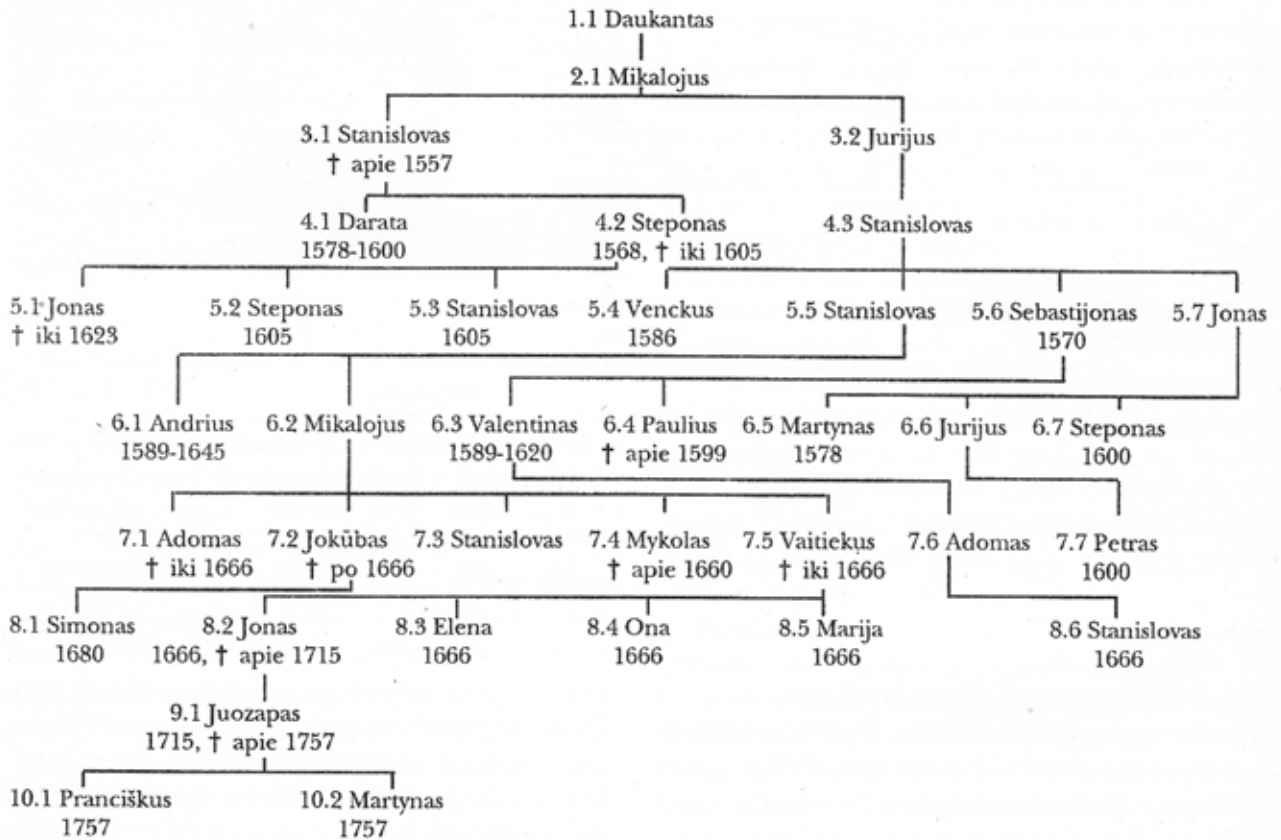
* Šioje ir kitose lentelėse: * - krikšto data (jei nurodomi tik metai, apskaičiuota pagal kitus duomenis); † - mirties data; X - santuokos data (jei žmonių kelios, prieš datą nurodomas eilės numeris, o po vaiko vardo susklyaudžiamas motinos

numeris); pirmas skaičius prieš vardą rodo kartos, antrą - tos kartos atstovo eilę.

¹² Merkys V. *Simonas...* - P. 66.

¹³ LVIA. - F. 391. - A. 7. - B. 1788. - L. 89-90.

2 lentelė. Daukantai
(pagal įvairius dokumentus)

(„Laivo“ herbo pagrindinis elementas - laivas). Vis dėlto Vilniaus bajorų deputacija 1804 m. patvirtino būtent „Laivo“ herbo Daukantų giminės šaką¹⁴.

Taip vis įtartinesnė darosi 1820 ir 1832 m. Simono ir Aleksandro Daukantų bajorystės dokumentuose įrašyta versija, esą egzistavusi „Olivos“ herbo Daukantų giminės šaka, juolab, kad šis herbas Lietuvoje yra vėlyvas ir retas. Panašu, kad, norint įrodyti savo bajorystę, buvo surinkta visa turėta medžiaga apie Daukantas, nepaisant herbų, ir pateikta kaip viena giminė. Tiesa, 1820 m. bajorystės patvirtinimo dokumentas sudarytas ir išduotas ne konkrečiam asmeniui, o visai giminei, ir jį galėjo turėti kiekvienas iš išvardintų gyvų Daukantų. Bet tai abejonių nepanaikina, nes ir

Simono bičiulio, to meto heraldikos specialisto Jono Petro Dvoržeckio-Bohdanovičiaus surinktoje medžiagoje apie bajorų Daukantų giminę aprašytas herbas nė nepanašus į „Olivos“. Tai greičiausia „Vadvič“ herbas, kurio pagrindinis elementas - dvi žuvis.

Iš XVII a. yra išlikę dar keletas dokumentų, patvirtinančių 1666 m. byloje ir 1820 m. pergamente užfiksuotų asmenų autentiškumą. Bet šiais dokumentais ir baigiasi ankstyviausias ir geriausias dokumentuotas Daukantų giminės genealogijos laikotarpis. Maždaug nuo XVII a. antros pusės iki XVIII a. antros pusės originalių dokumentų, kurie parentų 1820 m. pergamente minimus įvykius ir asmenis, aptikti beveik nepavyko, nors daugelis jų, kaip nurodoma, buvo įrašyti

įvairiais metais į įvairias žemės ir pilies teismų knygas. Aptikti tik visų po 1794 m. gimusių ir pergamente nurodytų asmenų gimimo metrikų nuorašai bei Simono tėvo Jurgio Daukanto (1 - 7.5; 3 - 2.1) krikšto registracijos įrašas.

Pavyko aptikti ir Aleksandro Daukanto 1832 m. Heroldijos departamentui pateiktoje medžiagoje dėl bajorystės patvirtinimo minimą¹⁵ Stanislovo Augusto 1766 m. kovo 24 d. privilegijos 1766 m. gegužės 16 d. įrašą Žemaitijos pilies teismo knygoje, pagal kurį Jokūbas Daukantas (1 - 6.2; 3 - 1.1) skiriamas Žemaičių kunigaikštystės generolu - vazniu (teismo antstoliu)¹⁶. Deja, šis įrašas kelia labai didelių abejonių: 1) braižas labai skiriasi nuo kitų knygos įrašų ir primena XIX a. pradžios braižą; 2) tekstas žodis žodin (net privilegijos suteikimo ir įrašymo į teismo knygą datos) atitinka pirmame knygos lape įrašytą (bet skirtingu ir tikrai XVIII a. vidurio braižu) analogišką privilegiją Jurgiui Buividui¹⁷; 3) lapo vandenženklis - AFR (be piešinio), atrodo, kituose knygos lapuose nepasitaiko, o kaip nurodo Edmundas Laucevičius, vandenženklis ne tik su tokiomis raidėmis, bet ir piešiniu buvo naudojamas tik 1770-1800 m. laikotarpiu¹⁸; 4) generolo-vaznio pareigas atliekančio Jokūbo Daukanto jokiose 1766, 1767 m. ir vėlesnėse Žemaitijos teismų knygose aptikti nepavyko.

Ši „1766 m. privilegija“ faktiškai yra vienintelis turimas XVIII a. antros pusės dokumentas, tiesiogiai liečiantis Simoną ir jo brolių Aleksandrą Daukantus, įrodinėjant jų priklausomybę kilmingųjų luomui. Tiesa, yra keletas šio laikotarpio dokumentų, liečiančių kitą giminės šaką. Iš jų įdomiausias Žemaitijos bajorų 1794 m. gegužės 5 d. Telšiuose pasirašytas aktas dėl prisijungimo prie Tado Kosciuškos sukilimo. Tarp pasirašiusiųjų yra ir Steponas, Martynas ir Pranciškus Daukantai (atrodo, minimi ir pergamente); beje, pastarasis turbūt buvo beraštis, nes prie jo pavardės pažymėti trys kryžiuokai¹⁹. Tai, kad keli Daukantai pasirašo

sukilimo aktą, šiek tiek papildoma iš Simono motinos antkapinio akmens užrašo žinomą istoriją apie jos, jos vyro - Simono tėvo ir trijų dieverių dalyvavimą sukilime. Vargu ar tai liudija, kad šios dvi Daukantų šakos giminiavosi, bet aišku, kad joms nebuvo svetimas patriotizmo jausmas. Pastarasis momentas tikriausiai suvaidino nemažą

"Naktikovo" herbas. Iš Kasparo Niesieckio *Herbarz Polski*. (Lipsk, 1841) T. 8. - S. 397

vaidmenį formuojantis patriotinei Simono pasaulėžiūrai.

Iš visų 1820 m. pergamente minimų Daukantų daugiausia abejonių kelia du - Jonas (1 - 4.2) ir jo sūnus Stanislovas (1 - 5.1). Abejotinos ne tiek pačios asmenybės, kiek pergamente minimi dokumentai, pagal kuriuos Jonas šliejasi prie bajoriškos Daukantų giminės, ir tariamas Stanislovo žemės valdymas. Pirmiausia reikia aptarti, kaip Jonas tapo Jokūbo (1 - 3.3; 2 - 7.2) sūnumi, nes jokių kitų tai patvirtinančių dokumentų nerasta. Pagal pergamentą, tai patvirtina 1600 m. byla dėl Jokūbo ir jo sūnaus Jono Daukantų padarytos žalos Jonui Pilipavičiui. Minėtoje 1666 m. byloje dėl Dabikinės iš tikro minimi ir Jokūbas, ir Jonas Pilipavičius, bet neminimas Jonas, Jokūbo sūnus. Datų neatitikimas abiejuose dokumentuose turbūt atsirado suklydus raštininkui, 1820 m. įrašinėjusiam tekstą į pergamentą ir vietoj 1660 ar 1666 m., įrašiusiam 1600 m. datą. 1666 m. byloje

¹⁴ *Ten pat*, l. 90

¹⁵ Merkys V. *Simonas...* - P. 65.

¹⁶ LVIA. - F. SA. - B. 14563. - L. 42.

¹⁷ *Ten pat*, l. 1.

¹⁸ Laucevičius E. *Popierius Lietuvoje XV-XVIII a. - V.*, 1967. - P. 112, 113, 142, 149; *Ten pat* (Atlasas). - P. 45-46. - Nr. 260-262; L. 460. - Nr. 3399.

¹⁹ LVIA. - F. SA. - B. 15166. - L. 714-716.

"Wadwič" herbas. Iš Kasparo Niesieckio *Herbarz Polski*. (Lipsk, 1842) T. 9. - S. 209

ne sykį nurodoma, kad Jokūbas Daukantas yra brolio Vaitiekaus trijų dukterų ir sūnaus Jono (1 - 4.3; 2 - 8.2) globėjas. Šioje byloje minimas ir jo paties sūnus Simonas (1 - 4.1; 2 - 8.1). 1820 m. pateikiant medžiagą dėl bajorystės patvirtinimo, matyt, pasinaudota terminų „sūnus“ (сын) ir „sūnėnas“ (сыновец) panašumu, o išrašant nuorašą iš teismo knygos, žodis „sūnėnas“ pakeistas į „sūnus“. Taip Jokūbas Daukantas greta Simono „įsigijo“ antrą sūnų - Joną, o giminės medis lyg ir išaugino naują šaką. Kad būtent taip atsitiko, liudytų ir tai, jog šiai šakai bene daugiausia dėmesio skiriama 1820 m. pergamente, o šios šakos pradininkas Jonas (1 - 4.2) bene daugiausia kartų (penkis) čia minimas. Bent tris kartus iš tų penkių bandoma pagrįsti Jono giminystę su neabejotinai kilminga Daukantų giminės šaka, o tai jau kelia abejonių. Beje, kažkoks Jonas Daukantas 1695 ir

"Liubič" herbas. Iš Kasparo Niesieckio *Herbarz Polski*. (Lipsk, 1841) T. 6. - S. 142

1708 m. gyveno Luknėse²⁰, bet ar jis susijęs su aptariamuoju Jonu, Jokūbo sūnumi, sunku pasakyti, nors pagal gyvenamąjį laiką lyg ir tiktų.

Kaip minėta, apie Jono sūnų Stanislovą (1 - 5.1) taip pat jokių tikrų žinių nėra. Tokiu vardu Daukantas net to laikotarpio inventoriuose neminimas. Užtat apie antrąjį Jono sūnų Dovydą (1 - 5.2) žinių, atrodo, jau galima rasti, nes tokiu vardu Daukantai minimi 1695-1755 m. inventoriuose²¹ ir Lenkimų bažnyčios santuokų, krikštų ir mirimų registracijos knygoje. Visus čia minimus Dovydus susieti vieną su kitu ir su pergamente minimuoju gana sudėtinga, nes trūksta duomenų. Šiaip ar taip, būtent Dovydas pirmas iš Daukantų 1732 m. aptinkamas Lenkimuose kaip santuokos liudytojas²², o 1747 m. Lenkimų inventoriuje minimas jau kaip sodybos savininkas, jei nepaisytume 1623 m. Lenkimuose paminėto Daukanto (atrodo, vardas) Balimdvičio (atrodo, pavardė)²³. Beje, iš turimų keliolikos XVII ir XVIII a. Skuodo grafystės inventorių matyti, kad bent jau valstiečiai Daukantai išsirutuliojo iš dviejų kelmų. Pirmą ir galbūt pagrindinį sudarė keliolika kilometrų apie Ylakius išsimėtę kaimeliai (Medsėdziai, Klauseikiai, Remezai, Dilbikiai, Gailaičiai, Kerviai, Ketūnai ir kt.). Antras, kiek mažesnis kelmas buvo apie Lenkimus išsimėtę kaimeliai (Veitai, Luknės, Paluknė, Večiai, Plaušiniai, Kuliai). Šiuos du kelmus lyg ir siejo aplink Skuodą išsidėstę kaimeliai (Kulai, Rūšupiai) ir bendra priklausomybė Skuodo grafystei.

Pradedant šeštąja pagal pergamentą Daukantų karta, ten paminėtų asmenų egzistavimas nekelia abejonių ir yra dokumentų patvirtintas. Gal tik kai kurie giminystės ryšiai abejotini, bet čia toliau

²⁰ LVIA. - F. 525. - A. 8. - B. 844. - L. 34; F. SA. - B. 11492. - L. 21.

²¹ LVIA. - F. 525. - A. 8. - B. 844. - L. 81; B. 843. - L. 23, 81; F. SA. - B. 11492. - L. 63; B. 11495. - L. 14; VUBRS. - F. 4-12128 (A-1892). - L. 14, 18.

²² Lenkimų bažnyčios archyvas (toliau tik santrumpa - LBA), santuokų, krikštų ir mirimų registracijos knygos. Už pagalbą surandant jas ir galimybę pasinaudoti širdingai ačiū Lenkimų bažnyčios klebonui Broniui Racevičiui ir Skuodo miesto merui Algirdui Tumbrotui.

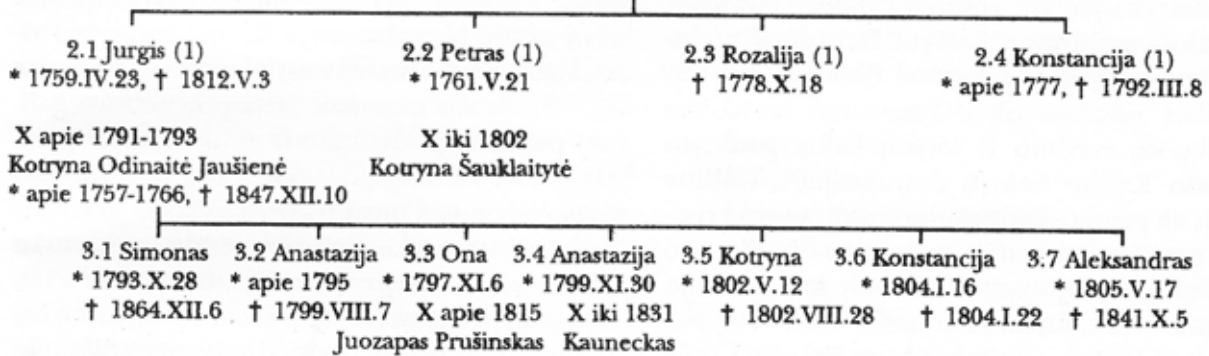
²³ LVIA. - F. SA. - B. 11479. - L. 52.

3 lentelė. Simono Daukanto giminė
(pagal bažnytinių metrikų knygas)

1.1 Jokūbas
* apie 1703-1713, † 1803.II.6

1.X 1755.XI.25
Marija Kalvaitė
* apie 1729, † 1789.V.16

2.X apie 1790-1795
Teresė(?)
* apie 1720, † iki 1803

tyrinėsime tik tiesiogiai su Simonu susijusią Daukantų giminės šaką.

Pirmas, kurio giminystė su Simonu nekelia abejonių, yra jo senelis Jokūbas (1 - 6.2; 3 - 1.1). Jis, matyt, apie 1752-1753 m. sesers ar artimos giminaitės - Kotrynos Daukantaitės Kalvaitienės vestuvėse, ar jos sūnaus krikštynose (LBA), susipažino su būsimąja žmona Marija Kalvaite. Jokūbas Daukantas tuo metu jau buvo įmetėjęs senbernis (apie 40-50 m. amžiaus), nes, kaip rodo 1755 m. lapkričio 25 d. jų santuokos įrašas, nebuvo našlys (LBA). Nežinia, iš kur buvo atėjęs ir ar iki tol valdė kokį ūkį. Šiaip ar taip, į Kalvius jis atėjo užkuriom ir, jei ūkį paveldėjo (jis ar sūnus Jurgis), tai greičiausiai mirus žmonos broliui, matyt, nepalikusiam įpėdinių. Beje, Jokūbo pirmos žmonos protėviai Kalvaičiai-Kalviai jau bent nuo 1623 m. gyveno Lenkimuose ir jų apylinkėse, o nuo 1684 m. iki 1747 m. minimi ir Kalvaičių-Kalvių apyrbėje, kurią, matyt, „tvano“ metu XVII

a. viduryje pasitraukę iš Lenkimų, patys ir įkūrė aplinkiniuose miškuose bei davė savo vardą.

1759 m. balandžio 23 d., per šv. Jurgį, Jurgio vardu buvo pakrikštytas jų sūnus (1 - 7.5; 3 - 2.1), būsimasis Simono tėvas (LBA). Tiesa, kiek abejotina metrikose pavartota formulė *GD* (*Generosus Dominus* - kilmingasis ponas, bajoras), kuri buvo vienas svarbiausių argumentų, Simonui ir Aleksandrui Daukantams įrodinėjant savo bajorišką kilmę. Mat tokia formulė šioje krikštų registracijos knygoje pavartota tik antrą kartą per 11 metų ir 34 lapus. Prie Jokūbo vardo formulė *GD* dar sykį pridėta antro sūnaus Petro (1 - 7.3; 3 - 2.2) krikšto registracijos įrašė (LBA). Čia ji aiškiai prirašyta priešais motinos Marijos Kalvaitės vardą virš eilutės, nes neužteko vietos kur kitur įterpti. Kada prierašas įterptas, nežinia, tik galima spėti, kad XIX a. pradžioje, kai reikėjo bajorystės įrodymo dokumentų. Nuo 1759 m. formulė *GD* jau kartais vartojama ir prie kitų pavardžių, bet ne

taip dažnai, kaip manė Augustinas Janulaitis, sakdamas, jog tokiu būdu kunigai tėvų prašymu bandė laiduoti vaikų teisę į mokslą²⁴. Tokių prieraišų apie tėvų kilmingumą Skuodo dekanato bažnyčių metrikose tikrai negausu. Jokūbas Daukantas dar ne kartą įrašytas metrikų knygose kaip krikšto tėvas, santuokos liudytojas ar mirusių vaikų tėvas, bet niekur nebetituluojamas Kilminguoju Ponu, net jo mirties registracijos įrašė (LBA).

Apie kitus tiesioginius Simono giminaičius - jo tėvus žinių ne ką daugiau, kaip apie Jokūbą, ir juos išsamiai jau yra aprašęs Vytautas Merkys²⁵. Kaip žinoma, Jurgis ir Kotryna Daukantai turėjo 7 vaikus²⁶. Vyriausio sūnaus Simono gimimo metrikos žinomos tik iš Augustino Janulaičio publikuoto vertimo iš lotynų kalba padaryto nuorašo Kauno bajorų deputacijai²⁷. Galima turbūt tik pridėti, kad Simono vardu sūnus krikštytas greičiausiai todėl, kad gimė šv. Simono (apaštalo) dieną - spalio 28 d. ir kad krikštijo motinos brolis, vardu Simonas.

Antras vaikas - duktė Anastazija gimė apie 1795 m. ir mirė 4 m. amžiaus (LBA). Po jos mirties praėjus keliems mėnesiams gimusi trečia duktė, vėl pavadinta Anastazija, vėliau nutekėjo į Kivilius prie Ylakių už Kauneckio²⁸. Dar prieš tai

gimė antra duktė Ona, kuri vėliau ištekėjo už Juozapo Prušinsko ir perėmė tėvų ūkį²⁹. Kitos dvi dukterys - Kotryna ir Konstancija mirė dar būdamos kūdikiai. Paskutinis vaikas šeimoje buvo sūnus Aleksandras.

Nepaisant Vytauto Merkio³⁰ bei šiame straipsnyje išdėstytų abejonių dėl gana gausių klaidų ar net klastočių 1820 m. Daukantų bajorystės patvirtinimo dokumente ir medžiagoje, 1832 m. pateiktoje Senato heroldijos departamentui, vis dėlto negalima tvirtinti, kad Simono Daukanto giminė nebuvo bajorai. Amžių bėgyje bajorystės dokumentai galėjo žūti, o norėdamas užimti tam tikrą padėtį biurokratinėje Rusijos imperijos visuomenėje bei atstatyti teisybę giminei, Simonas biurokratiniais metodais (kitais ir nebuvo galima) pabandė įrodyti savo ir giminės teises į privilegijuotą kilmingųjų luomą. Tai, kad Simono tėvas ar giminės buvo įrašyti į Skuodo grafystės inventorių ir atlikinėjo prievoles dvarui kartu su valstiečiais, dar neįrodo, kad jie buvo valstiečiai, nes tuose pačiuose inventoriuose surašytuose bajorkaimiuose gyvenę bajorai taip pat atlikinėjo panašias prievoles. Tad galutinio atsakymo į klausimą, ar Simono Daukanto giminė buvo bajorai ar ne, dar nėra.

²⁴ Janulaitis A. *Simanas Daukantas. Jo gyvenimas, darbai ir vargai (1793-1864)* // Lietuvių tauta. - V., 1913. - T. 2. - P. 251. (Toliau - Janulaitis A. *Simanas...*)

²⁵ Merkys V. *Simonas...* - P. 7.

²⁶ *Ten pat*, p. 8.

²⁷ Janulaitis A. *Simanas...* - P. 250.

²⁸ Merkys V. *Simonas...* - P. 8.

²⁹ *Ten pat*.

³⁰ *Ten pat*, p. 50-55, 63-70.

NUODĖMĖS PRADŽIA

BERNARD MACLAVERTY

Turbūt ir vėl jis pavėluos, pamanė sau Kolamas. Išsitraukęs iš krepšio, per galvą apsilvilko baltą švarią kamžą, pasitaisydamas akinius. Buvo be penkių aštuonios. Atsisėdęs ant suolo batus persiavė į juodas šlepetes. Tėvas Linčas sakydavo, kad jo patarnautojai aplink altorių turi vaikščioti tyliai kaip šešėliai. Vėluodamas tėvas Linčas visada būdavo sugižęs. Kartais iš viso nepasirodydavo, ir šeiminkė panelė Grant, atėjusi iš bažnyčios galo, pranešdavo, kad tėvas Linčas serga ir tą dieną Mišių nebus.

Be dviejų aštuntą Kolamas išgirdo jo žingsnius už zakristijos durų. Tėvas Linčas įėjęs linktelėjo berniukui. Kolamas nebuvo matęs, kad kieno kito veidas rytais būtų toks užmiegotas, lyg sulamdytas. Jam priminė pėdsekį šunį - tokia nukarusi būdavo raukšlėta oda. Visas veidas sudribęs, susmukęs liūdnomis garukštimis. Juodi plaukai žemai ant šono perskirti ir sutepti briliantinu. Kolamas pamanė, kad tokia tvarkinga šukuosena nedera virš sujauktų bruožų.

- Ar jau viskas paruošta? - paklausė tėvas Linčas.

- Taip, tėve.

Kolamas stebėjo, kaip jis ruošiasi Mišioms. Visų pirma ant kaklo užsidėjo humerolą lyg skarą su raišteliais. Paskui apsilvilko baltą it drobulę albą ligi žemės. Išblizginti batų galai švysčiojo iš apačios. Liemenį susijusė juosta ir greitomis surišo. Pabučiavęs ant smaragdinės stulos išsivinėta kryžių, užsidėjo aplink kaklą. Pagaliau per galvą labai atsargiai užsimovė arnotą. Kolamas

niekaip nesuprato, ar jis bijojo suriebalinti bažnytinį rūbą, ar sušiaušti plaukus. Arnotas buvo smaragdinio žalumo su geltonomis siūlėmis. Kolamui labiausiai patikdavo šventųjų kankinių atldai ir ryški kaip kraujas raudona spalva tomis dienomis. Tėvas Linčas pasisuko į jį.

- Ko taip žiūri?

- Šiaip, tėve.

- Spoksai kaip apuokiokas.

- Atsiprašau.

- Na, jau pradėkim vaidinimą, - tarė tėvas Linčas, vis dar tokiu veidu kaip liūdnas medžioklinis šuo. - Ir taip vėluojam.

Nė vienas patarnautojas nemėgo tėvo Linčo. Jeigu jie kuo prasikalsdavo, užuot pakėlęs balsą ir išbaręs, jis įžnybdavo jiems į ranką. Jie sakė, kad jis per daug tylus, o tyli kiaulė gilią šaknį knisanti. Kolamas įsitikino, kad jis ne toks ir tylus, ypač jei ko pradedi klausinėti. Tėvas Linčas, matyt, iš visų labiausiai mėgo Kolamą, bent Kolamui taip atrodė. Kartą Kolamas jo paklausė, kodėl kunigai Mišioms tiek prisivelka, ir tėvas Linčas jam aiškino kokias penkias minutes, Kolamas net į mokyklą pavėlavo.

- Paprastai žmonės pasipuošia, norėdami iškelti savo asmenį. O kunigai - priešingai. Kunigas tiek apsitūloja, kad save nustelbtų. Ir kuo aukštesnis bažnytinis rangas, tuo daugiau pašvaitų. Prisimink, kiek ant to vargšo popiežiaus sukrauta gražumynų.

Po Mišių tėvas Linčas pasidomėjo, kaip jam

BERNARD MACLAVERTY (g. 1942) - airių rašytojas, novelių rinkinių „Paslaptys“ ir kitos novelės (1977), „Šokio metas“ (1982), romano „Avinėlis“ (1980) ir kitų kūrinių autorius. Dažname rašytojo kūrinyje psichologiškai

atskleidžiama gyvenimo pažinimo žala tyrumui, nekaltumui. Tokia ir publikuojamoji novelė. Iš anglų k. ją vertė Auksė Mardosaitė.

Romualdas Požerskis. xxx. Iki 1985. Fotografija

sekasi pardavinėti loterijos bilietus.

- Gerai. Jau pardaviau...
- Dabar nesakyk. Tegul man būna staigmena.

Tamsoje Kolamas stovėjo prie durų ir laukė. Suvyniojęs baltą loterijos bilietą į tūtelę, pūtė garą, žiūrėdamas, kaip jo kvapas debesiuoja lediniame ore. Kad taip nešaltų kojos, jis kuo aukščiau užsitraukė puskojines. Iš namo sklido keistas, sakytum prarūgusio maisto kvapas. Moteris grįžo su pinigine. Ji vis dar kažką žiaumojo.

- Kieno čia labui?
- Švento Kirijiečio bažnyčios statybos fondui.
- Kiek jie kainuoja?
- Po tris pensus.

Moteris dvejojo, smiliumi šuršendama piniginėje. Jis paaiškino, kad didžiausias laimėjimas - pintinė su skanumynais. Bus ir antra premija - viskis ir cheresas. Ji paėmė keturis bilietus, ir išsibaigė paskutinė jo bilietų knyga.

- Tai tėvas Linčas nenorės jų laimėti atvirai.

Jis parkeriu rašė jos pavardę ant bilietų šaknelių.

- Atsiprašau, ką jūs sakėte?

- Kad tu labai gražiai rašai. - Jis nuplėšė bilietus pagal skylutes ir padavė. Ji sumokėjo šilingą, kurį jis įsidėjo į švarko kišenę. Nuo visų monetų kišenė jau buvo ap sunkusi.

- Tuoj pradės snigti, - tarė moteris, norėdama greičiau uždaryti duris.

Visą kelią namo jis parbėgo tekinas, prilaidydamas kišenę. Namuose išsišluostė plaukus ir nuo akinių nuvalė ištirpusio sniego lašelius. Du vyresnieji broliai Roris ir Dermotas, įsitaisę sofoje ir pasidėję ant kelių sąsiuvinius, ruošė namų darbus, ir kai jis pasakė, kad sninga, jiedu išdūmė pasižiūrėti, ar nemeluoja.

Kolamas pasiėmė skardinę taupyklę ir visus pinigus iš jos ir kišenės išpylė ant stalo. Jis suskaičiavo, kiek yra iš viso, ir pasitikrino, kiek yra šaknelių knygų. Už kiekvieną parduotą bilietų knygą pardavėjui buvo leidžiama šešis pensus pasiimti sau. Per pastarąsias savaites Kolamas, apvaikščioldamas žmones, pardavė keturiasdešimt dvi knygas. Pasiėmęs vieną svaro banknotą ir

vieną šilingą, įsikišo į kišenę. Šitiek daug pinigų jis gyvenime nebuvo turėjęs, o dar visa savaitė pardavinėti bilietus ligi loterijos.

Mama stovėjo prie viryklės ir ant keptuvės dėjo paplotėlius su soda. Jiems kepant, visas namas prakvipdavo, ir sudžeržgėdavo keptuvė, kai mama juos vartydavo. Jis išgirdo užsidarant lauko duris ir Maiklą sušunkant: „Labas!“ Aštuoniolikos metų, jis buvo vyriausias jų ir vienintelis duonpelnys namuose.

- Eikš, Kolamai, - pašaukė mama. - Nušluostyk stalą. Parėjo išalkęs darbininkas.

Po arbatos jie visada drauge sukalbėdavo rožančių. Kolamas pusiau klūpom, pusiau tūpčiom įsitaisydavo prie fotelio, veidu kone liesdamas sėdynę, kuri buvo prakvipusi audiniu ir žmogumi. Jis stengdavosi kuo labiau susikaupęs kalbėti rožančių ir, tardamas žodžius, galvodavo apie šventąsias paslaptis. Vieną vakarą jam pasidarė labai nesmagu, pamačius, jog Maiklas klūpėdamas prie sofas kalba poterius, tarp alkūnių pasidėjęs sekmadieninį laikraštį. Kolamas kalbėdavo *Sveika Marija*, kiekvieną blizgantį violetinį rožančiaus karoliuką apčiupinėdamas pirštais. Moteriai gal tas rožančius ir labiau būtų pritikęs, bet juk jis atkeliavo iš pat Lurdo. Kilpelėje, jungiančioje karoliukus, buvo sidabrinė širdutė su lašeliu Lurdo vandens - kaip gulsčiuke iš brolio instrumentų dėžės.

Kai jam ateidavo eilė sakyti poterį, Kolamas visada palaukdavo, kol visi atsakydavo - ne taip, kaip broliai, kurie paknopstom atburbendavo, suplakdami į viena ir poterį, ir atsakymą, suliedami žodžius, kad tik greičiau pabaigtų. Jie pykdavo ant jo ir pašnibždom tarpusavyje vadindavo „nelemtu Jėzumi“.

Pabaigus rožančių, mama sukalbėdavo tam tikrą maldelę už „amžiną atilsį tėvelio vėlę“. Nors jau dveji metai kaip jis miręs, kaskart Kolamai užgniauždavo gerklę. Būtų lengviau, jei ji būtų sakiusi *tėvas* ar kaip kitaip, bet nuo to žodžio *tėvelis* jam būdavo sunku sulaikyti ašaras. Dažnai, kai broliai jau atsistodavo, jis taip ir likdavo klūpoti, kad jie nepamatytų jo akių.

Šįkart jam buvo eilė plauti indus. Kad nebūtų ginčų, ant popieriaus lapo buvo surašyta, kam

kada plauti indus. Į dubenį jis įsipylė karšto vandens iš puodo nuo viryklės. Nuo kaitinimo puodas buvo parudavęs. Ir vanduo iš jo jam taip nepatiko, kaip iš pompos. Baltame emaliuotame kibire po indaujos suolu vanduo buvo tyras, vėsus ir ramus. Tose vietose, kur emalis atsilupinėjęs, kibiras buvo tamsiai mėlynas. O jeigu įkišdavai į jį ranką, pirštai atrodydavo plokšti.

Jis panėrė puoduką į dubenį, paskalavo ir pastatė ant stalo. Tėvo Linčo juokingi pirštai. Ant kiekvieno yra po kuokštelį juodų plaukų. Suglaudęs drebančius smilius ir nykščius, kunigas palaikydavo virš stiklinio dubens, paskui, paėmęs drobinę staltiesėlę, išlygintą per sulenkimus, nusišluostydavo. Kolamas nuolat stebėjosi, ko tėvas Linčas taip jaudinasi per rytines Mišias. Jis yra patarnavęs ir kitiems kunigams, bet anie taip nedrebėdavo. Gal jis šventesnis negu kiti, todėl jį taip kausto Švenčiausiasis Sakramentas? Kaip turėtų būti baugu laikyti tikrą Kristaus kūną - ir prisiimti atsakomybę paversti duoną bei vandenį Jėzaus Kūnu ir Krauju.

Jis iššluostė indus ir, prieš dėdamas atgal į lentyną, sudėliojo tvarkingomis krūvelėmis. Virš suolo Maiklas buvo pasikabinęs mažą veidrodėlį skutimuisi. Kolamas tik pasistiebęs ant pirštų galų pamatydavo jame save. Jis vienintelis iš visų vaikų nešiojo akinius. Nusigimė į tėvą. Ilgą laiką Kolamas nešiojo apvaliais stiklais akinius, duodamus veltui Nacionalinės sveikatos tarnybos, su elastinėmis kojėlėmis, kurios užkabinamos už ausų, bet mėnesių mėnesiais verkęs ir prašęs suminkštino mamą, ir ši nupirko jam gerus akinius su tikrais rėmais.

Pro duris į kiemą jis išpylė iš dubens vandenį, šliūkšteldamas ant gruodo. Iš indaujos lango krin-tančioje šviesoje buvo matyti, kaip kyla garas. Vakaras buvo tylus, ir iš gretimos gatvės sklido vaikų šūkaliuojimai.

Kai grįžo, virtuvėje buvo šilta šilta. Radijas transliavo Liuksemburgo stotį. Kolamas susižėrė visus pinigus į kišenę, o bilietų šaknelių knygas sudėjo į rudą popierinį maišą.

- Aš išeinu, mama, - pasakė jis.

Ji rūkė cigaretę, susikėlusį kojas ant kėdutės.

- Neužtruk, - tepasakė.

Per visą miestą vieną tarpą nuo stulpo iki stulpo jis ėjo, o kitą bėgo, kol pasiekė kalną, ant kurio stovėjo klebonija.

Tai buvo didelis namas, sumūrytas iš tokių pat raudonų plytų, kaip ir bažnyčia. Užlipęs ant kalno, pamatė šviesą klebonijos languose. Buvo žvarbiai šalta, ir jis pajuto, kad apatinė žiauna dreba. Abi rankas buvo susigrūdęs į kišenes, o rudą popierinį maišą pasispaudęs po pažastimi. Jis pasibeldė į namo duris. Kunigo šeimininkė per plyšėlį jas pravėrė. Pamačiusi Kolamą, atidarė plačiau.

- Labas, panele Grant. Ar yra tėvas Linčas?

- Jis užsiėmęs, Kolamai. O ko tu norėjai?

- Loterijos bilietų, panele. Ir atiduoti pinigų.

Per petį ji nužvelgė visą koridorių, paskui atsisuko ir atkišo ranką pinigams.

- Jie visi palaidi, panele, - tarė Kolamas, parbarškindamas kišenėje, kad ji išgirstų.

- A, tuomet eik į vidų - trumpam.

Panelė Grant kilimu išklotu koridoriumi nusi-vedė jį į savo butuką, kuris buvo kiemo pusėje. Uždariusi duris, ji nervingai šyptelėjo, bet šypsena tuoj užgeso. Kolamas pabėrė maišą šaknelių ant stalo.

- Čia keturiasdešimt dvi knygos... - pasakė jis.

- Viešpatie, tai bent pasidarbuota.

- ... ir čia penki svarai, penki šilingai. - Iš kišenės ištraukęs du svoro banknotus, dešimties šilingų banknotą ir saują smulkių, padėjo ant stalo. Jie sucingsėjo ir subarškėjo ant balto medinio paviršiaus. Ji ėmė skaičiuoti, greitomis pristumdama smulkius arčiau savęs ir dėliodama juos į krūveles.

- Teisingai, nė kiek netrūksta, - tarė ji.

Kolamas žvilgtelėjo į spintelę. Ten buvo butelis apelsinų sulčių ir didelė dėžė sausainių, skirtų, kaip jis žinojo, bilietų pardavinėtojams. Ji sugavo jo žvilgsnį.

- Gerai jau gerai, - tarė.

Ji įpylė jam stiklinę sulčių ir padavė pasirinkti sausainių. Jo piršteliai neryžtingai pakibo virš dėžės.

- Oi, greičiau, Kolamai, negaišink man viso vakaro.

Jis paėmė vieną šokoladinį, vieną vaflinį sau-sainį ir atsisėdo. Tokią smarkią panelę Grant jis

pirmą kartą matė. Šiaip ji viską darydavo palengva. Ji buvo labai apkūni, o krūtinė po prijuoste atrode pagalvių prikimšta. Jis girdėjo suaugusius mieste šnekant, kad kas kas, bet ji tikrai užsitarnavo rojaus karalystę. Jie kalbėdavo, kokia ji esanti gera ir kokia maloni. „Klebonijoje yra vienas šventas žmogus“, - sakydavo jie. Kolamas ilgiausiai manė, kad jie turi galvoje tėvą Linčą.

Tyloje Kolamas girdėjo, kaip tarp dantų traška sausainis. Panelė Grant nesisėdo, bet stovėdama prie stalo laukė, kol jis baigs. Nurijęs paskutinį kąsnį, jis tarė:

- Prašom dar duoti dešimt knygų, gerai?

- Gerai, vaikeli. - Ji susikišo abi rankas į prijuostes kišenę, apsižvalgė ir išėjo iš kambario.

Šitame namo gale Kolamas dar nebuvo buvęs. Jis visada užeidavo tiesiai pas tėvą Linčą į kambarį arba palaukdavo koridoriuje. Nors tai buvo modernus namas, jame buvo pilna senovinių daiktų. Mergelės Marijos Ėmimo į dangų paveikslas su auksinių lapų rėmais kabėjo prie durų į gatvę. Baldai tėvo Linčo kambaryje buvo juodi, sunkūs. Valgomajame kėdžių kojos išraitytos kaip miežinio cukraus lazdelės. Čia viskas dvelkė prabanga, ypač sodriai raštuotas kilimas. Panelės Grant butukas nebuvo kilimu išklotas, tik ant raudonų plytelių grindų patiesti keli kilimėliai. Tokios pat grindys buvo ir jų namuose, tik plytelių kampai nuskilinėję, ir už nelygaus paviršiaus kliūdavo kojos.

- Vera! - išgirdo jis šaukiant tėvą Linčą.

Iš kažkur atsišaukė Vera. Kolamas pakėlė akis ir tarpduryje pamatė stovintį tėvą Linčą, ranka pasirėmusį staktos.

- Sveiki, tėve.

- Čia apuokioko esama, - atsakė tėvas Linčas.

Jis buvo apsilkęs ne kaip kunigas, bet paprastais prasegtais marškiniais be apykaklės.

- Kas čia tave atnešė, Kolamai?

Pasislinkęs nuo durų jis ranka atsirėmė į kėdės atlošą. Du pluošteliai briliantinų suteptų plaukų buvo užkritę ant kaktos. Jis pamažu atsėdo ant kėdės.

- Atėjau bilietų, tėve. Kuriuos davėt, jau visus išpardaviau.

Tėvas Linčas net garsiai žioptelėjo ir trinktelėjo

delnu į stalą. Jo akys buvo labai apkritusios ir tankiai mirksėjo.

- Čia tai bent darbas. O Dievuliau, pinigai kaip iš dangaus krenta.

Jis taip tęsė žodžius, lyg kalbėdamas rožančių. Grįžo panelė Grant, nešina pluoštu baltų loterijos bilietų.

- Va, prašom, Kolamai. Ir jau bėk.

Kolamas baigė gerti sultis ir atsistojo.

- O ko nors stipresnio berniokui neturi, Vera? - jis nusikvatojo. Šitaip kvatojančio Kolamas jo dar niekad nebuvo girdėjęs. Kunigas vėl trinktelėjo į stalą.

- Tėveli, jums leidžiant, aš išlydėsiu Kolamą.

- Ne ne. Juk jis atėjo manęs aplankyti - argi ne taip?

Kolamas linktelėjo.

- Daugiau niekas neaplankytų. Tegul dar pa-būna.

- Jo mama jaudinsis.

- Ne, nesijaudins, - užtikrino Kolamas.

- Ko jai jaudintis, - pritarė tėvas Linčas.

Jis nepaisė panelės Grant.

- Kiek bilietų knygų pardavei?

- Keturiasdešimt dvi, tėve.

Kunigas pakėlė akis į dangų ir išpūtė žandus. Kolamas užuodė tokį pat kvapą kaip altoriaus vyno.

- Šventasis Kristoforai! Keturiasdešimt dvi?

- Taip.

Panelė Grant užėjo Kolamui už nugaros ir spauste ėmė jį spausti nuo stalo.

- Tokią progą derėtų atšvesti. - Tėvas Linčas atsistojo, netvirtai laikydamasis ant kojų. - Keturiasdešimt dvi!

Jis jau siekė draugiškai Kolamui brūkštelėti per pakaušį, bet nepataikė, sudavė berniukui per smilkinį ir, užkliudęs ranka, numetė akinius ant grindų plytelių.

- O Jėzau, - teištare kunigas. - Atsiprašau. - Tėvas Linčas jau tūpėsi jų pakelti, bet susvirdulavęs parpuolė ant kelių. Viename akinių stikle buvo lyg įspausta balta žvaigždutė ir rėmų balnelis sulaužytas. Tėvas Linčas pakilo ant kojų ir, prisikišęs akinius prie sudribusio veido, pasižiūrėjo į juos.

- Jėzau, labai atsiprašau, - vėl pakartojo jis ir pasilenkė ieškoti trūkstamos rėmų dalies, bet sakytum galva nusvėrė jį ir parvertė. Jis trenkėsi į radiatorių ir į aštrų kampą prasiskėlė viršugalvi. Viena koja dar mataravo ore, tartum stengdamasis išlaikyti pusiausvyrą. Palietė ranka viršugalvi, ir Kolamas pamatė, kad ji visa kruvina. Ir kai kunigas pasislinko žemiau, raudonas kraujas nuo briliantinų suteptų plaukų ištepčiojo visą radiatoriaus panelį. Jis spoksojo praviromis, bet nieko nematančiomis akimis.

- Ar nieko bloga, tėve? - panelės Grant balsas virpėjo. Iš prijuostės kišenės ji išsitraukė baltutėlę nosinę. Kunigas vaitojo prislopusiu, šnypščiančiu balsu. Jis barė šeimininkę ir jos išvaškuotas grindis. Paskui, nepakreipdamas galvos, pakėlė akis ir lyg niekur nieko pasakė:

- Per vaiką šitiek nemalonumų.

Panelė Grant paėmė akinius, kuriuos jis dar laikė suspaudęs, ir atidavė Kolamui.

Tėvas Linčas pusiau prasižiojęs pradėjo dejuoti. Panelė Grant apsuko berniuką ir stumtelėjo durų link. Norėdami išeiti, jiedu turėjo peržengti kunigą. Paėmusi už alkūnės Kolamą, išsivedė koridoriui.

- Va kur vaikas. Štai tavo loterijos bilietai...

Ji atidarė duris į gatvę.

- Sukalbėk už jį maldelę, Kolamai. Jam dabar labai reikia.

- Gerai, bet...

- Einu atgal prie jo.

Durys trinktelėjusios užsidarė. Kolamas užsidėjo akinius, bet matė tik per kairįjį stiklą. Jam linko keliai, maudė paširdžius. Jis stengėsi bent šį tą suprasti, bet nieko nesuprato. Pasileido bėgti. Visą kelią ligi namų tekinas lėkė. Ant šalto slenksčio uždusęs atsisėdo ir tik tada įėjo vidun, kai atgavo kvapą.

Mama buvo viena.

- Kas tau yra? Tu baltas kaip popierius, - paklausė ji, pakeldama į jį akis. Trim virbalais, sustatytais kaip trikampis, ji mezgė pilką kojine. Kolamas ištraukė iš kišenės akinius. Namie, kur buvo taip ramu ir sava, jis pravirko.

- Aš juos sukūliau.

- Ir kaip sugėbėjai? - mamos balsas buvo piktas.

- Bėgau ir pargriuvau. Paslydau ant ledo.

- Viešpatie Dieve, Kolamai, ar tu žinai, kiek jie kainuoja? Mokyklai reikės naujų akinių. O iš kur imsime pinigų, ar pagalvojai? Gal manai, kad aš koks Karnegis, ar ne?

Jos virbalai tik svysčiojo ir klingsėjo. Kolamas vis dar verkė - tylomis, tik ašaros riedėjo.

- Šitoks neatsargumas, tau ne pro šalį būtų kailį išperti.

Kolamas atsisėdo prie stalo taip, kad mama nepasiektų ranka, ir užsidėjo akinius. Matė tik viena akim. Jis įsikišo ranką į kišenę ir ištraukė vieno svaro banknotą.

- Va, - ištare pastumdamas mamai.

Ji paėmė pinigą ir padėjo po ąsočiu ant lentynos.

- Tiek neužteks, - tarė ji palūkėjusi. - Nustok šniurkščiojės. Dargi ne pasaulio galas.

Kitą rytą Kolamas nustebo, zakristijoje radęs tėvą Linčą, atėjusį pirma jo. Jis jau buvo bažnytiniais rūbais ir, žingsniuodamas kilimėliu zakristijos viduriu, skaitė brevijorių. Jiedu vienas kitam nepratarė nė žodžio.

Per pakylėjimą, prilaikydamas arnoto kraštą, Kolamas pakėlė akis ir ant plinkančio tėvo Linčo pakaušio pamatė juodą sukrešėjusią žaizdą. Žiūrėjo, kaip jis iškelia baltą Ostiją, girdėjo ištariantį žodžius: *Hoc est enim corpus meum*.

Sukiodamas piktai riešą, Kolamas paskambino varpeliais. Kai po valandėlės kunigas pakėlė taurę vyno, Kolamas vėl kiek galėdamas garsiau suskambino.

Po Mišių Kolamas kuo greičiausiai persirengė zakristijoje ir jau norėjo sprukti iš ten, bet jį pašaukė tėvas Linčas. Jis buvo nusivilkęs arnotą ir dabar jį lankstė, norėdamas padėti į vietą.

- Kolamai.

- Ką?

- Prisėsk valandėlei.

Jis nusiėmė stulą ir tarytum susirangiusią gyvatę įdėjo į stalčių.

Berniukas stovėjo kaip stovėjęs. Kunigas su alba atsisėdo ir pamojo jam arčiau prieiti.

- Man labai gaila dėl akinių.

Berniukas nesitraukė nuo durų, ir tėvas Linčas prie jo priėjo. Kolamas pamanė, kad jo veidas ne liūdnas, o tiesiog bjaurus.

- Tau raišteliai atsirišo. - Jis jau klaupėsi surišti, bet Kolamas atsitūpė ir pats susirišo. Jiedu kone galvomis susidaužė.

- Man sunku paaiškinti, - prabilo tėvas Linčas, - bet tavo metų berniukui nuodėmė - tai labai paprastas dalykas. Taip nėra...

Kolamas užuodė iš jo burnos sklindantį nemalonų raugo kvapą.

- Taip, tėve.

- Todėl, kad tu dar niekad nesi nusidėjęs. Tu nieko apie tai neišmanai.

Jis nusivilko albą ir pakabino spintoje.

- Jei bandai atsekti, kur nuodėmės pradžia, tai nelyginant... - žvilgtelėjęs į berniuko veidą, jis nutilo. - Nuodėmė - tai sąmoningas nusigręžimas nuo Dievo. Tai padaryti be galo sunku. Išstumti Jį iš savo meilės...

- Aš pavėluosiu į mokyklą, tėve.

- Tau turbūt reikia naujų akinių.

- Taip.

Tėvas Linčas iš kišenės ištraukė kelis sulankstytus svaro banknotus ir padavė berniukui.

- Ar tu pasakei mamai?

- Ką?

- Kaip sudaužei akinius?

- Ne.

- Tikrai? Niekam?

Kolamas linktelėjo, kad niekam nepasakė. Ir pasisuko eiti pro duris. Kunigas pakėlė balsą, norėdamas dar jį sulaikyti.

- Aš gerai pažinojau tavo tėvą, Kolamai, - riktelėjo jis. - Tu man daug kuo jį primeni.

Mišių patarnautojas išbėgo, užtrenkdamas duris. Dar išgirdo sudunksint medinę pakabą paltais, pritvirtintą prie durų, ir jam dunksėjo galvoje, kol nusileido nuo kalno. Apačioje sustojo. Atvyniojo vis dar rankoje sugniaužtus banknotus ir, vis labiau netikėdamas, suskaičiavo - vienas, du, trys, keturi.

INTELIGENTIJA POKOMUNISTINĖJE LIETUVOJE

Portretas tradicijų interjere

DARIUS KUOLYS

Dabartinį Lietuvos visuomenės ir valstybės raidos vingį stebintiems, toje raidoje dalyvaujantiems kyla nuoseklus klausimas: ar Lietuvos gyvenimas bus sąmoningai ir valingai tautos kuriamas kaip sava istorija, savas likimas, sava būtis, ar jis nuolat ištiks ir ištiks mus kaip baugi, svetima, fatališka, rezignacijon varanti jėga? Lietuvoje tradiciškai šis klausimas būdavo adresuojamas šviešuomeni, inteligentijai, intelektualams.

Inteligentija vadinama visuomeninė grupuotė prieš keletą metų atsiskleidė krašto gyvenime kaip tautos egzistencijai laisvai, asmeniškai įsipareigojusių orių žmonių bendrija, itin sudėtingomis sąlygomis gebėjusi atkurti Lietuvos valstybę. Šiandien ši bendrija, suglumusi, baugiai pritulusi ar desperatiškai pranašaujanti tautos katastrofą, nepajėgianti nei pasiūlyti naujų idėjų visuomeni, nei imtis atsakomybės už krašto ateitį, ima pančėti vien į isteriškai jautrų visuomenės nuotaikų barometrą, panikon puolusį, yrantį, komunistinės valstybės globos netekusį luomą. Tarp atgimimo dienų valingo optimistinio mosto ir katastrofizmo deklaracijų trečiaisiais valstybės metais - gluminanti praraja.

„... Lietuva jau atbudo, keliasi ir prisikels. Nauja, visiškai neregėta, didelė, galbūt tik sapnuota. Niekis jai dabar visos mūsų kalbos, pamokymai ir nurodymai. Ji pati, ramiai ir išmintingai pamąščius, žinos, ką toliau čia daryti. Su kuo, kur ir kaip šiam pasauly keliauti. Patikėkime tuo visi ir kiekvienas“, - 1988 m. tūkstantiniame mitinge kalbėjo Sigitas Geda, kitame tautos

susiėjime užjautęs konvulsiskai dabartyje pasimetusią Lenkiją, amerikozmo subjaurotą Suomiją¹. Tąsyk politikon ėję kultūros, dažnusyk ir ūkio žmonės su tikra meninės įtaigos galia brėžė kad ir miglotą, „galbūt tik sapnuotą“, bet svaiginančiai drąsiai Lietuvos - „Europos Japonijos“, „Šiaurės Atėnų“, kukliausiu atveju - „antrosios Švedijos“ viziją. Ne vieno, tarsi XIX a. romantikų, tikėta, jog svarbiausia nūnai pažadinti tautos savigarbos, pasitikėjimo savimi jausmą, laisvo gyvenimo geismą, o paskui jau ji „žinos, ką toliau čia daryti“. Arvydo Juozaičio revoliucine terminija tariant, siekta „apvaldyti mases“ nepriklausomybės ir atgimimo idėjomis, nes „kai idėjos apvaldo mases, pačios idėjos ir masės tampa jėga“². Ta pačia optimizmo kupina revoliucine retorika 1990 m. pavasarį vykusiame Lietuvos kultūros kongrese Romualdas Ozolas mėgino apibrėžti valstybinės „kultūros politikos siekinius“: „Daugelis senųjų kultūros formų, jos idealų turi būti eliminuota, pasiimant tik tai, kas turi *testinumo teisę* situacijoje, kada žmogus ir tauta apsisprendžia gyventi. Tai yra pagrindinis mūsų kultūros orientyras. Visa kita, kas yra susiję su antikultūra kaip buvimo būdu, su apsnūdumu, neveiklos fetišizacija ir estetizacija ir ypač su bjaurasties ir mirties poetizacija, turėtų būti atmesta“³.

Tepraėjo keleri metai, ir naujas, jau kitokių emocijų šuoras. „Pragiedojom Lietuvą. [...] Turim išdraskytą, įniršusią, sugriautą Lietuvą. [...] Gal man kas pasakytų, po kurio karo Lietuvoj buvo tiek griuvėsių, lūženų, iženų? Tick alkstan-

¹ Geda S. *Žodis Lietuvai... Kalba, pasakyta mitinge Vilniuje // Atgimimo balsai*. - V., 1991. - P. 53,72.

² Juozaitis A. *Valdžia ir laisvė*. - V., 1990. - P. 97.

³ Ozolas R. *Kultūros politikos siekiniai // Lietuvos kultūros*

čių ir vargstančių? Tiek žmonių be ateities? [...] O šleikštulys burnoj, lyg pabučiavus seną, raukšlėtą ir penkiakampe užlipdytą užpakalį!“ - šaukia šiandien rašytojas Romualdas Granauskas, 1986 m. raiškiais potėpiais vaizdavęs visišką sovietinės Lietuvos visuomenės degradaciją⁴. „Per keletą metų sunaikinome ir sugriovėme daugiau, nei buvo sunaikinta ir sugriauta okupacijoje, išdavikiškai pasikėsino į tautos sielos gyvastį“, - atitaria mokytojaujanti poetė Daina Pranckietytė⁵. „Lietuva naikina save net to nesuvokdama“, - tikina dar neseniai tikėjimo didžia Lietuvos išmintimi reikalavęs Geda⁶. „Traukinys, vežęs mūsų kūnus ir sielas į Rytus, pajudėjo priešinga kryptimi - į Vakarus.“ Tai artinantis tautos „katastrofą“ judėjimas, - netikėtai pareiškia lig šiolei su perdėta patetika Vakarų civilizacijos vertybes gynęs Arvydas Juozaitis⁷. Ne vieną inteligentą apėmusį jausmą nusako Valdas Kukulas: „Nemyliu lietuvių tautos“⁸.

Tikrovės kūrybos džiaugsmą keičia tikrovės, kaip iš šalies užgriuvusio košmaro, išgyvenimas. Tokias sparčias inteligentija vadinamos visuomeninės grupuotės savijautos permainas, jos bendrą savivoką ir kasdienę elgseną nemaža dalimi bus lėmusios krašto kultūrinio ir politinio gyvenimo tradicijos bei komunistinės jų transformacijos. Tad kiek raiškesnis pokomunistinės inteligentijos portretas įmanomas tik tradicijų interjere.

Jau XVI a. Lietuvoje iškyla grupė žmonių, vertinančių savo intelektualinę veiklą kaip tautos ir valstybės kūrimo darbą. Visuomenės sąmonę įtakojęs renesansinis antropocentrinis pasaulėvaizdis padėjo rasti moderniai lietuvių šviesuomenei. Tuometinėje Lietuvoje, kaip ir Vakarų Europos kraštuose, pradėta į visuomenės ir valstybės gyvenimą žvelgti ne kaip į Dievo valios nulemtą, bet kaip į pačių visuomenės narių, vals-

tybės piliečių pastangomis kuriamą dalyką. Kultūrinis darbas suprastas kaip pagrindinis tautinės valstybės ramstis, svarbiausia valstybingumo plėtotės priemonė.

Vienos iškiliausių renesanso šviesuomenės asmenybių - Mikalojus Husovianas, Abraomas Kulvietis, Mykolas Lietuvis, Augustinas Rotundas, Motiejus Strykovskis, Mikalojus Daukša, Andrius Volanas. Tai asmeninę laisvę branginantys kultūros ir politikos žmonės. Šviesuomenėn juos siejo laisvas įsipareigojimas tautos likimui, privataus ir luominio intereso palenkimas bendriesiems visuomenės rūpesčiams. Būdami skirtingų politinių ir religinių įsitikinimų, net tautybių, tuometinės inteligentijos nariai gebėjo kultūroje ir politikoje palaikyti intelektualią derinamų požiūrių įvairovės įtampą, kurti visiems viešiesiems visuomeniniams darbams pozityvų kritinį foną. (Pasaulietis Mykolas Lietuvis atskleidžia ne tik savo priedermių neatliekančių teisėjų, karių, bajorų, valstybės tarnautojų, bet ir kunigų valstybei pragaištingas ydas.) Tai buvo ne svetimas nuostatas ginanti, bet originalius projektus kurianti, idėjas generuojanti šviesuomenė. (Rotundas, Strykovskis, Volanas įstengė maskvėnų, lenkų ir vokiečių imperinėms teorijoms priešinti savitą tautos tradicijomis pagrįsto lietuviškojo valstybingumo sampratą.) Renesanso šviesuolių žvelgta į politiką kaip į savarankišką, bet vis dėlto integralią bendrosios kultūros dalį, jausta kultūrinio ir valstybinio gyvenimo vienovė. (Daukšos skelbta lietuvių kalbos gynimo programa skatino ir kultūros, ir valstybės reformą.) To laiko inteligentas savo kompetencijai buvo prisiskyręs visas tautos gyvenimo sritis: politiką, teisę, moralę, kultūrą, religiją. Savo krašto problemas jis gebėjo svarstyti Europos kontekste, jausdamas asmeninę atsakomybę už krikščioniškosios kultūros likimą. (Husovianas aukštino Lietuvą kaip krikščioniškosios civilizacijos gynėją, viešai kaltino taikos ir

kongresas. - V., 1991. - P. 481.

⁴ Granauskas R. *Jeigu gyvi būsim, išgirsim tą šauksmą* // 7 meno dienos. - 1993. - Birželio 25.

⁵ Pranckietytė D. *Badauti vardan Lietuvos?* // Dialogas. - 1993. - Gegužės 28.

⁶ Geda S. *Vargas dėl proto* // Šiaurės Atėnai. - 1993. - Vasario 12.

⁷ Juozaitis A. *Kultūros imperializmas: „Tele-3“* // Respublika. - 1993. - Liepos 27.

⁸ Kukulas V. *Nemyliu lietuvių tautos* // Respublika. - 1993. - Vasario 26.

ramybės Europos tautoms suteikti neišgalinčius Vakarų valdovus.)

Per vėlesnius amžius Lietuvos šviesuomenė praranda tautos ir valstybės gyvenimo formavimo iniciatyvą. Jos veiklos prioritetu tampa privatus ir luomo interesai. Lenkiškoji „aukso laisvė“, kuriai nuosekliai priešinosi Albertas Goštautas, Mykolas Lietuvis, Augustinas Rotundas, imama ginti kaip sava ideologija: ji naudinga bajorų luomui, laiduojanti asmeninę bajoro gerovę. Pozityvų politinio ir kultūrinio darbo kritinį foną keičia visuotinis skepticizmas, cinizmas arba kritinės distancijos stokojantis visuomenės tradicinės gyvenenos sakralizavimas. XVII a. gyvenęs baroko poetas Danielius Naborovskis siūlo savo mecenatams Radviloms įkurti Lietuvoje „girtuoklių valstybę“ (*państwo biboszów*), kurios piliečių pagrindinį rūpestį išsakytų klausimas: ką gersime?⁹ Valstybės likimu turėjęs rūpintis Lietuvos lauko etmonas Vincentas Korvinas Gosiauskis 1662 m. rašytame laiške atsidūsta: „O kad be manęs būtų tęsiamos tos beprotybės, kurias be manęs pradėjo.“¹⁰ Į atskiras, nebesusisiekiančias sritis subyra inteligentijos kompetencijos laukas. Jos dirbamas kultūros darbas atšlyja nuo politinės veiklos (Konstantinas Sirvydas ir lituanistinis XVII a. Vilniaus universiteto sąjūdis, ne taip, kaip Daukša, savai veiklai skyrė vien kultūrinę, bet ne politinę paskirtį). XVII-XVIII a. Lietuvos intelektualinis gyvenimas pamažėl praranda kūrybos polilogiškumą, skirtingų požiūrių įtampą. Visos šios tendencijos skatina šviesuomenės, kaip visuomenės ir valstybės reikalams įsipareigojusios grupuotės, irimą, perdėm griežtai įvertintą Stasio Šalkauskio: „Aukštesnieji visuomenės sluoksniai, kurie turėtų sudaryti tautos šviesuomenę, virto nutautinimo, pavergimo ir dezorganizacijos veiksmu Lietuvos gyvenime“¹¹.

Tuometinė krašto tikrovė sukuria lietuviškojo autoritetizmo fenomeną ir lietuviškąjį „šunba-

jorystės“ sindromą. Istorinėje plotmėje juos tiksliai išreiškia Lietuvos didžiojo etmono Kazimiero Sapiegos likimas: valstybę nuo pražūties XVII a. pabaigoje gelbėti mėginančią asmenybę savo luomo interesus ginanti bajorija išveja iš Lietuvos padedama Lenkijos kariuomenės.

Lietuviškąjį autoritetizmą XIX a. tautos gyvenime išreiškia Motiejaus Valančiaus, Jono Basanavičiaus, Vinco Kudirkos veikla, kultūros ir politikos darbą visumon siejanti bei visuotiniais doro principais grindžianti. Negausios tautos ginklas - moralei ištikima politika, - tikina Kudirkos tekstai. Jo redaguojamas „Varpas“ priekaištuoja šitokios politikos nuostatas pamynusiam popiežiui Leonui XIII, po Kražių skerdynių lyg niekur nieko raginusi imperijos pavaldinius garbinti Rusijos carą¹². Kudirka tuo metu imperatyviai kelia naujo visuomenės elito - lietuviškai kultūrai atbudusių, tautos likimui įsipareigojusių žmonių bendrijos - būtinybę. Šitokia bendrija turinti rasti iš asmenų, gebančių peržengti siaurą privačių interesų ratą, dėl tėvynės labo įveikti „zuikdūšystę“ ir „kinkų drebinimą“: „Kiekvienam lietuviui inteligentui turėtų rūpėti vieši jo tėvynės reikalai, ypač paremti ant instinkto užsilikimo“, inteligento darbai privalėtų „reikšti jausmus ir išrokavimą tėvynainio, o ne prekėjo“¹³.

Tautos likimo kūrybai pasiryžusios, didžia dalimi iš valstiečių kilusios lietuvių inteligentijos veikla, persmelkusi tąsyk visas visuomenės gyvenimo sritis, XX a. pradžioje lemia Lietuvos valstybės atgimimą. Lietuvių šviesuomenės pastangos įtakoti krašto visuomenės raidą šiuosyk prilygsta Renesanso laikų valstybininkų ir kultūrininkų užmojui.

Prieškario valstybės metais inteligentų mėginta konceptualiai apibrėžti savąjį vaidmenį tautos gyvenime, nusistatyti savos atsakomybės dalį už krašto likimą. 1935 m. Jonas Aistis, tuometinis J.Kossu-Aleksandriškis, rašė: „Jei mūsų šviesuo-

⁹ Andrzejewska-Wasilenkowa A. *Cytat z Kochanowskiego w prozie epistolograficznej Daniela Naborowskiego // Barok i barokowość w literaturze polskiej*. - Opole, 1985. - S. 19-26.

¹⁰ Trumpa V. *Paskutiniai V. Gosiauskio metai*. - K., 1940. - P. 23.

¹¹ Šalkauskis St. *Lietuvių tauta ir jos ugdymas*. - K., 1933. - P. 140, 144-145.

¹² Kudirka V. *Raštai*. T. 2. - V., 1990. - P. 575.

¹³ *Op. cit.*, p. 478.

menė, kurios pareiga eiti tautos priešakyje ir vesti ją, nesusipras, tai, kartoju, mūsų kaulai vaitos nelaisvėje“¹⁴. Bene nuosekliausiai elitarinę inteligentijos sampratą plėtojo Stasys Šalkauskis, stengsis įvertinti istorinę Lietuvos šviesuomenės raidą bei numatyti jos dabarties uždavinius. Jo teigimu, „šviesuomenė iš esmės privalo būti ugdomuoju veiksmu tautos ir tuo pačiu liaudies gyvenime. Todėl jei šviesuomenė neatlieka sąžiningai savo kultūrinės, tautinės, visuomeninės ir pedagoginės pareigos tautos gyvenime, ji neužsitarnauja nei aukštesnės materialinės gerovės, nei vadovaujamos rolės valstybės gyvenime, nei šiaip jau garbingos padėties“¹⁵. Šalkauskio ginta elitarinės demokratijos nuostata kėlė inteligentijai išskirtines priedermes. Mat demokratinė respublika kaip „tobuliausia valstybinės santvarkos lytis reikalauja sykiu didžiausio savo piliečių išsilavinimo bei išsiauklėjimo“, „laisvo bei sąmoningo apsisprendimo visose gyvenimo srityse“. Europos demokratizmo krizę įmanoma esą įveikti tik atradus būdus, „kad demokratinėje tvarkoje faktiniais valdžios reiškėjais bei vykdytojais būtų geriausiai žmonės“. Demokratinės respublikos klestėjimas pareinąs nuo „masių vadų kilnumo“¹⁶. Jais turį būti šviesuoliai. Kaip ir Kudirka, Šalkauskis valstybinį bei kultūrinį tautos gyvenimą ragino grįsti doros nuostatomis. „Inteligentija“ jo svarstymuose tampa moraliniu atžvilgiu pažymėta sąvoka: tikrasis „liaudies vadas“, „tikras inteligentas“ esąs „vien tas, kas visais atžvilgiais yra kilnus, kitaip tariant, kas yra geruolis arba aristokratas neiškraipyta šito žodžio prasme“¹⁷. Inteligentija ugdytina pagal susikurtą siektiną jos vaizdinį, nuolat grumiantis su istorinėje raidoje įgytais neigiamais bruožais. Pagrindinės lietuvių šviesuomenės neigiamybės - „teorinis nihilizmas, su-

pratimas laisvės, kaipo atsipalaidavimo nuo bet kurių visuomeninės drausmės ir tvarkos sąvaržų“ - esą įgytos rusiškoje aplinkoje. Mat lietuviškajai stiprios įtakos turėjusi rusų inteligentija, kuri, gyvendama nuolatinės opozicijos autokratinei valstybei atmosferoje, „nesusidarė jokių tvirtų teigiamų tradicijų“¹⁸. Tautos likimą lemsiančiai šviesuomenei privalu esą įgyti dvi būtinas savybes: gebėjimą „lemtai organizuoti profesinį bei visuomeninį darbą“ ir „tikrą visuomeniškumą, paremtą drausmingumu, teisėtumu ir solidarumu“ - „nuolatinu kuriamuoju nusistatymu“, „privatinio egoizmo“ ir „partyvumo dvasios“ įveikimu¹⁹.

1939 m. Šalkauskis pateikė kiek pakoreguotą ir išplėstą „Inteligentijos koncepciją“, teigiančią, jog „tikras inteligentas“ esąs „universalinio pašaukimo“ žmogus, kurio „mąstymo būdas ir gyvenimo linija nepriklauso nuo siaurų luomo, klasės, profesijos ar partijos interesų“²⁰. Inteligentija, nebūdama nei luomas, nei klasė, nei profesija, nei partija, yra pašaukta būti visuomenėje susipratimo reiškėja, pusiausvyros saugotoja, asmeninės laisvės gynėja, tautos ir valstybės idėjinė vadovė²¹.

Vis dėlto prieškarinio kultūrinio ir politinio gyvenimo tikrovė negailestingai šaipėsi iš idealių Šalkauskio projekcijų. Nepaisant sąmoningų inteligentijos pastangų, nesugebėta deramai organizuoti visuomeninio darbo, tautos labui suderinti partinių ir luominių interesų, sukurti kūrybiškam tautos gyvenimui būtino pozityviai kritinio intelektualinio įtampos lauko. Nuo politikos daugių atžvilgių buvo užsisklęsta kultūrinėje veikloje*. Neįstengta išplėtoti bei panaudoti visuomenės kūrybos darbui demokratinės respublikos galimybių. Visuomeniškumo, teisėtumo, solidarumo, pozityvaus kritinio fono stygių atstojo Sapiegos,

¹⁴ Aistis J. *Milfordo gatvės elegijos*. - V., 1991. - P. 479.

¹⁵ Šalkauskis St. *Op. cit.*, p. 140.

¹⁶ *Ibid.*, p. 145-146.

¹⁷ Šalkauskis St. *Ateitininkų ideologija*. - K., 1933. - P. 32.

¹⁸ Šalkauskis St. *Lietuvių tauta ir jos ugdymas*. - K., 1933. - P. 141.

¹⁹ *Ibid.*, p. 149-150.

²⁰ Šalkauskis St. *Inteligentijos koncepcija* // *Židinys*. - 1939. - Nr. 12. - P. 664.

²¹ *Ibid.*, p. 667-670.

* Pažymėtinas pokaryje išsakytas istoriko Zenono Ivinskio nepriklausomos Lietuvos vertinimas: „Lietuva atgavo ne tik kultūrinę laisvę, bet ir politinę nepriklausomybę. Bet ji dabar nekėlė sau jokių uždavinių politiškai lemti Europos ateitį. Jos aspiracijos buvo grynai kultūrinės.“ (Ivinskis Z. *Lietuvos vaidmuo Europos istorijoje* // *Tremties metai: Lietuvių rašytojų metraštis*. - Patria, 1947. - P. 515.)

Valančiaus, Kudirkos liniją tęsiantis, Antano Smetonos įsamenintas, moraliniu imperatyvu grįstas lietuviškasis autoritetizmas - dalies inteligentų nekritiškai remtas, dalies abejingai stebėtas, dalies su svetimųjų parama griautas. Kita vertus, prieškarinio Lietuvos intelektualinis gyvenimas gerai jautė to meto Vakarų Europos minties pulsą. Lietuviškoji kūryba gyveno bendromis krikščioniškosios Europos civilizacijos rudens nuotakomis. Lietuvių katalikų inteligentų kultūros darbas - kryptinga pastanga pergalėti „Europos saulėlydį“, „Jeruzalės mirtį“.

Okupacijos metais oficialiai nukertama lietuviškoji intelektualinio gyvenimo tradicija, iškreipiama tradicinė inteligentijos paskirtis. Tarybinė ar „tarnybinė“ inteligentija buvo kryptingai formuojama kaip partijos, klasės, valdančios grupuotės interesus atstovaujantis, nors ir nevienareikšmius, bet apibrėžtus santykius su valdančiuoju dvaru turintis luomas (tarpklasis), kurio priedermė, Sauliaus Žuko pastebėjimu, pateisinti ir „normalizuoti“ nenormalią sovietinę tikrovę²². Ankstesnio Lietuvos komunistų partijos instruktoriaus darbui su inteligentija Gedimino Kirkilo šiandieniniu liudijimu, jo buvę ugdytiniai „taip pat priklausė savotiškai nomenklatūrai“²³.

Sovietmetį tapo pažeista tradicijos brandinta dorinė lietuvių inteligentijos šerdis. Oficialus kultūros gyvenimas galėjo reikštis tik „vienokio ar kitokio, mažesnio ar didesnio kompromiso sąlygomis“, formavusiomis konformizmą, kaip „tarybinio lietuvių inteligento būdingiausią bruožą“²⁴. Pasak Donato Saukos, buvo praeita „bailiai egoistinės savisaugos, dviveidystės ir vergiško nuolankumo, smurto pašlovinimo zona“²⁵. Laužydama dorinį inteligento stuburą, valdžios grupuotė kaip privilegiją suteikė inteligentijai moralizavimo teisę, liaudies ugdytojos ir visuomenės gyvenimo moralinio eksperto funkciją. Net tautos atgimimas tuometinio Lietuvos komunistų lyde-

rio Algirdo Brazausko vertintas kaip šios inteligentijai partijos priskirtos priedermės atlikimas: „Tai padarė mūsų kūrybinė inteligentija, tie jos atstovai, kurie pirmieji padėjo sužadinti liaudies mintį, jos politinį ir pilietinį aktyvumą“²⁶. Ir totalitarinėje tautos gyvenimo sąrangoje išliko inteligentijos kaip visuomenės elito samprata. Tik elitinė padėtis šiuosyk tapo inteligentijai valdančios nomenklatūros suteikta, bet ne laisvu kūrybos darbu laimėta. Dalis įprastų, tradiciškai šviesuomenės turėtų priedermių tapo nepageidaujamos ar vykdyti nebeįmanomos. Sovietiniais metais sparčiai menko ir šiaip silpnas buvęs inteligentų gebėjimas organizuoti visuomenės gyvenimą, nyko „tikrasis visuomeniškumas“. Gerokai susiaurėjo, vien profesiniu mokslu, meno, kultūros darbu tapo apibrėžtas inteligentijos veiklos laukas. Nemaža svarbių visuomenės gyvenimo sričių, tarp jų religija ir politika, liko už inteligentų interesų rato. Lietuva prarado bendrą Vakarų Europos intelektualinio gyvenimo pulsą. Sovietinėje tikrovėje pasidarė nebegalima poliologinė skirtingų nuomonių įtampa. Pranyko vieša kritinė distancija ne tik oficialių kultūros bei politikos darbų, bet ir savo pačių atžvilgiu. Inteligentija nebesistengė sąžiningai savo pačios nuolatinio kritinio žvilgsnio atremti, nes ir šis žvilgsnis iškreipto gyvenimo sąlygomis nebegalėjo būti tikras. Vieniems, viešumon prasimušęs, jis tapdavo asmeninį likimą griaunantis, kitiems - valdančios grupuotės dovanotą psichologinį elito jaukumą pažeidžiantis. Privilegijuoto luomo ramybė ginta kovingai (gausybe išsišokėlius kolegas skundžiančių poeto Alekso Churgino laiškų komunistų partijos Centro komitetui), į ją pasikėsinti drįsusiems nebūdavo dovanojama (visiems kritikams pamokanti Vytauto Kubiliaus, suabejojusio sovietinės lietuvių prozos laimėjimais, byla). Šitaip augo narciziškas inteligento pasitenkinimas savimi, tylomis pakurstomas neva sovietinės prie-

²² Žukas S. *Giliosios kultūros deformacijos* // Lietuvos kultūros kongresas. - V., 1991. - P. 364.

²³ Kirkilas G. *Vertybės ir konfliktai* // Tiesa. - 1993. - Balandžio 17.

²⁴ Girdzijauskas J. *Atsakymai į „Naujosios Romuvos“ ir „Sietyno“*

klausimus // Sietynas. - 1989. - IV. - P. 152-153.

²⁵ Sauka D. *Atsakymai į „Naujosios Romuvos“ ir „Sietyno“ klausimus* // Sietynas. - 1988. - III. - P. 157.

²⁶ Cit. iš: *Lietuvos Persitvarkymo Sąjūdis. Steigiamasis Suvažiavimas*. 1988 m. spalio 22-23 d. - V., 1990. - P. 12-13.

vartos sąlygų kiekvienam įduotu neveiklumo alibi.

Nyko tradiciškai lietuviui šviesuoliui priskirta visuomeninės pareigos sąmonė, visuotinumą jausmas bei supratimas. Kita lietuvių inteligentijos gyvenimos pusė - opozicija sovietų valstybei - taip pat stiprino negatyvų inteligento požiūrį į visuomeniškai organizuotą veiksmą, tariamą to meto teisėtumą bei iškreiptą solidarumą. Griaunantis nihilizmas dažnųsyk buvo šios opozicinės nuostatos gyvenimiškoji raiška. „Skaumas, neviltis, resignacija ir jėgų neturėjimas iš to skausmo išbristi, - ar kurio mūsų kartos žmogaus nekankina šios būsenos? Iš čia ir mūsų sarkazmas, brutalumas, instinktyvioji agresija“, - teigė Geda, 1989 m. kalbėdamas atvirame Rašytojų sąjungos partiniame susirinkime²⁷. Antiideologinis inteligentijos skepticizmas dažnu atveju virto cinizmu. Šitokią virstmą įtaigiai atskleidė Arvydas Šliogeris, prisimindamas filosofo Eugenijaus Meškausko 1968-1974 m. Vilniaus universitete skaitytas marksizmo paskaitas, kuriose materialistinė dialektika tapo „kraštutinio skepticizmo ir reliatyvizmo organu“. „Visas tas dialektinis žaismas, panašus į fokusininko triukus, vedavo į nieką. [...] Galiausiai nelikdavo jokių stabilų ir patikimų duocių. Skepticizmas ir reliatyvizmas priartėdavo prie filosofinio ar net sofistinio nihilizmo. [...] Galutinė išvada, kurią priėjo ne Meškauskas, o jo klausytojai [...] tokia: būtis nėra, nebūtis yra. Arba dar radikalesnė: nieko nėra, mums tik atrodo, kad kas nors yra. Ir velniop visas ideologijas. [...] Visos iliuzijos dinga, pradėjo formuotis ciniška visuomenė, vėliau pakrikštyta stagnacijos vardu.“²⁸

Šitaip dalies inteligentijos sąmoningai vaduotasi iš universalesnių visuomeninių įsipareigojimų, senų tautinių sentimentų, dialogo su krašto kultūrinio gyvenimo tradicija poreikio. Šliogerio liudijimu, sovietmetyje brendusiems filosofams „nedarė nė menkiausios įtakos pirmojo nepriklausomybės laikotarpio filosofų veikalai“, jų

idėjos atrodė „negyvos ir dogmatiškos“²⁹. Su neslepama savigriovos aistra nerta į vertybinę ir dorinę reliatyvizmą, kuriame skendėdamas inteligentas jau buvo ne idėjų kūrėjas, bet asmeninės atsakomybės nebejaučiantis žaidėjas idėjomis - gimstančio postmodernizmo žmogus.

Okupacijos metais būta raiškios ir dar vienos - antinomenklatūrinės, tradicijai ištikimos inteligentijos elgsenos, sykais įgydavusios kultūrinės rezistencijos pobūdį. Šiuo atveju gebėta pasiekti tikro inteligentijos ir visuomenės solidarumo. Nepaisydama priverstinio inteligentijos kompromiso, visuomenė tikėjo dalies inteligentų moraliniu autoritetu, suteikė šiai daliai lemiamo žodžio, dorinio eksperto teisę. Vinco Mykolaičio-Putino, vėliau Justino Marcinkevičiaus įsmeintas lietuviškasis autoritetizmas įgijo savitų, tautos sovietinės gyvenimos nulemtų lyčių. Šios inteligentijos dalies santykis ir su tautinės kultūros tradicija, ir su savojo laiko autoritetingais šios tradicijos puoselėtojais buvo ne tiek dialogiškas, kiek baugščiai sergstintis, sakralizuojantis. Tradicija ne tiek kūrybingai plėtota, kiek sušventinta ir akelai ginta: „Nespjaudyti į geriamą vandenį!“³⁰ Paradoksali šitokios ginties pasekmė - kritiškai nereflektuojama tradicija išsenka. „Neturime savo refleksinės minties išsines gijos. [...] Negalime sugrįžti į praeitį kaip į savo pačių dvasios istoriją, kuri niekada nebuvo nutrūkusi ir niekada negali nutrūkti“, - išpažino profesorius Donatas Sauka 1989 m. Vilniaus universitete skaitytoje jubiliejinėje paskaitoje³¹.

Vis dėlto pastarųjų metų tautos laisvės bylą lemtingai įtakojo visuomenės gyvenimo kasdienybėn prasimušusi tradicinė lietuvių inteligentijos elgsena. Lietuvos valstybę atkurianti politika grįsta doriniu imperatyvu, Kudirkos ir senųjų lietuvių kultūrininkų skleista „įsitikinimų etika“, daugiu atžvilgių užgožusia politikams būdingesnę „atsakomybės etiką“ (Maxo Weberio terminai).

²⁷ Geda S. *Išteisinti ar pasiguosti?* // Sietynas. - 1989. - V. - P. 19-21.

²⁸ Šliogeris A. *Lietuvos filosofinė mintis: tarp Rytų ir Vakarų* // Literatūra ir menas. - 1993. - Liepos 24.

²⁹ *Ibid.*

³⁰ Kostkevičiūtė I. *Okupacijos kultūros tragika* // Sietynas. - 1989. - VII. - P. 120.

³¹ Sauka D. *Į praeitį vedanti gija* // Sietynas. - 1990. - VIII. - P. 13-14.

Ir vėlei krašto inteligentų visuomeniškumo, solidarumo ir organizuotumo stygių atstojo šįsyk Vytauto Landsbergio veiklos išreikštas lietuviškasis autoritetizmas, nemaža dalimi nulėmęs nepriklausomybės kovos sėkmę, bet neįstengęs duoti stipresnio postūmio išties laisvos visuomenės atsikūrimui. Valdžion atėjusių intelektualų grupuotės politiką, Aleksandro Štromo pastebėjimu, ištiko tradicinio „stiliaus inercija“, gerokai paveikusi šiandieninę krašto politinio gyvenimo kryptį. Ją, be kitų veiksnių, išprovokavo ir senos bei komunizmo metais įgytos lietuvių inteligentijos negalios, kurių požymiai buvo raiškūs jau pirmosiomis atgimimo dienomis.

Savarankiškus politikos ir kultūros gyvenimo žingsnius sąlygojo ne tiek kūrybos, kiek per sovietmetį sustiprėjusi gynybos nuostata, balsiai išsakyta „atstatymo“, „atkūrimo“ šūkiomis. Ši nuostata, gal tik vienintelio, auditorijos nuploto, radikalių reformų ir „viso mūsų gyvenimo modernizavimo“ reikalavusio Meilės Lukšienės balso sudrumsta, vyravo Lietuvos Persitvarkymo Sąjūdžio Steigiamajame Suvažiavime - svarbiausiame atgimimo laikų tautos forume³² bei vėlesnėje kasdienos politikoje. Idėjų krizė viešumoje dangstyta spalvinga retorika. Stokojant gebėjimo deramai organizuoti visuomenės bei profesinį gyvenimą, retorika tapo vienu svarbiausių visuomeninių klausimų sprendimo būdų. Retorinė gynybos agresija pergalejo sovietmetyje suirusios kritinės distancijos likučius, reiškėsi besąlygiu pasitenkinimu savimi. Atgimimo metų krašto minties gyvenimą iš užatlatės stebėjęs Vytautas Kavolis jau tąsyk buvo santūriai reiklus: Lietuvoje „trūksta aštresnių požiūrių, šviežesnių analitinių perspektyvų, provokuojančių klausimų. [...] daug kur įsigalėjo nuomonė, kad jei žmogus galvotas, tai jam galvoti nebereikia - tik pilk, kas ant seilės užaina, ir džiauksis savimi“³³. Esant silpnai kritinei autorefleksijai, tapo veik neįmanoma sparti krašto intelektualinė raida, kurios reikalavo žaibiškai kintančios tautos gyvenimo aplinkybės. Tautinis

atgimimas buvo pažymėtas lemtinga sovietinio sąstingio, minties ir veiksmo inercijos žyme. „Turime prisipažinti, kad visus šiuos metus matome tik stebėtiną mąstymo sustabarėjimą. [...] Intelektualų iškilmingi tuščiažodžiavimai iš viešų tribūnų [...] suprantami kaip įtaigojimas nieko nespėsti, nieko nedaryti ir net apskritai protų nemankštinti“, - vyraujančiai optimistinei tendencijai liūdnamai oponavo Sauka³⁴.

Per keletą metų nesugebėta sukurti sėkmingai valstybės kūrybai būtino pozityviai kritiško fono. Buvusius valdžioje intelektualus rėmę sambūriai ir leidiniai užėmė besąlygiškos ginties poziciją, slopinančią skirtingų, bet derinamų požiūrių įtampą, tikrą visuomenės solidarumą bei teisėtumą. „Lietuvos aidas“ nuosekliai griovė kiekvieną beatsirandančią intelektualaus polilogo galimybę: viens po kito kaip dialogo neverti priešinkai įvertinti Lietuvos socialdemokratai, centro politikai, nemaža dalis dešinėsios vyriausybės narių, pagaliau - Landsbergio aplinkos žmonės. (Visiškai tapačiai šiandien elgiasi LDDP atėjimą į valdžią rėmusi kairioji inteligentija: Juozaitis, Daunys, Kukulas net akivaizdžios nomenklatūrinės valdžios krizės akivaizdoje publicistikos žodžiu tebeauklėja dešinėsios opozicijos lyderį.) Pozityviai kritinei nuostatai oficialių valstybės ir kultūros darbų atžvilgiu rasti neleido ir atgijęs lietuviškosios „šunbajorystės“ sindromas, reiškėsis panieka kiekvienai viešai veiklai, kiekvienai viešumon išėjusiai valingai ir visuomeniškai įsipareigojusiai asmenybei. Per sovietmetį drauston politikos zonon įsiveržta tarsi postmodernaus meno erdvėn: stengiantis stebinti ir gluminti politinio spektaklio žiūrovą, be asmeninės atsakomybės žaidžiama požiūriais ir idėjomis, su egocentrišku pasimėgavimu skelbiami viens kitam prieštaraujantys šūkių, renčiamos šokiruojančios bergždžios minties konstrukcijos. Politika viešai susidomėjusiems inteligentams nesilaikant politinės elgsenos taisyklių, politinis gyvenimas ėmė prarasti ne tik savąjį etiketą, bet ir savarankumą:

³² Lietuvos Persitvarkymo Sąjūdis. Steigiamasis suvažiavimas. 1988 m. spalio 22-23 d. - V., 1990. - P. 18, 33, 78, 79, 127-129.

³³ Kavolis V. Atsakymai į „Naujosios Romuvos“ ir „Sietyno“

klausimus // Sietynas. - 1988. - III. - P. 163-164.

³⁴ Sauka D. Į praeitį vedanti gija // Sietynas. - 1990. - VIII. - P. 13-14.

ir valstybės politikos analizė, ir teatro kritika grindžiama ta pačia rėksminga stilistika. Pirmaisiais laisvės metais „pavergtas protas“ prasi-veržė griauančia neigimo jėga, išbloškusia iš pusiausvyros ir pačią inteligentiją. Krištiškam žvilgsniui alergiškai jautri pokomunistinė šviesuomenė tapo savo nihilizmo ir cinizmo auka. Viešas žodis išjuokia ir nušventina dalies inteligentų dešimtmečiais tyloje gintą tautinės kultūros tradiciją. Jis vienodai skaudžiai žeidžia ir Vytautą Landsbergį, ir Justiną Marcinkevičių.

Kita vertus, laisvėjanti visuomenė griovė slapčia sergėtas inteligentijos viltis žlugus nomenklatūrai įgyti nevaržomą lemiamo žodžio teisę. Šitokios teisės noras buvo išsakytas Sąjūdžio Steigiamajame Suvažiavime siūlytoje programos redakcijoje: „Atstatyti Lietuvos inteligentijos pozicijas visuomeniniame gyvenime [...]“³⁵.

„Tačiau lemiamas žodis demokratinėje visuomenėje niekam negali priklausyti. Lemiamo žodžio savininkų normalioje visuomenėje nėra.“³⁶ Tad inteligentija, Petro Dirgėlos tikinimu, „po Nepriklausomybės paskelbimo negavusi lemiamo žodžio teisės, pasijuto „atstumta, paniekinta, neberekalinga“. Šoko ieškoti teisybės ir ta dingstimi buvo įsukta į teisybės klastojimo triukšmą. Tame triukšme patyrė, kad susigrąžinti lemiamo žodžio teisę pajėgs tik drauge su pamėkle tapusia nomenklatūra“³⁷.

Nuo pirmųjų nepriklausomybės dienų nuosekliai eita inteligentijos ir nomenklatūros sąjungon. Jau 1990 m. kovą pagrindiniai Lietuvos dienraščiai „istorine klaida“ pavadino ne sovietinės nomenklatūros žmogaus, bet intelektualo išrinkimą valstybės vadovu. Tų pačių metų vasarą sovietinių inteligentų elgsenos taisyklės pažeidę, valdžios teikiamą atsakomybę prisiėmę intelektualai buvusių atgimimo bendražygių viešai išstumiami iš „inteligentijos luomo“ kaip „per daug greitos asmeninės gerovės, per ankstyvos garbės ir laurų“ siekiantys asmenys. Liepos pabaigoje pasirodęs

būrio žinomų inteligentų „Kreipimasis į Lietuvos žmones“ išreiškė niekur nepranykusią sovietinę inteligentijos savimonę, jos pastangą šnekėti nomenklatūros suteiktu lemiančiu žodžiu. Kaip ir sovietmetį, kalbėta „daugumos dirbančiųjų“, „neabejojančių derybų su Tarybų Sąjunga būtinumu“, vardu. Remtasi demaskuojančios sovietinės žurnalistikos klišėmis. „Valdžios lovyš, maišai pinigų, mafijos voratinkliai, raganų ir priešų medžioklės ragas, ūkinės bei politinės sumaišties juodosios vėliavos niekada nebuvo ir negali būti laisvės simboliai“, - tikino garbūs inteligentai, per kelis mėnesius nusivylę demokratiškai rinkta savarankios valstybės valdžia³⁸.

Visuomeninį reikšmingumą prarandanti inteligentija su nostalgija ėmė minėti luomo privilegijas bei tas privilegijas dovanojusį laiką, viešu žodžiu atitardama visuotinai stiprėjančiam sovietijos ir komunizmo ilgesiui bei jį stiprindama. Laisvės metais Lietuvoje, ne taip, kaip kituose Vidurio Europos kraštuose, nebūta stipresnės inteligentų pastangos desovietizuoti visuomenės sąmonę, nuosekliai skleisti demokratinei sąrangai būdingą gyvenseną. Tvirtesnės buvo priešingos - permainų baimės, praeities gynybos - tendencijos. Šitai praktiškai buvo atsisakyta Šalkauskio inteligentijai priskirtos asmeninės laisvės gynėjos priedermės.

Akivaizdų inteligentų nesugebėjimą organizuoti visuomenės gyvenimo mėginta konceptualiai pagrįsti. Šalkauskio keltas uždavinys organizuotumo ir solidarumo siekti, idėjiškai tautos ir valstybės gyvenimui vadovauti nūnai atmetamas kaip beviltiškas, inteligento prigimčiai prieštaraujantis pagėdavimas. Mat tikras inteligentas gyvenęs idėjų ir knygų pasaulyje, kurias apriorines schemas, šias, gavęs valdžią, mėginęs pritaikyti tikrovei, neišvengiamai ją prievartaudamas. Jis iš prigimties esąs aprioristas, ateistas, maištininkas ir revoliucionierius - „mažas dievas“. Jo racionalumas ne dialoginis, bet monologinis. Inteligentų

³⁵ Lietuvos Persitvarkymo Sąjūdis. Steigiamasis suvažiavimas. - V., 1990. - P. 79.

³⁶ Rašytojas ir konjunktūra: Pokalbis „Metų“ redakcijoje // Metai. - 1993. - Nr. 5. - P. 88.

³⁷ Ibid.

³⁸ Kreipimasis į Lietuvos žmones // Tiesa. - 1990. - Rugpjūčio 1.

valdžia pragaištinga visuomenei. Raiškiausi jos pavyzdžiai - jakobinai ir bolševikai. Tad „inteligentui nereikia eit į politiką. Jis visada gali būti idealioje opozicijoje. [...] Visada opozicijoje ir niekada valdžioj“, - teigė bendresnes inteligentų nuotaikas reikšdamas Šliogeris³⁹. Lietuvą ištikusi intelektualų valdžia - esminė politinė klaida, kurią tautos labai būtina ištaisyti. Kudirkos ir Šalkausio paradigma tapo atmesta kaip įprastai tikrovės tvarkai prieštaraujanti.

Inteligentijos atstumtumo nuotaikomis, prarastos luomo psichologinės jaukumos ilgesiu sumaniai ir sėkmingai žaidė opozicijon susitelkusi nomenklatura. Buvę ideologiniai inteligentų vadovai nūnai elgėsi kaip vieninteliai jų globėjai. LDDP rinkimų į Seimą programoje „Darbas, Darna, Dora“ priekaištauta buvusiems valdžioje intelektualams, kad šie nesugebėję „sutelkti krašto intelekto“. Dėl to Lietuva patekusi „į gilų ekonominį bei dvasinį nuosmukį“⁴⁰. Rinkimų metu LDDP skelbėsi esanti inteligentų intelektu besiremianti partija. Vienas LDDP lyderių, Vilniaus universiteto profesorius Justinas Karosas tikino, jog jo partijos veiklos pobūdį nulėmę kritiškumo dovaną turį inteligentai; ne taip, kaip Sąjūdyje, LDDP gretose jie dominuoja. Partijos į prezidentus keliamas Algirdas Brazauskas esąs „imlus inteligentų sugestijoms“⁴¹. Šliogeris, prieš kelis metus itin skeptiškai vertinęs inteligentų valdžią, prezidento rinkimų kampanijoje ragino tautą pasitikti Demokratinės darbo partijos elitu. Brazauskas jį gebėsią sutelkti⁴². Kairiosios inteligentijos suburtas Lietuvos ateities forumas priešrinkiminiame pareiškime tinkamiausiu valstybės vadovu skelbė esant Brazauską, išskeldamas vienintelį argumentą: jis „kartu su visa tauta pergyveno sunkų sovietmetį“⁴³. Per sovietmečio dešimtmečius nomenklaturės nemalonę nuolat jautusi literatūrologė

ir menotyrininkė Irena Kostkevičiūtė šįsyk viešai rėmė LDDP lyderio prezidentystę dėl jo „didelės gyvenimo ir valstybės vadovo patirties“⁴⁴. Ne tik LDDP prijauciantys inteligentai toleravo ar net patys skleidė sovietinei sąmonei būdingą vertybinę sumaištį. Dar nepanaikinus okupacijos padarinių, viešai imta kalbėti apie sovietinį Lietuvos valstybingumą ir jam bei tautai nusipelnčius „valstybės vadovus“. Nieko nebešokiravo laikinai einančio prezidento pareigas Brazausko sykiu su naujametinėmis sveikinimais išsakytas tautos atgimimo ir bolševikų revoliucijos palyginimas: ir vienu, ir kitu atveju iš pradžių reiškėsis kuriamasis pradas, bet pabaiga buvusi liūdna⁴⁵. Vos atėję valdžion LDDP elito žmonės doriniu reliatyvizmu ima grįsti oficialią ideologiją. Buvęs Vilniaus universiteto profesorius, užsienio reikalų ministras Povilas Gylys nuo komunizmo skaudžiausiai nukentėjusių rusų žurnalistams Sankt Peterburge aiškino: „Nereikia lyginti komunizmo su fašizmu. Juk komunizmo ideologijoje buvo humanizmo vertybių“⁴⁶. Pirmaisiais laisvės metais inteligentus profašistiniais šūkais gąsdinę, viešose vietose užgaulioję agresyvūs vyrukai, ne vieno tąsyk tylomis vadinti „Landsbergio emisarais“, valdžią atgavusios LDDP elito imti kviesti į viešus partijos sambūrius, Jaunosios Lietuvos lyderis Stanislovas Buškevičius net be viešos jo įžeidintų inteligentų nuostabos tapo paskirtas valstybės konsultantu jaunimo klausimais. Doriniu imperatyvu paremta Kudirkos, Šalkausio politinė nuostata oficialiai keičiama pragmatiniu cinizmu.

Keistas, nevalingas inteligentijos ir nomenklaturės suokalbis, pasak Dirgėlos, reiškias tradicinės lietuvių šviesuomenės mirtį: „Buvusi antinomenklatura atsidūrė vienoje gretoje su buvusia nomenklatura, ir šviesuomenės klasikine prasme Lietuva nebeturi“⁴⁷. Inteligentijos ir nomenkla-

³⁹ Šliogeris A. *Niekada valdžioj, visada opozicijoje* // Literatūra ir menas. - 1990. - Gegužės 26.

⁴⁰ *Darbas, Darna, Dora* // Opozicija. - 1992. - Spalis. - Nr. 40.

⁴¹ Valentinavičius V. *Dialektikos laikas* // Naujasis židinys. - 1993. - Balandis. - Nr. 4. - P. 73-74.

⁴² *Profesorius Arvydas Šliogeris: be iliuzijų apie pretendentus* // Lietuvos rytas. - 1993. - Vasario 12.

⁴³ *Lietuvos Ateities forumo respublikinės konferencijos pareiškimas*

// Lietuvos rytas. - 1993. - Vasario 10.

⁴⁴ Kostkevičiūtė I. *Jis turi daug ryškių, tvirtų pusiaušvyros pradų* // Lietuvos rytas. - 1993. - Vasario 6.

⁴⁵ Brazauskas A. *Ateis darbštuolių metas* // Tiesa. - 1992. - Gruodžio 31.

⁴⁶ Gylys P. *Nereikia lyginti fašizmo su komunizmu* // Amžius. - 1993. - Birželio 26 - liepos 2. - Nr. 26.

⁴⁷ *Rašytojas ir konjunkštūra* // Metai - 1993. - Nr. 5. - P. 88.

tūros sąjungą vykusių postmodernistiniu gestu papuošę Lietuvos žurnalistų sąjunga ir Lietuvos prezidentas, viena paskirdama, o kitas įteikdamas Vinco Kudirkos žurnalistinę premiją Arvydui Juozaičiui, bene nuosekliausiai savo veikla kudirkišką visuomeninės pareigos nuostatą neigusiam.

Laisvės metais ne atkuriamą, bet galutinai sugriaunamą tradicinę lietuvių inteligentijos sampratą, esmingai pakinta inteligentijos savimonė. Neišmokusi deramai organizuoti nei profesinės, nei visuomeninės veiklos, inteligentija patiki tautos likimą jį dešimtmečius prievartavusiai nomenklatūrai, pasiguosdama, jog „didžiajai politikai šviesuomenės, intelektualų psichologinis mentalitetas yra nepritaikytas“⁴⁸. Postmodernios tikrovės sumaištyje nusiviliama inteligentijos „universaliniu pašaukimu“. Lietuvos intelektualai diferencijuojasi, vieni gindami vienu, kiti - kitų partinių ar finansinių grupuočių interesus. Dalis susigūžia pirmiausia rūpindamasi savo pačių kaip luomo egzistencija. Šiuosyk ypatingos valstybės globos reikalaujanti pokomunistinė Lietuvos inteligentija tampa tik viena iš daugelio visuomenės grupių, savo elgsena prilygstanti troleibusų vairuotojams ir namų šeimininkėms. Dabartinė valstybės parama „neišgelbės Lietuvos menininkų, kurie dirbo, kūrė, mokėjo dirbti okupacijos sąlygomis, dažnai gelbėjo ir gelbės Lietuvos prestižą. Be jų Lietuva būtų tik aborigenų rezervatas. [...] Kada ir kur Lietuva atsilygins jiems“, - teiraujasi Geda, tarsi atkartodamas 1990 m. nuskambėjusį pirmųjų Lietuvos kareivių reikalavimą atsikuriančiai valstybei jų saugumą laiduoti⁴⁹.

Lietuviškosios inteligentijos tradicija imama viešai kvestionuoti kaip svetima, rusiškoji, atneštinė įtaka. Ričardas Gavelis, brėždamas takoskyrą tarp Vakarų intelektualo ir Rytų inteligento, dirbtinai priešina vieno individualizmą ir jo

sergstimą asmenybės laisvę kito kolektyvizmui bei jo ginamoms tautos, visuomenės valstybės vertybėms, vieno profesinį pragmatizmą kito veikloje vyraujantiems moraliniams sprendimams⁵⁰. Taigi Kudirkos, Šalkauskio skleistą ir sovietmetį sergėtą tautos likimui įsipareigojusio inteligento sampratą nūnai mėginama pakeisti jokių įsipareigojimų visuomenei, valstybei ir universalioms doros normoms neturinio egocentriško intelektualo siekiniu, sunkiai suprantamu ir Vakaruose puoselėto lietuviškojo liberalizmo pareigos sąmonei⁵¹. Liberalaus lietuviško mąstymo tradiciją neigiantis pokomunistinės Lietuvos liberalizmas, regis, yra pažymėtas bendra laiko minties negalia. Jo idėjos - ne pačių lietuvių intelektualų generuojamos ar savos kultūros dirvoje plėtojamos, bet iš svetimų vadovėlių išmoktos, scholastiškai suprimityvintos ir su kaubojišku atkaklumu besąlygiškai ginamos. Per sovietmetį prarasto dialogiško ir atsakingo santykio su šiandienine Vakarų Europos kultūra atkurti nepajėgiama. Šis ryšys arba mokiniškas, arba vis stiprėjančia Vakarų baime grindžiamas: Europa Lietuvai grasanti kur kas pragaištingesne, negu bolševikinė, „amoralumo okupacija“⁵². Šitaip dalis inteligentijai įprastų priedermių sąmoningai atmetama, kaip dabarties tikrovėje nebegaliojančių, dalis atlikti nebeįstengiama.

Vargu bau tradicinio universalaus pašaukimo ir visuotinio sampratos atsisakydama, pokomunistinė Lietuvos inteligentija teigia pilnutinai demokratinės, elito nepripažįstančios visuomenės raidos pradžią. Regis, krašto likimas beįstengiamai patikimas sąmoningumo ir valios nežabojamai stichijai, stiprėjančiam tautos savigriovos instinktui. Klasikinė lietuvių šviesuomenė sunyko, nesukūrusi brandžios pilietinės, savarankiškai savo gyvenimą renčiančios visuomenės.

⁴⁸ Kukulas V. *Ką turi klastoti klastuomenė?* // Respublika. - 1993. - Rugsėjo 13.

⁴⁹ Geda S. *Vargas dėl proto* // Šiaurės Atėnai. - 1993. - Vasario 12.

⁵⁰ Gavelis R. *Inteligentas ar intelektualas* // Respublika. -

1993. - Kovo 19.

⁵¹ Kavolis V. *Liberalaus galvojojimo erdvėje* // Metmenys. - 1993. - Nr. 63. - P. 36-40.

⁵² Piličiauskas A. *Amoralumo okupacija* // Literatūra ir menas. - 1993. - Liepos 24.

Religija

ŠIEK TIEK KITOKIOS DIENOS

Popiežiaus apsilankymas Lietuvoje neatitiko iš anksto susikurto vaizdo apie Šventojo Tėvo kelionę. Valstybių vadovų svečiavimasis mūsų krašte po Kovo 11-osios reiškė atsikūrusios valstybės pripažinimą ir pagerbimą. Jonas Paulius II atvyko priminti žmogaus orumą ir jo pašaukimą. Nebuvo trankių kalbų apie Nepriklausomybę, nuopelnų ir linkėjimų dalijimo paskiriems asmenims, atvirkščiai, visur matėme susimąščius ir girdėjome susirūpinusį asmenį. Teisūs tie, kurie tvirtins, kad tylą buvo net iškalbingesnė. Todėl Popiežiaus vizitas netinka platiems beasmeniams politiniams, religiniams ir kultūriniais apibendrinimams. Tiksliau tariant, bet kurios temos, paliečtos Popiežiaus kalbose, aptarimas įmanomas reiškiant tik savo asmeninį santykį. Šventasis Tėvas nedėstė Bažnyčios doktrinos ir nesiūlė ateities projektų ar receptų. Iš kalbų susidaro įspūdis, jog į gyvenimą jis žiūri kaip į sraunią upę, tekančią per nelygų žemės reljefą, kai dėl tėkmės veržlumo apverčiamos vertybės arba per putas nebematyti tikrosios vagos. Jis primena amžinųjų vertybių esmę ir parodo kliūtį, kuri trukdo jas suvokti.

Jautriausia ir problemiškausia yra žmogaus pažinimo sritis. Lietuva ir sovietmečiu nebuvo laukinis kraštas. Kad ir suvaržytu bei iškreiptu būdu, mus pasiekdavo pasaulio informacija, naujos mokslo ir dvasinio gyvenimo idėjos. Tačiau dvasinis pažinimas nebuvo išrankus, neturėjo atskaitos taško. Antra vertus, tai buvo pažinimas, atsajus nuo asmens vidinio gyvenimo patirties, dvasinio ieškojimo ir tobulėjimo. Stokota to, ką Šventasis Tėvas vadina "mąstymo etika". "Mąstymas nėra su nickuo ne-

susijusi smegenų veikla, bet artimai susietas su visu žmogaus gyvenimu. Todėl jei norim, kad mąstymas atneštų brandžiausių vaisių, ypač tada, kai ieškom metafizinių tiesų, būtina puoselėti mąstymo etiką, kuri ieško ne vien loginio tikslumo, bet proto veiklai sukuria dva-

sinį klimatą, pasižymintį nuolankumu, nuoširdumu, drąsa, garbingumu, pasitikėjimu, atidumu kitiems, atvirumu Paslapčiai" (Iš Jono Pauliaus II kalbos Šv. Jono bažnyčioje).

Sovietmečio propagandistai Bažnyčią vaizdavo kaip kovotoją su klai-

Šv. Tėvas Vilniaus arkikatedroje bazilikoje, Pauliaus Lileikio nuotrauka

datikiais ir bet kokios pažangos priešininkę. Kalbėdamas apie etinį pažinimo aspektą, Popiežius neįtikėtinai lengvai peržengė dešimtmečiais rėstą kliūtį tiesos ir gėrio jungčiai. Sunku pasakyti, kaip skambėtų Šv. Jono bažnyčioje pasakyta Popiežiaus kalba, tarkim, penkeriais metais vėliau, bet vidinio suirzimo ir didėjančio skepticizmo sąlygomis ji buvo labai reikalinga. Režimu palaikomoje išorinėje rimtyje ir taikoje slėpėjo vidinis pasimetimas ir abejingumas. Tik žmogus, suvokęs savo kaip asmens vertę, gali įveikti paveldėtą dvasios inerciją ir šių dienų nusivylimus.

Popiežius tai ir pabrėžė. Pamoksle Šiluvoje kalbėjo apie dvasinę ramybę, ir kartu visi matė, koks jis susirūpinęs ir susijaudinęs. Dvasinė ramybė neturi nieko bendra su nusiraminiu, neveikimu ir lūkuravimu. Dvasinė ramybė - tai rasti savo vietą ir atsparą gyventi bei veikti. Dvasinė ramybė - pamatas, ant kurio renčiama gyvenimo prasmė. "Tačiau kokia ištis yra toji ramybė, kurią stengiatės užtikrinti savo šalyje? Rasi, galima pasitenkinti vien paviršutine taida, kuri tik užtikrina laisvę ir demokratiškumą - žinoma, šitai, be jokios abejonės, vertinga - bet neatsižvelgia į didžiąsias vertybes, į moralės ir gyvenimo prasmės problemas? Senas tradicijas turinčių demokratišnių visuomenių patirtis mus įspėja dėl pavojų tokios dviprasmiškos taikos, paremtos minimalizmu ir moraliniu reliatyvizmu" (Iš Jono Pauliaus II pamokslo Šiluvoje).

Šventasis Tėvas iškelia geriausioje mūsų krašto literatūroje ir publicistikoje atpažįstamas temas, tik aiškiau sudeda akcentus. Kalba rašytojas, pažinęs dvejonų kartėlį, kalba šiuolaikinis filosofas personalistas, kalba paprastas susikaupęs maldininkas, bet svarbiausia - kalba vientisas žmogus, kuriame visos patirtys suteka į viena, ir skirtingose vietose nereikia keisti kaukių. Bažnyčia ne vienam buvo scena su aktoriais, dėvinčiais ištaigingas kaukes, už kurių slėpi tolimas ir nesuvokiamas gyvenimas. Jonas Paulius II žengė svarbų žingsnį nuo priežaužnyčio į gatvę ir taip iš esmės pakeitė daugelio mūsų krašto žmonių požiūrį į Bažnyčią.

Be Popiežiaus vizito į Lietuvą Vatikano Antrojo Susirinkimo idėjos ir bū-

tų likusios tik raštų rinkinys. Iš esmės pats Popiežiaus apsilankymas Lietuvoje yra gerokai pavėluotas. Jis buvo būtinas dar šio amžiaus pirmoje pusėje. Gal tada nebūtų įvykęs 1926 m. perversmas ir nepersekitų psichologinės jo pasekmės iki šių dienų.

Po Šventojo Tėvo kelionės pasikeitė Valstybės ir Bažnyčios santykis. Ne formalia prasme, nes po Kovo 11-osios Bažnyčia skiriama daug dėmesio, reiškiamą pagarba, leidžiami palankūs normaliems santykiams palaikyti įstatymai ir pan. Jonas Paulius II kalbėjo kaip modernaus demokratinio pasaulio atstovas. Lietuvoje Bažnyčia visada atrodė Valstybės konkurentė. Net sovietmečiu ji buvo suprantama kaip okupuoto krašto pagrindinė pasitraukusi politinė jėga. Daug kas kalbėdavo: kai sovietai žlugs, Bažnyčia dar savo parodys. Tačiau ir kaip politinė jėga ji priminė

ENCIKLIKA "VERITATIS SPLENDOR"

"Osservatore Romano" 1993 m. spalio 5 d. oficialiai paskelbė naują popiežiaus Jono Pauliaus II encikliką "Veritatis splendor".

Apie šią encikliką jau kuris laikas buvo rašoma pasaulio spaudoje. Jos ilgai laukta: viena vertus, su viltimi, antra vertus, su baimė. Rengimas truko beveik 6 metus. Buvo atsiklausoma vyskupų ir teologų. Norėta, kad krikščioniškos moralės klausimai būtų kuo išsamiau ir aiškiau pristatomi kaip oficiali Bažnyčios doktrina. Enciklika pirmiausia skiriama vyskupams ir teologams, idant teologai teisingai mokytų, o vyskupai atidžiai prižiūrėtų, kad teologų aiškinimas nenukryptų nuo oficialaus Bažnyčios mokymo. Žinoma, enciklika bus gairės ir visiems tikintiesiems.

"Veritatis splendor" iš pradžių buvo numatyta daug platesnė, bet rengiant sutrumpinta. Dabar be įvado (11 p.) apima 176 puslapius ir sudaryta iš trijų skyrių. Kiekvieno skyriaus antraštėje yra citata iš Šv. Rašto.

labai tolimą, net viduramžišką modelį.

Nieko nekalbėdamas apie Bažnyčios ir Valstybės santykius, Šventasis Tėvas nurodė Bažnyčios vietą ir vaidmenį tarp valstybės ir žmogaus. Vadinasi, Bažnyčia nėra šalia, ant kalnelio stovintis mūras ar sąžinės priekaištas, bet kartu su žmogumi gyvenimo prasmės problema sprendžiantis asmuo. Tai yra tas, kuris kalba ta pačia žmogaus jausmų ir proto kalba, bet šiek tiek kitaip.

Popiežius nužengė nuo priežaužnyčio, bet su Gatve nesusiliejo. Todėl vizito pradžia ir pabaiga išlaikė vienodą lygį ir prasmę, nesubuitiškejo. Kelios dienos galingame gyvenimo sraute buvo šiek tiek kitokios. Gal to ir gana pirmam trumpam įspūdžiui žmogui, skubančiam per gatvę: ką tik pravažiavo Aukštas Svečias, net pats Popiežius; koks vis dėlto sudėtingas ir nuostabus pasaulis!

Mečys Laurinkus

Pirmas skyrius įvardytas citata iš Evangelijos pagal Matą: *Jaunuolis klausia Kristų: Mokytojau, ką gera turiu daryti, kad įgyčiau amžinąjį gyvenimą? (Mt 19, 16)*. Šiame skyriuje teikiamas visos enciklikos pagrindas.

Antro skyriaus antraštė - citata iš Laiško romiečiams: *Ir nesekite šiuo pasauliu (12, 2)*. Šiame skyriuje nurodomos ir atmetamos įvairios klaidos dėl krikščioniškos moralės, pabrėžiama reikalas skirti, kas gera ir kas bloga. Atmetamas subjektyvusis kriterijus vertinti bei atpažinti gerį ir blogį. Pabrėžiama, jog laisvė spręsti turi remtis tiesa.

Trečias skyrius turi antraštę: *Kad Kristaus kryžius neliktų be galios (1 Kor 1, 17)*. Atkreipiamas dėmesys į moralinio gėrio būtinumą Bažnyčios ir pasaulio gyvenime.

Iš pradžių pabrėžiama: kelias į išganyką yra Tiesa, spindinti Dievo kūrinijoje, o ypač žmogui, kuris sutvertas pagal Dievo paveikslą ir panašumą. Tiesa reikia atpažinti ir ginti. Bet kaip?

Katalikų Bažnyčia turi ir skelbia laiko kaitoje nekintančius tiesos principus. Bažnyčia mato, kad pasaulio dvasia ver-

žiasi ir bando atpalaiduoti individualią laisvę nuo jos tikro pagrindo - tiesos. Atmetinas teigimas, esą Bažnyčia turi tik nurodyti vertybes, o žmonės gali laisvai rinktis ką nori, kas jiems pravartu.

Bažnyčios vienybė yra pažeidžiama ne tik tada, kai krikščionys atmeta ar iškreipia tikėjimo tiesas, bet ir kai atsako priimti ir vykdyti Evangelijos nurodytus bei įsakytus moralinius reikalavimus. Tikėjimo tiesa yra viena, ir ją reikia klusniai priimti. Teologai įpareigoti pristatyti Bažnyčios mokymą pagal laiko sąlygas ir Bažnyčios oficialų mokymą.

Pabrėžiama, jog kas ne kas tiek iškelia laisvę, jog ją ima laikyti pačia vertybių versme. Šie yra iš tų, kurie neigia antgamti ir iš tikro yra ateistai. Jiems individuali sąžinė yra aukščiausia moralinė norma, nusprendžianti, kas gera ir kas bloga. Enciklika tokią pažiūrą atmeta kaip tikrą pasimetimą ir pabrėžia, jog pagal Šv. Raštą ir nuolatinį Bažnyčios mokymą prigimties moralinis įstatymas yra iš Dievo ir galioja visada ir visiems.

Primenama taip pat, kad tvarkant žemiškus reikalus pripažįstama tiek individų, tiek bendruomenių autonomija, bet ji ribojama prigimtinio moralinio įstatymo.

Žmogus privalo rinktis gerį ir atmesti blogį, remdamasis sveiku protu ir Dievo duotais įsakymais. Tiesa, žmogus turi paisyti sąžinės balso, bet jokiū būdu negalima sąžinę laikyti tiesos ir vertybių kūrėja.

Pabrėžiamas būtinumas respektuoti žmogaus asmenybės kilnumą kūno ir sielos vienybėje. Jeigu būtų priimama absoliuti laisvė, tai kūnas taptų grynu objektu be jokios moralinės vertės. Todėl atmetina nuomonė bei bandymas nurodyti biologinius principus ir jais remtis, kai iš tikro kalbama apie moralinius dėsnius. Štai kodėl pabrėžiama, kad nepriimtina bei smerktina gimdymo vengimo įvairios priemonės, sterilizacija, autoerotizmas, nevedybinis santykiavimas, homoseksualizmas, dirbtinis apvaisinimas. Vidinis blogis yra bet koks kėsinimasis į gyvybę: žmogžudystė, genocidas, abortas, eutanazija, kankinimai, žalojimai, neteisėti įkalinimai, prostitucija, nežmoniškos darbo sąlygos. Antra vertus, nors gyvybė yra aukščiausia Dievo dovana, būna atvejų, kai leistina ir net būtina aukoti gyvybę dėl meilės Dievui ar artimui, ar liudijant tiesą. Krikščioniui kankinystė yra nelygstama garbė.

Dėl nuodėmės primenama, kad kai kurie teologai drįsta teigti, jog mirtina nuodėmė yra galima tik kai neigiama ar atsisakoma pripažinti Dievą. Tačiau taip nėra. Mirtina nuodėmė, kaip teigė Tridento Visuotinis Susirinkimas, yra tada, kai visai sąmoningas žmogus prasižengia svarbiame dalyke (*in materia gravi*).

Pasisakoma ir dėl socialinio ir politinio gyvenimo. Pabrėžiama, jog žmonės teisėtai reaguoja į socialines neteisybes ir politinį nedorovingumą. Todėl būtinas vadovaujančių žmonių vidi-

nis atsinaujinimas. Yra pavojus, kad iškrypsi demokratija gali nuvesti į naujus totalitarizmus.

Dėl medžiaginio gyvenimo pabrėžiama, jog reikia neprisirišti ir nepervertinti žemiškų gėrybių. Iškeliamas prievolė nedaryti neteisybės, neskriausti nei asmenų, nei institucijų - privačių ar valstybinių. Žodžiu, reikia atiduoti, kas Dievo - Dievui, kas žmonių - žmonėms.

Pabaigoje pabrėžiama, jog Dievas reikalauja klusnumo ir ištikimybės, bet yra geras Tėvas. Jis žino žmogaus silpnynes ir yra pasirengęs atleisti prasižengimus. Bažnyčia kaip gera Motina ateina nuodėmingam žmogui į pagalbą, kad gražintų jį į tikrąjį kelią ir padėtų juo eiti. Bet žmogus negali apeliuoti į savo silpnumą ir taip pateisinti savo nedorą gyvenimą. Dievas atleidžia nusidėjėliui, bet sako: "Eik ir daugiau nenusidėk!"

Enciklika "Veritatis splendor" šviečia kelią žmogui į išganyką. Nurodomi reikalavimai vengti klaidų, kurios sklinda pasaulyje nūdien ir dėl kurių kalti ir kai kurie teologai-klaidingieji pranašai. Bažnyčios mokslas apie krikščioniškąją moralę yra išsamiai ir aiškiai nusakytas. Ar visi teologai jį perims ir ištikimai dėstys? Vyskupų pareiga bus budėti ir reikalauti, kad tie, kurie pašaukti mokyti, dėstyti ne savo nuomonės, o oficialų Bažnyčios mokymą, kokį pateikia ir ši dešimtoji popiežiaus Jono Pauliaus II enciklika.

Ladas Tulaba

NE TIK DAILĖS KRITIKAS (Dar apie Vytautą Bičiūną)

"Jei kas paklaustų, kas yr Bičiūnas, atsakyti į tai būtų labai nelengva, nes šis žmogus varo susyk devynis amatus: jis yra krikščionių demokratų partijos šūlas, seimo atstovas, "Laisvės" redaktorius, "Vilkolakio" vaidila, modernus beletristas, galop - menininkas reforma-

torius."¹ Taip apibūdino Vytautą Bičiūną Adomas Jakštas, recenzuodamas 1920-aisiais surengtą Lietuvių meno apžvalgos parodą. "Žmogus susyk varantis devynis amatus" - tokia charakteristika būtų pradėjęs pasakojimą apie Bičiūną ne vienas jo amžininkas. Šį įvairialypės veiklos pomėgį kaip būdingą asmens savybę užfiksavo net Petras Kalpokas Bičiūno šarže, pieštame 1927 m. Paveikslėlis vaiz-

Kultūra

duoja vorą Bičiūno galva, įsitaisiusį voratinklio viduryje ir aštuoniomis gauruotomis kojomis įkibusį į lenteles su užrašais "Kritika", "Politika", "Dekora-cija", "Monografija", "Literatūra", "Tapyba", "Režisūra", "Meno istorija"². Bi-

¹Jakštas A. *Meno kūrybos problemos*. - K., 1931. - P. 166.

²Žr.: Spaktyva. - 1927. - Nr. 23-24.

čiūno veiklos diapazonas išties daro išpūdį. Juolab kad daugelyje sričių, kuriose jisai ką nors veikė, liko jo darbų pėdsakas. Dažnai Bičiūnas reiškėsi kaip diletantas: ir anuo metu, ir dabar tik mėgėjiški atrodo dauguma Bičiūno literatūrinių bandymų, jo dailės kūriniai. Tačiau jo pastangos buvo vaisingos tada, kai reikėjo ne tiek kūrybiškumo ar gilaus išmanymo, kiek bendro humanitarinio išsilavinimo, smalsumo kultūros aktualijoms, švietėjiško entuziazmo, organizacinių sugebėjimų - būtent tada, kai paviršutiniškumas nėra didelė nuodėmė. Toks buvo spaudos darbas: jis organizavo naujų laikraščių bei žurnalų leidybą, rašė populiarias knygeles- vadovėlius teatro mėgėjams ar piešimo pradmenų mokytojams³ ir istorinio pobūdžio apybraižas⁴. Atskirai būtų galima kalbėti ir apie vieną gana specialią Bičiūno veiklos sritį - jo kritikos rašinius. Trečiame dešimtmetyje jis buvo vienas iš kelių nuolat dailės temomis rašiusių autorių, ir jau vien dėl to jo kritika nusipelnė mūsų dėmesio.

Dailės kritikos straipsnius Bičiūnas pradėjo rašyti maždaug nuo 1923 m., itin aktyviai - 1923-1925 m. leistame dvimėnesiniame žurnale "Gairės". 1925 m. jis nuolat informavo "Lietuvos" laikraščio skaitytojus apie dailės gyvenimo įvykius, Mikalojaus Konstantino Čiurlionio 50-mečio proga šiame dienraštyje paskelbė esesinio pobūdžio studiją apie Čiurlionio kūrybą (kiek praplėstą ją 1927 m. atskira knygele išleido Lietuvos dailės draugija). Be jau minėtų leidinių, pasirašytų Bičiūno pavarde arba inicialais V. B., dailės kritikos rašinių spausdino "Krivulė", "Pradai ir žygiai", "Židinyš". Pastarajame Bičiūnas skelbė ir stambesnes studijas meno klausimais. Straipsnyje "Menas ir religija"⁵ lietuviškai auditorijai Bičiūnas išdėstė santrauką XX a. pirmoje pusėje Europos mąstytojų paskleistų idėjų apie meno krizę, sukeltą kultūros dechristianizacijos, ir pateikė keletą receptų, kaip gelbėti Lietuvos kultūrą nuo "modernizmo paklydimų". Jis teigė gaivinan-

čią "tautos dvasios" galią, meno ir visuomenės suartinimo vaisingumą. Turint omenyje aiškinimą, kad nuo subjektyvizmo, psychologizmo ir kitų modernizmo nelaimių Lietuvos kultūrą teapsaugos "užkirtimas kelio vis labiau įsigalinčiai dechristianizacijai", logiškai, bet kaip teorinė abstrakcija nuskamba teiginiai, kad "Lietuvoje meno kūryba gali sėkmingiausiai tarpti tikta Bažnyčios ir

gyvenimo faktus Bičiūnas pastebi ir įvertina kaip žiūrovas, tiesa, iš kitų išsiskiriantis gebėjimu ir noru raštu dėstyti savo išpūdžius, pasakoti juos kitiems. Jis rašo ir apie vietinių dailininkų, ir apie atvežtines parodas, informuoja visuomenę apie naujus dailės leidinius - trumpai tariant, stengiasi pastebėti visus svarbesnius Lietuvos dailės gyvenimo įvykius. Be faktinės informacijos, jis patei-

Vytautas Bičiūnas. Apie 1927. Fotografija iš Jūratės Bičiūnaitės-Masiulienės archyvo

jos atstovų remiama ir mecenuojama", kad "Lietuvoje metas išvesti meno kūrybą iš "salioninio" periodo - ir tatai gal padaryti tik Bažnyčia"⁶. Bičiūnas čia dėsto mintis, kurioms nuosirdžiai simpatizuoja, tačiau jos neišreiškia jo, kaip meno vertintojo, pozicijos.

Norėdami įvardyti, kas gi buvo Bičiūnas - dailės kritikas, galime prisiminti vieną pseudonimą, kuriuo jis kartais pasirašinėdavo - *Spector*. Įvairius dailės

kia ir savo vertinimo kontūrus, tačiau švietėjiški siekiai dažnai lemia Bičiūno interesų kryptį. Daugumoje jo vertinimų juntama nuostata, kurią jis išsakė vienoje meno gyvenimo apžvalgoje "Židinyne": "Mes, lietuviai, susirūpinę savo tautinio meno, savo tautinės kultūros kūrimu. Tad, vertindami kad ir nedidelio (vienų metų) laikotarpio darbo vaisius privalome tą vyriausią tikslą atminti"⁷. Bičiūnas tikrai atmena šį tikslą, bet at-

³ Bičiūnas V. *Liaudies teatras: Mėgėjams režisieriams, vaidintojams, administratoriams ir šiaip scenos rengėjams*. - K., 1928; Bičiūnas V. *Paišybos metodikos bruožai*. - K., 1921.

⁴ Bičiūnas V. *Kaunas 1030-1930*. - Kaunas; Marijampolė, 1930; Bičiūnas V. *Kunigas Jonas Katelė ir jo laikai. 1831-1908*. - K., 1934; Bičiūnas V. *Šis tas iš lietuvių karių organizacijos*

istorijos Rusijoje. - K., 1928; Bičiūnas V. *Tiesa apie Vilnių*. - K., 1931.

⁵ Bičiūnas V. *Menas ir religija // Židinyš*. - 1929. - Nr. 2. - P. 140-149.

skirų dailininkų kūrybą, naujas menines tendencijas dažniausiai vertina pagal viešąją nuomonę arba subjektyvius impulsus, o ne remdamasis fundamentalesne dailės teorija. Apskritai dailė Bičiūnų domina kaip viena kuriamosios žmogaus veiklos sričių. Jis daugiau dėmesio skiria ne kūrinio estetinei vertei, bet jo visuomeniniam poveikiui, įtakai kultūros plėtotei. Tokių recenzijų stilius nuasmenintas, vertinimai sausi, bendro pobūdžio. Kai pamiršęs „aukštusius“ kultūrinius vertinimo kriterijus, Bičiūnas pasiduoda asmeninėms simpatijoms konkrečiam dailininkui, nuotaikos impulsams, jo stilius tampa gyvensnis, vaizdesnis. Įdomiausios Bičiūno trumpos dailės recenzijos. Pavyzdys gali būti rašinys apie Adomo Varno šaržų rinkinį „Ant politikos laktų“ (1922). Bičiūnas charakterizuoja esminius rinkinio bruožus keliais sakiniais: „Vyriausi šaržo privalumai - tai nuosaičius groteskas, atseit, utriuota bruožmena - ir paįsybinis miklumas. Jei prie tų būtinų privalumų pridėsime dar psichologinį sąmojų ir tikrai retą pas mūsų piešėjus artistizmą - tai turėsime visa tai, kuo pasižymi A. Varno politinių šaržų rinkinys“⁶. Trumpomis, gana taikliomis charakteristikomis Bičiūnas mokėjo pristatyti ir publikai nepažįstamus autorius. Pavyzdžiui, atkreipęs dėmesį į Vlado Eidukevičiaus tapybą, jis gana graškščiu stiliumi įvertino šio dailininko kūrybinį talentą: „Vladas Eidukevičius nebe naujokas dailėj, bet mūsų visuomenei vis dar nežinomas. Tai užsieniuos ilgus metus studijavęs dailę tapytojas impresionistas. Jo parodoj vyrauja etiūdai, peizažai, etiudiniai portretai ir ški-cai. V. Eidukevičius turi drąsų teptuką. Jo kūrybinis procesas eina greit ir lengvai“⁷. Vis dėlto aiškesnius skonio kriterijus Bičiūno recenzijose sunku apčiuopti. Pakludamas pareigai informuoti visuomenę, jis tarytum slysta pa-

čiu meninių reiškinų paviršiumi. Nors jaunystėje, anot Leono Gudaičio, Bičiūnas gana aktyviai domėjosi modernistiniu sąjūdžiu, buvo kai kurių jo krypčių simpatikas⁸, vėliau akivaizdžiai išsižadėjo jaunystės susižavėjimų. Antai pirmosios „Ars“ parodos recenzijoje vertindamas Antano Gudaičio, Antano Samuolio, Juozo Mikėno kūrinius, Bičiūnas prikiša, kad jų darbuose „vyrauja kraštutinis modernizmas, pasisemtas iš Georges Brako, E. L. Kirchnerio, E. Noldės ir kitų tolygių šaltinių“, charakterizuodamas Viktorą Vizgirdą pastebi, kad jis „sąmoningame natūros slėpime yra priėjęs iki kraštutinio anuliavimo to, kas paveiksle svarbiausia, būtent, vaizdingumo“⁹. Bičiūnui mielesni realistinei manierai artimesni Vytauto Kazimiero Jonyno ir Jono Steponavičiaus kūriniai: „V. Jonynas šiandien, be abejo, žymiausias mūsų grafikas ksilografikas. Jo piešiniai kartu ir lietuviški ir meniški ir moderniški ir švelniai estetiški“¹⁰. Minėtoje apybraižoje apie Čiurlionį Bičiūnas įtikinamai kritikavo bandymus literatūriškai interpretuoti Čiurlionio paveikslų siužetus, tokį norą aiškindamas prasta dailės nuovoka. Recenzuodamas I jaunųjų menininkų kūrinių parodą, 1930 m. surengtą Ateitininkų rūmuose, jis, pasitelkęs tą patį specifinės tapybos raiškos reikšmingumo kriterijų, gyrė Samuolį: „Samulevičius - vienatinis iš visų kalbamos parodos dalyvių prie tapybos tiksliai tapybinio būdu mėgino priciti“¹¹. Tačiau kai tas pats Samuolis, tapydamas Nukryžiavimą ir metaforiškai traktuodamas šį tradicinį krikščioniškosios ikonografijos siužetą, nusižengė, Bičiūno manymu, vienai svarbiausių meno funkcijų - auklėjimo funkcijai, kritikas pasipiktino: „Pirmučiausia, reikėtų pakelti balsą prieš profanaciją Nukryžiutojo, matomą A. Samuolio „Kompozicijoje“ (katalogo Nr.

259), ką dailininkas norėjo tuo savo kūriniu pasakyti? Sulyginti Kristų su gatvės padauža? Išskoneveikti Kristaus kančios idėją? Parodyti savo nemokėjimą piešti ir dažus derinti rusų „bezbožnikams“ tinkančiame paveiksle?“¹² „Ponas Bičiūnas ar kas nors kitas gal ir išvelgs mūsų liaudies skulptūroje buldogo galvas, bet man pasirodys visai priešingi aspektai: aš išskaitysiu vienur žemaičio bruožus, kitur aukštaičio ar suvalkiečio“¹³, - pareiškė „Naujosios romuvos“ klubo surengtame pašnekesyje apie Lietuvos meno būklę Juozas Mikėnas. Meno idėjinio poveikumo bei aktualumo idėjas ginančiam Bičiūnui nelengva būti išgirstam ir suprastam ketvirto dešimtmečio diskusijose, kuriose svarstoma, kaip lietuvybei aktualias idėjas perteikti šiuolaikiška forma. „Ars“ grupės kritika, gana aštrus Antano Samuolio puolimas pelnė Bičiūnui retrogradiškų pažiūrų kritiko vardą. Kita vertus, ketvirtame dešimtmetyje spaudoje pasirodė gana brandžių straipsnių dailės klausimais (Pauliaus Galaunės, dešimtmečio pabaigoje - Mikalojaus Vorobjovo), kritikoje greta improvizuotų vertinimų atsirado analitinio pobūdžio recenzijų. Tokiam kontekste išryškėjo Bičiūno rašinių pamokomas tonas, jo reikalavimų pajungti meną visuomenės reikmėms vienpusiškumas, galiausiai - paviršutiniškas meno istorijos išmanymas. Trečiame dešimtmetyje jos pamokymai profesijos broliams šokiravo nebent pačius jo kritikuojamus autorius; didaktinis stilius buvo beveik to meto kritikos norma. Aštrokos kritinės gaidos tiko veržliams Justino Vienožinskio rašiniams, o vienas įspūdingesnių pavyzdžių, perteikiančių tokio pobūdžio tuometinės kritikos nuostatas bei toną, - kai kurie Adomo Jakšto „pasažai“. Galima pacituoti Jakšto nuomonę apie Bičiūno pasirodymą 1921 m. apžvalginėje parodoje, kur jis ekspona-

⁶ *Ten pat.* - P. 148-149.

⁷ Bičiūnas V. *Meno gyvenimas Lietuvoje 1925 metais* // *Židinys*. - 1926. - Nr. 1-2. - P. 78-82.

⁸ Bičiūnas Vyt. A. *Varno šaržai* // *Pradai ir žygiai*. - 1926. Nr. 8. - P. 197.

⁹ V. B. *Rudens sezono parodos* // *Židinys*. - 1932. - Nr. 8/9. - P. 168.

¹⁰ Pirmojo pasaulinio karo metais parvykęs

atostogauti į Lietuvą iš Kazanės, kur studijavo dailę, Bičiūnas Žagarės jaunimui entuziastingai pasakojo apie futurizmą, rodė naujausius rusų futuristų leidinius, savo susižavėjimu užkrėsdamas ir tuometinį moksleivį Juozą Žlabį. *Žr. Gudaitis L. Permainų vėjai*. - V., 1986. - P. 21.

¹¹ *Židinys*. - 1934. - Nr. 4. - P. 390.

¹² *Ten pat.*

¹³ *Jaunųjų menininkų parodos* // *Židinys*. - 1931. - Nr. 1. - P. 70.

¹⁴ V. B. *I-oji rudens dailės paroda* // *Židinys*. - 1935. - Nr. 12. - P. 558.

¹⁵ *Meno problema Lietuvoj* // *Naujoji romuva*. - 1938. - Nr. 49. - P. 932.

vo iliustracijas Adomo Mickevičiaus "Vėlinėms": "Nepatenkintas, matyt, keistomis "Dziadų" iliustracijomis, B. davė šįmet vėl keletą naujų. Bet skirtumo tarp jų nematyti: visos lygiai ne gražios. Mat Bičiūnas tepripažįsta tik vieną tapybos būdą - kleksais"¹⁶. Pats baramas ir mokomas Bičiūnas nevensė tokiu tonu kalbėti ir apie kitų kūrybą. Kita vertus, jis buvo įsitikinęs, kad "kritika auklėja patį meną" - šią mintį išsakė viename rašinių L. Straigio slapyvardė¹⁷. Tokio įsitikinimo paskatintas, momento įspūdzio pagautas, jis nebijojo pasirodyti kategoriškas: "Tapybos, kaip

¹⁶ Jakštas A. *Meno kūrybos problemos*. - K., 1981. - P. 199.

¹⁷ Žr.: Straigis L. *Knygų lobis // Krivulė*. - 1923. - Nr. 1. - P. 18.

¹⁸ Bičiūnas V. K. *Šimonis ir S. Varašius paroda // Židinys*. - 1927. - Nr. 11. - P. 323.

tokios, K. Šimonis neteikia. Jo kūriniai visad turi techninių trūkumų, kolorito ir piešinio klaidų ir nenuosaikumų, kuriuos pirštu prikišamai gali parodyti. [...] tenka nurodyti pas S. Varašių palinkimą prie manieros (vietoj rimtos meno nuovokos) ir koloritinį nesavarankumą. Tik nusikratęs šie dvi jeibi, reikia tikėtis, debutantas taps tikru meno žmogumi"¹⁸.

Vytauto Bičiūno asmenybė, jo pažiūros formavosi XX a. pradžios kultūrinėje aplinkoje, ir jis liko tos epochos žmogumi. Jis buvo vienas tų lietuvių inteligentų, kurie nulėmė trečiojo dešimtmečio Lietuvos kultūros pobūdį. Ir tapo vienu iš tų, kurie reprezentavo ketvirtame dešimtmetyje išryškėjusį dviejų kartų susidūrimą, kultūrinių orientyrų kaitą.

Giedrė Jankevičiūtė

MEDAUS MĖNUO BAIGĖSI

Mūsų visuomenė nuožmėja. Jau net 80 % žmonių Lietuvoje pasisako už mirties bausmę. Ypač negailestingi vyresni, 40-50 m. amžiaus žmonės (sociologės R. Tamašauskienės duomenys: "Amžius", 1993, Nr. 27). Radikalai nusiteikę ir tiesiogiai už įstatymų priėmimus bei pakeitimus atsakingi pareigūnai: esą, Lietuvai dar ne laikas žaisti humanizmą, pirma turime "susitvarkyti ir apsisvalyti nuo tų išgamų". Nuostatos kategoriškos, brutaliai, be jokių svarstymų apie tai, kad prievarta gimdo prievartą, kad yra Dekalogo "nežudyk", pagaliau - kad kitų šalių patirtis parodė, jog mirties bausmės įvedimas nusikaltimų masto nesumažina.

Per pastaruosius dvejus metus Lietuvoje vėl nepaprastai padaugėjo savižudybių. Sovietinės okupacijos laikais jų skaičius visą laiką augo ir pasiekė kulminaciją 1984 metais: 35 nusižudžiusieji 100 tūkst. gyventojų. Atgimimo metu savižudybių staiga sumažėjo - iki 25 100-ai tūkstančių gyventojų. Dabar padėtis vėl labai bloga: 1992 metais 100 tūkst. gyventojų tenka 34,4 savižudybės.

Kaip daugelio kitų, taip ir šio skaudulio nickas nenori matyti. Nors Psichologinių krizių ir savižudybių tyrimo grupė Vilniaus universiteto Klinikinės ir socialinės psichologijos katedroje šiuos duomenis skelbia jau ne pirmus metus, oficialiai atsakingieji už visuomenės psichinį, socialinį, fizinį sveikatingumą - Sveikatos apsaugos ministerija, Socialinės apsaugos ministerija ir panašios institucijos - nė karto nesusirūpino: o gal galime ką nors padaryti, kad sustabdytume šitą savanoriškų mirčių laviną?

Tuo tarpu jokių formalių pareigybių nesaistomi žmonės į savižudybes reaguoja taip pat nuožmiai ir tiesiai, kaip ir į mirties bausmės problemą: "Tegu tie mėlynosiai girtuokliai greičiau išsikaria, tai bus visuomenė švaresnė!" Stručiams, kurie mielai nori galvoti, kad Lietuvos savižudžiai - tai "mėlynosiai girtuokliai", turiu pasakyti, kad 15-19 metų amžiaus jaunuolių savižudybių Lietuvoje pastaraisiais metais padvigubėjo: nuo 7,6 100-ai tūkst. jaunuolių 1990-aisiais iki 16,7 1991-aisiais.

Dar 1897 metais parašytame klasikiniam veikalui "Suicidologija" pran-

cūzų sociologas Emil Durkheim tvirtino, jog savižudybių skaičius visuomenėje priklauso nuo tos visuomenės socialinės integracijos laipsnio. Jeigu individas praranda tvirtus ir prasmingus socialinius ryšius, jis daug greičiau linksta nusižudyti. Svarbiausi socialinės integracijos šaltiniai, anot Durkheimo, yra trys: šeima, religija ir darbas.

Pasiremdamas labai gausiais įvairių šalių statistiniais duomenimis, autorius parodė, jog mažiausia savižudybės rizika katalikams ir judėjams, nes šios dvi bendruomenės laiduoja savo nariams optimalų kolektyvinį religinį gyvenimą, drauge - optimalų socialinės integracijos jausmą.

Naujausi tyrinėjimai patvirtina savižudybių rizikos ir religingumo atvirkštinių ryšių (pvz., K. Hawton, 1986; F. Trovato, 1992). Taip pat tyrinėjamas ir religinės bendruomenės ryšių optimalumo klausimas (pvz., B. A. Pescosolido, S. Georgiana, 1989). Jeigu ateistai atkeria save nuo bet kokio kolektyvinio religinio gyvenimo, todėl jiems didesnė egoistinės savižudybės rizika, tai pernelyg įsitraukusieji į religines bendruomenes (pavyzdžiui, sekta), kur labai smarkiai valdomi ir kontroliuojami, yra labiau linkę į fatalistines savižudybes. Žemiausia savižudybės rizika tokių bendruomenių nariams, kuriose geriausiai išlaikyta pusiausvyra tarp priklausomybės bendruomenei ir individo laisvės.

Bet mūsų visuomenė dar nesvarsto: kodėl? ką turime daryti? Kaip susirūpinęs konstatavo kalbėdamas per Lietuvos televiziją Vilniaus arkivyskupas Audrys Bačkis (1993 m. liepos 22 d.), mes nuolatos kalbame ir svarstome ekonominius visuomenės sunkumus, bet beveik niekada - moralinių.

Atrodome taip, kad labai geranoriški ir Lietuvos likimu susirūpinę žmonės, žvilgtėrėję į mus kiek iš šono, priversti konstatuoti: "Lietuvoje jaučiamas per didelis atbukimas skaudžiom negrovėm: protiniams atsilikėliams (vaikams ir suaugusiems), savižudybėms, žmogžudystėms ir t. t." (Antanas Paškus: "Amžius", 1993, Nr. 29).

Maža to, net į geranorišką kritiką reaguojame nuožmiu piktmu. Kai labai šviesus ir daug labdaringo darbo

Lietuvai dirbantis Amerikos gydytojas Linas Sidrys "Lietuvos ryte" išspausdino laišką su skaudžia kritika Lietuvos medikams, šie vienas už kitą nuožmiai puolė plūstis ir atsirašinėti, o juk visi žinome, kad tai, ką daktaras Sidrys parašė, yra tiesa.

Taigi visais sunkiais visuomenės gyvenimo klausimais jaučiame pavargusių, supykusių, atbukusių žmonių reakciją.

Kodėl?

Kai ką čia galima paaiškinti žmonių psichologija, kai kuriais tipiškais jausmų ir elgesio pokyčiais, kuriuos žmonės patiria didelių sukrėtimų ar perversmų atvejais. Žinių apie šiuos pokyčius pateikia psichologijos mokslo atliekami psichosocialinės krizės tyrinėjimai.

Psichosocialinę krizę žmonėms sukelia sukrėtimai ar ryškūs gyvenimo pasikeitimai, prie kurių nebeįmanoma prisitaikyti anksčiau įprastais būdais (G. Caplan). Todėl žmogus ar žmonių grupė išgyvena labai stiprius neigiamus jausmus - baimę, pasimetimą, pyktį, nevilgtį - ir priversti ieškoti visiškai naujų elgesio ir prisitaikymo būdų, kurie būtų tinkami naujoje situacijoje. Deja, tie naujieji būdai ne visada konstruktyvūs. Kartais žmogus nepakelia krizinių situacijų ir ritasi į alkoholizmą, depresiją, narkomaniją ir pan.

Taip gali atsitikti ir grupei žmonių, visuomenei - ji ilgai nesusiformuoja naujų tinkamų elgesio ir bendrabūvio formų ir yra ilgai krečiama krizės pasekmėmis.

Lietuvoje įvykę esminiai pasikeitimai palietė ir kiekvieną žmogų, ir visą visuomenę, todėl turėtume kalbėti apie individų ir apie grupės žmonių krizės ypatumus.

Paskiras žmogus krizę gali išgyventi dviem atvejais: arba kai atsitinka koks visiškai netikėtas įvykis, dažniausiai susijęs su labai svarbiu praradimu - artimo žmogaus, meilės, prestižo, savigarbos, arba kai kas nors gyvenime labai smarkiai pasikeičia, ir su tuo tenka vėl iš naujo susigyventi. Todėl ir skiriamos situacinės krizės ir vystymosi krizės. Abiem atvejais žmogaus reakcija į krizę sukėlusį įvykį ar situaciją dažniausiai būna tokia.

1. *Šokas*. "Kodėl? Kodėl taip atsitiko būtent man?" Išoriškai žmogus gali atrodyti net ramus, bet viduje - jausmų chaosas; vėliau jis dažnai net neatsimena to

momento. Dėl tokios būsenos žmogus gali pasidaryti arba perdėtai aktyvus, besigriebęs visokių beprasmiškų veiksmų, arba visiškai sustingęs, suakmenėjęs, praradęs ryšį su realybe.

Svarbu, kad kas nors tuo metu žmogui rūpintųsi. Negalima palikti vieno, ypač jei šokas stiprus, nes tai gali būti pavojinga. Reikia stengtis sukurti žmogui saugumo jausmą ir leisti išsakyti visus jausmus - nekritikuoti, nesiginčyti, nepradėti "protingų" kalbų.

2. *Reakcija*. Kadangi nuo realybės vistiek neįmanoma pabėgti, žmogus bando prie jos adaptuotis įvairiais būdais. Čia dažnai veikia įvairūs psichologinės savignyos mechanizmai - neigimas (netiki, kad tai įvyko), didelis priklausomybės poreikis (žmogus elgiasi lyg mažas vaikas ir ieško kitų globos, užuojautos), racionalizavimas (ne kalba apie jausmus, o labai intelektualiai svarsto situaciją).

Gali atsitikti, kad žmogus tarsi "įstringa" šioje fazėje, ypač jeigu niekas jo aplinkoje jam nepadeda, jei jis yra socialiai izoliuotas. Tada nelaimingas grimza į depresiją, alkoholizmą, psichosomatines ligas, iškyla net savižudybės grėsmė.

3. *Perdirbimas*. Jei viskas vyksta daugiau ar mažiau sėkmingai, palengva traumos skausmingumas mažėja, vėl atsiranda įvairių interesų, atseit planų. Bet palengvėjimas ateina ne iš karto, pirmomis savaitėmis sukrėtimas vis iškyla ir iškyla visu baisumu.

Svarbu, kad žmogus galėtų išgyventi visas krizės fazes, nebūtų verčiamas slopinti savo jausmus, skubiai "suipti save į rankas". Labai svarbu, kad kas rūpintųsi juo, būtų šalia.

4. *Nauja orientacija*. Vėl grįžta savo vertės jautimas, didesnė ar mažesnė dvasinė pusiausvyra. Žmogus atnaujina senus ir užmezga naujus ryšius. Įgyjamas gyvenimo patyrimas.

Daugybė naujausių tyrimų rodo, kad svarbiausias faktorius, nuo kurio priklauso, ar žmogus sėkmingai įveiks krizę, ar išsivaduos iš jos labiau subrendęs, sutvirtėjęs, užgrūdintas naujo patyrimo, ar nuois vienu iš minėtųjų destruktivių kelių, yra socialinė izoliacija. Krizės atveju labai svarbu, ar žmogus patiria nors kokios paramos, atjautimo, palaikymo žmonių bendruomenėje - gal šeimoje,

gal draugų, kaimynų, bendradarbių, tikinčiųjų.

Empiriškai tai patvirtina ir patys žmonės. Tarptautinės savižudybių profilaktikos asociacijos septynioliktame kongrese, kuris vyko šių metų vasarą Monrealyje, vienas plenarinis posėdis buvo pavadintas "Savižudybės poveikis artimiesiems". Užuoat suplanavę akademiškus pranešimus, kongreso rengėjai pakvietė tris žmones, kurie sutiko kalbėti apie tai, ką jie išgyveno po savo artimųjų - motinos, vyro, dviejų brolių - savižudybių. Jų sukrečiamuose pasakojimuose irgi aiškiai skambėjo ta pati mintis - visa tai pakelti buvo įmanoma daugiausiai todėl, kad arti buvo vienas ar keli žmonės, kurie nuoširdžiai, kartais net įkyriai (kai sukrėstasis niūriai stūmė visus nuo savęs šalin), neleidė pasijusti vienišam su savo nelaime.

Panašūs psichiniai procesai vyksta ir tada, kai krizę patiria didesnė ar mažesnė žmonių grupė. Jų jausmai ir veiksmai paprastai taip pat pereina keletą stadijų. A. W. Burgess ir A. Baldwin (1980), pavyzdžiui, skiria keturias tokias stadijas:

1. *Herojiškoji*. Jai būdingas didelis žmonių susijaudinimas, bet ir didelis bendradarbiavimas. Šiuo metu retai prasi-veržia neadaptyvios žmonių reakcijos - panika, pykčio ar gilios nevilgties priepuoliai. Žmonės paprastai gerai įvertina, kokios yra neatidėliotinos reikmės, labai linkę kooperuotis, siekdami sumažinti įtampą ar pavojų.

Tik prisiminkime 1991-ųjų sausio tryliktąją: visi gerai žinome, kad tą naktį žmonių susiklausymas ir drąsa buvo tokie dideli, jog aukščiausia reikme jie išskėlė ne fizinės grėsmės išvengimą, o savo idealo apgynimą.

2. *"Medaus mėnesio"* (honeymoon) stadija. Žmonės jaučia optimizmą, ryžtą, kuria atstatymo, naujos situacijos ir naujo gyvenimo planus. Būdinga, kad jie dažniausiai labai atidūs vieni kitiems linkę padėti, užjausti.

Nuoširdžiai pasistengę, tikrai prisiminsime, kad ir toks laikas buvo, tiesa truko nelgai. Ši fazė paprastai ir būna nelgla. Greitai ateina kita, kurią daba turbūt mes ir gyvename.

3. *Nusivylimas* (disillusionment) fazė. Žmonės apima liūdesys, nusiminimas baimė, būdingos įvairios pykčio apraiškos. Visuomenėje tai pasireiškia tuo

kad padaugėja nužudymų ir savižudybių, mirčių, psichinių sutrikimų. Gali padaugėti konfliktų šeimose, tėvų ir vaikų konfliktų.

Klasifikacijos autoriai šią krizės stadiją netgi lygina su nauju sukrėtimu - žmonės priversti susidoroti su nauja socialine realybe, kupina destrukcijos, nedarbo, visiškai negarantuojančia žmogui psichologinio ir socialinio saugumo.

Ne taip, kaip "medaus mėnesio" fazė, nusivylimo fazė gali trukti gana ilgai - nuo vienerių iki keleto metų.

Tokioje būsenoje ir su tokiais jausmais žmonės pereina prie pozityviosios fazės.

4. *Rekonstrukcija*. Dedamos ir derinamos pastangos normalizuoti gyvenimą.

Deja, automatiškai gyvenimas nesutvarko. Labai svarbu, ar daug visuomenėje žmonių, kurie nusiteikę pilietiškai ir atsakingai. Labai svarbu, ar yra

šviesulių, kurie teikia vertybinius orientyrus sunkioje permainų ir sumaišties situacijoje. Žinoma, ir tie šviesuliai išgyvena tuos pačius krizės procesus, ir jie nusivylimo fazėje graužiami rezignaciškos pagundos *seinem Kohl bauen* (anot vokiečių, "eiti sodinti savo kopūstų"). Vis dėlto dabar visiems svarbu suprasti, kad išgyvename apsisprendimo laiką: ar būsime visuomenė, kurioje žmogui tikrai galima žmoniškai gyventi? Ir tai priklausys visai ne nuo to, kiek kartų pakartosime, kad Lietuva yra katalikiškas kraštas (o juk dar nėra, tik turi galimybę būti). Bet gal buvo, galvoju, skaitydama, pavyzdžiui, A. Hermano "Rytprūsiečius Lietuvoje po 1945 metų": "Pirmiausia rytprūsiečiai negalėjo atsistebėti lietuvių vaišingumu ir jų žmoniškumu. Ne kartą minimi atvejai, kad lietuviai mąjo davė jiems jau iš tolo užėiti ir jau turėjo paruošę pavalgydinti ir įduoti maisto. Tik Lietuvoje rytprūsiečiai jaus-

davosi saugūs" ("Amžius", 1993, Nr. 23-26).

Ne nuo to priklausys visuomenės pasveikimas, kad Prezidentas ir jo svita žėgnosis, kai tai naudinga. Ir gal net ne nuo to, koks skaičius kunigų bus Lietuvoje (juk gydytojų skaičiumi lenkiame net kai kurias turtingas Vakarų šalis, o medicinos kokybe?). Kol mūsų katalikiškumas bus afišuojamas tik formaliais ženklais, kol Katalikų Mokslo Akademijos suvažiavime bus dalijami ne visiems vienodi, o dviejų rūšių ženkleliai (juodi - vietiniams, "aborigenams" (?), balti - užsieniečiams), kol tikėjimas mums bus ne kelias, kuriuo eini visą gyvenimą ir kuris kelia vis naujus klausimus ir išbandymus, o tvora, ant kurios atsistėdi ir iš aukšto žiūri į likusius, nepateptuosius, tol sunku bus kalbėti apie kažką tikrą - pavyzdžiui, tikrą katalikišką dvasią. Bet gal ilgai taip nebus?

Danutė Gailienė

RINKIMAI LENKIOJE NENUSTEBINO

Sėkmingiausias pokomunistiniame pasaulyje ekonominės reformos neapsaugojo Lenkijos nuo buvusių komunistų sugrįžimo į valdžią. Teisybė, rinkimų rezultatai nepadarė tokio didelio įspūdzio, kaip Lietuvoje, kadangi lenkų viešosios nuomonės tyrimo tarnybos dirbo sėkmingiau ir daug maž tiksliai numatė baigmę. Ekskomunistinė Demokratinė Kairiųjų Sąjunga (SLD - *Sojusz Lewicy Demokratycznej*) gavo 20 % rinkėjų balsų. Ištikima komunistų sąjungininkė nuo pastarojo karo laikų Lenkijos Valstiečių Partija (PSL - *Polskie Stronnictwo Ludowe*) gavo 15 % balsų. Iš "Solidarumo" kilusi kairuoliška Darbo Sąjunga (UP - *Unia Pracy*) iškovojo 7 % balsų. Šios trys partijos kartu užima daugiau negu du trečdalius 460 vietų Seimo (Lenkijos rinkimų sistema stiprina laimėjusių padėtį: gavę daugiausia balsų dalijasi pa-

pildomas vietas, o nesurinkę 5 % balsų apskritai nepatenka į Seimą).

Kairiųjų pergalė buvo galima numatyti, bet centro ir dešinės pralaimėjimo mastas pranoko prognozes. Centristinės orientacijos Demokratinė Sąjunga (UD - *Unia Demokratyczna*) tesurinko 11 % balsų, jai artimas apie Prezidentą Lechą Wałęsą besitelkiantis jo įkurtas Nepartinis Blokas Reformoms Remti (BBWR - *Bespartyjny Blok Wspierania Reform*) vos vos peršoko 5 % slenkstį. Gal didžiausia sensacija buvo tai, jog už durų pasiliko Liberalų Demokratinis Kongresas (KLD - *Kongres Liberalno-Demokratyczny*) - daugiausia Lenkijos ekonominės reformos autorių ir vykdytojų partija.

Iš dešiniųjų politinių jėgų 5 % barjerą įveikė tik Nepriklausomos Lenkijos Konfederacija (KPN - *Konfederacja Polski Niepodległej*), surinkusi 7 % balsų. Nepakliuvo į Parlamentą iki rinkimų įtakinga Centro Sąjunga (PC - *Porozu-*

mienie "Centrum"), vadovaujama buvusio Waļšos bendraūygio, o pastaruojū metu priešininko Jaroslawo Kaczyńskio, katalikiška koalicija Tėvynės Sąjunga, kurioje radikalumu išsiskyrė krikščionys tautininkai (ZChN - *Zjednoczenie Chrzesciańsko-Narodowe*). Už borto liko ir spalvinga libertarinė Realiosios Politikos Sąjunga (*Unia Polityki Realnej*).

Buvę komunistai tvirtina, jog žmonės juos pasirinko dėl to, kad reformos atnešė skurdą bei sunkumus, ir rinkėjai balsavo už socialinį saugumą. Tuoj po rinkimų nugalėtojai sutartinai dievaūijosi, kad tęs reformas, bet ne "paprastų žmonių sąskaita". Kaip ir Lietuvoje, naujai Lenkijos valdūiai bus keblumų su rinkimų pažadais, kurių buvo apstu. Išoriškai santūri SLD ir kairiųjų jėgų rinkiminė kampanija buvo grindūiama daugiausia populistiiniais pažadais pakelti pensijas ir atlyginimus, įveikti nedarbą, apsaugoti Lenkijos produkciją (ypač žemės ūkio) nuo pigių prekių iš Vakarų

Visuomenė

konkurencijos. Šį kartą dauguma rinkėjų norėjo greitų savo problemų sprendimų, kaip patvirtina vienintelė išimtis dešinėje - KPN. Turėdama jau susiformavusį tradicinį elektoratą, ši partija daug papildomų balsų surinko pažadais, kad laimėjusi kiekvienam lenkui duos dideles investicines paskolas (KPN ekspertai visai rimtai aiškino, kad tai nepadidins infliacijos). Populistiškai pažadai dažniausiai buvo atmiešiami buvusių vyriausybių ekonominės politikos kritika. Čia buvo galima girdėti daug pažįstamos retorikos: "liaudies nuskurdinimas", "Lenkijos išpardavimas" ir pan. Kairiosios partijos, būdamos opozicijoje, nevengė aktyvaus reformų sabotavimo ir daug prisidėjo prie įvairių streikų organizavimo. Puikaus lenkų reikalų žinovo Zbigniewo Brzezińskiego nuomone, į valdžią atėjo kraštutiniai kairieji, kurie dramatiškai priešinosi reformoms ir nepaisė ribos, už kurios prasideda socialiniai neramumai.

Kairiųjų oponentai nesugebėjo įtikinti rinkėjų, kad jų programos jiems naudingesnės. Dešiniosios partijos įklimpo į antikomunistinę frazeologiją ir nematė reikalo kaip nors pozityviai formuluoti savo siekių. Centristinės jėgos, apsvaigintos reformų sėkmės ir užliūliuotos įvairių tarptautinių institucijų pagyrimų, neįvertino priešiško provincijos žmonių nusiteikimo ir nemėgino savo idėjoms rasti naują išraišką, kuri galėtų įtikinti žmones dar pakentėti. Kažkiek veikė sostinės sindromas, kaip ir Lietuvoje, Lenkijos centristai Varšuvoje jautėsi mylimi ir gerbiami (didžiausias Lenkijos miestas tartum liudijo reformų sėkmę - daugelis pastebi, kad per pastaruosius trejus metus Varšuva "suvakarietiškėjo" ir daro dinamiško bei besivystančio megapolio išpūdį). Per daug pasitikėta "Gazeta Wyborcza" ir apie ją besitelkiančios liberalios inteligentijos galimybės daryti įtaką visuomeninei nuomonei. KLD bandymas patraukti publiką amerikietiško stiliaus cilynėmis su orkestrais, matyt, geriausiai iliustruoja reformatorių stovyklai smarkiai pakenkusią aroganciją ir atitrūkimą nuo realybės.

Prie socialistinių jėgų pergalės daug prisidėjo tarpusavio rietenos centre bei dešinėje ir tarp centro bei dešinės. Visos dešiniųjų partijų derybos dėl prieš-

rinkiminės koalicijos žlugo, centre nesugebėjo susitarti net liberalai su Demokratinė Sajunga. O apie santykius tarp centro ir dešinės ir kalbėti nėra ko. Atrodė, kad svarbiausias daugelio dešiniųjų jėgų tikslas buvo įveikti "tuos liberalus" iš Demokratinės Sąjungos ir KLD, o šie savo ruožtu tik ir tekalbėjo apie pavojų demokratijai, kurį kelia dešinieji nacionalistai, antikomunistai, katalikai ir t.t. Džiaugsmingai besipiekiant, ekskomunistus pamiršti buvo nesunku.

Nugalėtojų populizmas ir pralaimėjusiųjų arogancija ir klaidos nėra pakankamas rinkimų rezultatų paaiškinimas. Galima manyti, kad instinktyvus balsavimas už daugelio žmonių požiūriu buvusį gerą gyvenimą suvaidino ne paskutinį vaidmenį. Įdomu, kad už Demokratinę Kairiųjų Sąjungą balsavo 27 % (beveik trečdalis!) vadinamųjų "protinio darbo darbuotojų", o kaime 49 % balsų atiteko Valstiečių partijai. Pridėjus dar 17 % kaimo žmonių balsų, atiduotų SLD, darosi aiški kairiųjų jėgų "socialinė bazė". Lenkija vis dar palyginti kaimiška šalis, beveik trečdalis gyventojų dirba žemės ūkyje, ir reformos, laisva rinka, netikėta būtinybė konkuruoti su vokiečių ar danų fermeriais turėjo skaudžių pasekmių, nepaisant to, jog Lenkijoje niekada nebuvo išnykusi privati žemės nuosavybė. Todėl lenkų valstiečiai faktiškai balsavo už "geležinės uždangos" (bent jau ekonominės) atstatymą. Analogijos su Lietuva ir Rumunija, kur buvusius komunistus į valdžią grąžino kaimo žmonių balsai, perdėm akivaizdžios.

Vertas dėmesio visų krikščioniškomis besivadinančių partijų pralaimėjimas bene katalikiškiausioje Europos šalyje. Panašiai kaip Slovakijoje ir Lietuvoje, Bažnyčios balsas rinkiminėje kampanijoje buvo girdimas tik tuomet, kai atitiko rinkėjų nuostatas, o nedviprasmiški raginimai balsuoti už dešiniuosius buvo neveiksmingi. Visai jokio išpūdžio žmonėms nepadarė kai kurių dešinės politikų įsitikinimas, kad tikėjimo tiesos pačios savaime gali būti politinės diskusijos argumentas. Bažnyčia perdėm buvo linkusi tiesiogiai įtakoti valstybės reikalus, jai nepavyko rasti deramos distancijos politikos atžvilgiu, todėl kai kurių politikų pralaimėjimas rin-

kimuose daugelio buvo suvoktas kaip pačios Bažnyčios pralaimėjimas.

Dabar (pirmoje spalio pusėje) aktyviai sudarinėjama parlamentinė koalicija ir koalicinė vyriausybė. Greičiausiai valdančią daugumą sudarys visos kairiosios partijos - SLD, PSL, UP. Buvusių Lenkijos komunistų padėtis žymiai dėkingesnė, negu Lietuvos. Gausūs LDDP bandymai po rinkimų sudaryti plačią koaliciją baigėsi nesėkmingai, nepaisant labai stiprių argumentų, esą reikia "gelbėti tėvynę nuo pragaišties" ir t.t. Net panašios orientacijos partijos nebuvo linkusios bendradarbiauti, kadangi būsimasis atpirkimo ožių vaidmuo, kaip sakoma, badė akis. Tuo tarpu Lenkijoje Valstiečių Partija ir Darbo Sajunga pačios veržiasi į valdžią, o truputį pasipyrėjusi SLD nusileido. Ministrų kabinetą greičiausiai sudarys jaunas (ir, kai kurių lenkų stebėtojų vertinimu, ne per daug gudrus) PSL lyderis Waldemaras Pawlakas, jau kartą nesėkmingai bandęs sudaryti vyriausybę prieš tai buvusio susiskaldžiusio parlamento pagrindu. Jau paskelbus pirmuosius preliminarinius rinkimų rezultatus, kai pradėjo aiškėti pergalės mastas, Demokratinė Kairiųjų Sąjunga nerodė didelio entuziazmo "imti visą valdžią". Ji sąmoningai užleidžia eilę tiems, kuriems labiau magia, todėl ateityje turės didesnę manevo laisvę.

Palyginti su LDDP, lenkų pokomunistai turi vieną didelį pranašumą - jų vadovybė žymiai jaunesnė. Pats Aleksander Kwaśniewski iki 1989 metų buvo jaunimo ir sporto reikalų ministras, antras pagal įtaką žmogus Waldemaras Cymoszewicz - taip pat keturiasdešimtmetis. SLD vadovybėje labiausiai pastebimi analogiški Linui Linkevičiui ar Alfonsui Macaičiui veikėjai.

Nuo koalicijos sudarymo didele dalimi priklauso ekonominių reformų ateitis. Kaip pas mus LDDP, taip Lenkijoje SLD laikoma pokomunistinių kapitalistų partija, todėl manoma, jog ekskomunistai suinteresuoti tęsti reformas. "Gazeta Wyborcza" vyriausiasis redaktorius Adam Michnik sako, kad SLD lyderis Aleksander Kwaśniewski esąs "protinas žmogus" ir tęsiasi reformas, o labiausiai reikią bijoti PSL ir UD. Valstiečių partija ir ypač Zbigniewo Bujako Darbo Sąjunga reikalauja iš esmės keis-

ti jau nusistovėjusią privatizavimo politiką, o Valstiečių partijoje ypač stiprūs reikalavimai ginti Lenkijos vidaus rinką.

Dauguma lenkų intelektualų įsitikinę, kad ir norėdami buvę komunistai jau nebegali sustabdyti reformų, juo labiau pasukti atgal. Jei bus mėginama tai daryti, tokios vyriausybės ilgai neišsilaikysiančios. Pesimistiškai vertinančių krašto perspektyvą po paskutinių rinkimų nedaug. Filosofė Waleria Szydłowska sako, kad komunistų valdžia kapitalistinėje šalyje yra *contradictio in adjecto*, ir tai nežada nieko gero, tačiau tokie balsai kol kas reti. Kai kurie apžvalgininkai užsimena, jog kairiųjų populizmas gali atbaidyti investitorius. Laimėję rinkimus negaili žodinių patikinimų, kad ir toliau sudarys palankiausias sąlygas užsienio investicijoms. Ir beveik tie patys apžvalgininkai kalba, jog labai svarbu paaiškinti Vakarams, kad Lenkijoje įvyko "ne tas pat, kas Lietuvoje": Lenkijoje reformos negrįžtamos.

Atrodė, kad daugiausia turėjo laimėti Lenkijos prezidentas Łechas Wałęsa, bet vakarą po rinkimų, bene pirmą kartą nuo Apvaliojo Stalo laikų, jis atrodė rimtai sunerimęs: kairiųjų pergalė buvo per didelė, kad ir toliau būtų galima pelnytis iš politinių jėgų susiskaldymo ir didinti savo įtaką. Būgštavimai pasirodė ne be pagrindo: derybose dėl koalicijos sudarymo visi trys partneriai sutaria dėl kuo skubesnio naujos Konstitucijos priėmimo ir mažne atvirai kalba apie tai, jog Prezidento įgaliojimai turi būti smarkiai apkarpyti. Propagandiškai toks žingsnis jau parengtas, kadangi visuomenė seniai bombarduojama perspėjimais apie autoritarinius Waļesos polinkius, ir apskritai jis vis labiau esąs panašus į maršalą Pilsudskį.

Dabar Lenkijoje daug kalbama apie rinkimų pamoką. Šie rinkimai daug kam turėjo atverti akis. Dešinėsios partijos buvo nubaustos už susiskaldymą, agresyvumą ir pozityvių idėjų stoką, centristai - už atitrūkimą nuo realybės; ir dešinieji, ir centristai gavo pamoką, kad reikia mokytis bendradarbiauti tarpusavyje. Centristai teigė, kad dabar yra prielaidos pilnavertėms dešiniuosims partijoms atsirasti, šios savo ruožtu tariasi, jog centristai nebegalės toliau jų ignoruoti. Lenkų intelektualai ir ta pati

"Gazeta Wyborcza" patyrė, kad nėra visagaliai, o Bažnyčia taip pat esanti pamokyta. Po Lietuvos rinkimų taip pat kalbėta apie rinkimų pamokas. Ar pasimokyta? Ar mūsų partijos išmoko bendradarbiauti? Ar inteligentai išmoko skirti savo fantazijas nuo gyvenimo? Kažin, nors praėjo jau metai. Lenkijos rinkimų pamokos gali būti taip pat blogai išmoktos. Be to, galima prisiminti tuos pačius patikinimus, kad reformos bus tęsiamos. Ar LDDP dabar galėtų įrodyti, jog įvykdė savo pažadus? Būgštauju, kad jie patys liovėsi supratę, ar tęsia reformas, ar ne.

Blogi pažymiai rinkimų mokykloje reikia sulėtėjusį demokratijos brenimą, vėluojantį tikro daugiapartiškumo ir pliuralizmo apskritai atsiradimą. Tai ypač nepageidautina, kai Borisas Jelcinas įveikė spalio mėnesio pučistus, ir Rusijos vidaus padėtis gavo iš esmės naują kokybę. Ji pasidarė daugmaž vienareikšmiška ir aiški, vadinasi, ir Rusijos užsienio politika, turėdama vieningą pamatą, bus nuoseklesnė ir efektyvesnė. Tai nežada nieko gera nei Lietuvai, nei Lenkijai. Vakarai jau gana nuolankiai priėmė Rusijos pageidavimus, kad Rytų Europos šalys ir Baltijos kraštai nestotų į NATO. Vienintelis dalykas, kuris bent formaliai neduotų preteksto Vakarams

išsižadėti šių šalių, būtų gyvybinga ir įtikinanti demokratija. Lenkijos politiniai procesai tuo požiūriu nėra šimtu procentų paperkantys. Lietuvos - juo labiau (be to, Lietuvos vadovybė kaip visada stengiasi neturėti savo nuomonės, antraip tai būtų "nediplomatiška").

Lenkijos rinkimai tikrai atsilieps Lietuvos-Lenkijos santykiams. Dabar abiejose valstybėse valdžioje bus seni bičiuliai. Žmonės iš SLD vadovybės ne kartą svečiavosi pas LDDP vadovus, o vienas pirmųjų ką tik tapusio LKP pirmuoju sekretoriumi Algirdo Brazausko užsienio vizitų buvo išvyka į draugišką Lenkiją susitikti su tuomet dar buvusiu valdžioje liūdno šlovės generolu Wojciechu Jaruzelskiu. LDDP bene pirmą kartą gauna realią galimybę nuveikti šią gero užsienio politikoje. Laikas parodys, ar Lietuvos valdančioji partija sugebės šioje srityje suderinti savo galimybes ir Lietuvos interesus. Verta dėmesio Algirdo Brazausko Europos Taryboje paskelbta iniciatyva surengti pokomunistinių šalių vadovų susitikimą. Lietuvos Prezidentas, matyt, tikisi, kad laikui bėgant tikimybė, jog tokia pasitarime susieis dar daugiau senų bičių, didėja.

Virginijus Valentinavičius

APIE INFORMACIJOS LAISVĘ

Prancūzijoje veikiančios žurnalistų organizacijos "Reporteriai be sienų" (*Reporters sans frontières*) duomenimis, dirbdami savo darbą 1992 m. žuvo 63 žurnalistai. Šių metų pradžioje 123 šios profesijos žmonės dėl savo darbo buvo laikomi kalėjime.

Tokiais skaičiais pradėdamas specialus UNESCO mėnesinis biuletenis informacijos laisvės klausimais. Biuletenio medžiaga ir kitos žinios apie informacijos laisvės padėtį pasaulyje rodo ženklus pokyčius šioje visuomenės gyvenimo sferoje. Geležinė uždanga, griežta cenzūra Vidurio ir Rytų Europoje, visiškai informacija kontroliuojanti valstybė vadinamojo "trečiojo pasaulio" ša-

lyse - tai jau seni stereotipai.

Naujos tendencijos

Nors teisė netrukdomai gauti ir skleisti informaciją jau seniai užfiksuota Visuotinėje Žmogaus Teisių Deklaracijoje (19 straipsnis), jos įgyvendinimas tebėra tolimas ne vieno žurnalisto, skaitytojo ar televizijos žiūrovo svajonė.

Dabar sunku vienareikšmiškai pasakyti, ar informacijos laisvės daugėja, ar mažėja, nes keičiasi pati informacijos laisvės samprata. Laisvė informuoti apie viską vis dažniau susiduria su etikos problemomis. Dar visai neseniai iš valstybių vadovų tenorėta gauti teisę laisvai informaciją skleisti, o dabar vis dažniau reikalaujama, kad valstybė tinkamai saugotų tuos, kurie šią laisvę įgyvendina -

žurnalistus, leidėjus, radijo ir televizijos darbuotojus. Daugelyje šalių žurnalistai tebėra itin prastai apmokami, o jų fizinis saugumas - jų pačių problema.

Pastarųjų metų pokyčiai siejami ne tik su politinėmis permainomis, bet ir su informacinės technikos bumu: faksai ir modamai vis lengviau pramuša bet kokias "geležines uždangas", satelitinėmis antenomis pagaunamus signalus slopinti daug sunkiau negu radiją trukdyti. Net didžiausi diktatoriai nenori būti technikos pažangos stabdytojai.

tai tik vienas aspektas. Masinės informacijos priemonių perėjimas į privačias rankas dažnai reiškia informacijos kokybės sumenkėjimą, pernelyg didelę komercializaciją. Ši tendencija ypač ryški Afrikoje, Azijoje ir Europos šalyse, kurias įprasta vadinti naujosiomis demokratijomis.

Laisvės koeficientas

Suprantama, kaip nors kiekybiškai apibūdinti informacijos laisvės padėtį vienoje ar kitoje pasaulio vietoje nėra

balų sistemą Šiaurės Amerika, Vakarų ir Šiaurės Europa, taip pat Okeanija (pastarajai priskiriamos Australija bei Naujoji Zelandija) vertinamos maksimaliu 10 balų koeficientu. Manoma, kad šiuose regionuose vyraujanti informacijos skleidimo tvarka yra geriausia iš visų galimų.

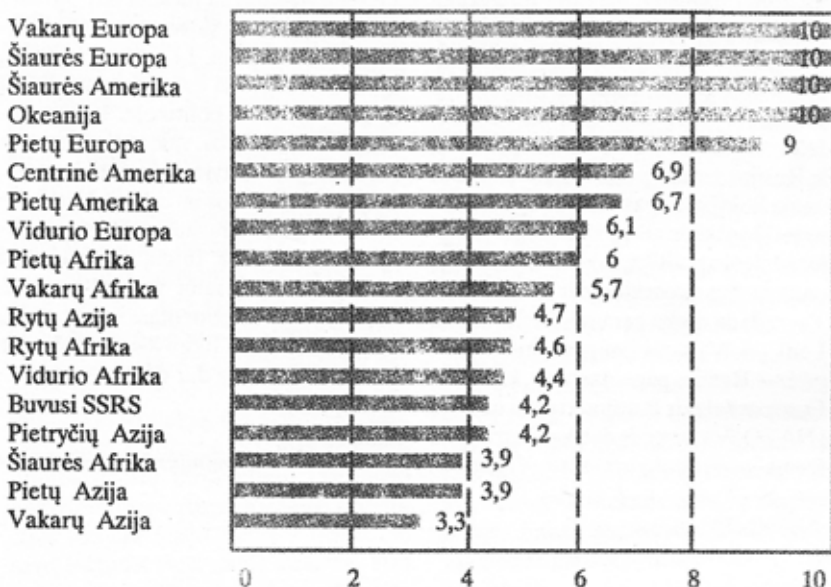
Pietų Europa (Ispanija, Portugalija, Italija ir Graikija), nors ir priklauso Europos Bendrijai, kur demokratija seniai turėjo tapti gyvenimo norma, vertinamos kiek prasčiau. Turima žinių apie grasinimus ar net tikrus susidorojimus su pernelyg daug žinančiais žurnalistais ar spaudos leidėjais, yra priekaištų valstybiniam radijui ir televizijai, ypač kad valdančiosios grupuotės visuomet turi daugiau šansų jais naudotis negu opozicija. Visose šių šalių gyvenimo srityse išsikerėjusi korupcija taip pat gerokai pakerta pasitikėjimą skleidžiamos informacijos objektyvumu.

Minėtas pasaulio dalis nuo kitų regionų skiria didelis atotrūkis.

Toliau surašytos šalys dar neseniai buvo žinomos kaip "bananinės respublikos". Dabar Centrinę Ameriką "Reporteriai be sienų" įvertino koeficientu 6,9, Pietų Ameriką - 6,7. Turint omenyje, kad "bendrą vaizdą" gadina tokios šalys kaip Kuba ir Haiti (Kuboje tyrimai iš viso neatlikti), situacija nėra tokia bloga. Nepriklausomos informacijos priemonės, nors valdžios ar cenzūros gainiojamos, čia gyvavo visą laiką ir turi kur kas gilesnes tradicijas negu, pavyzdžiui, Vidurio Europoje. Centrinei ir Pietų Amerikai pamažu demokratėjant, didėjant informacinei JAV įtakai, masinės informacijos priemonių padėtis gerėja ir ta prasme, kad žmonės gali pasirinkti informacijos šaltinių gausoje. Praktiškai nėra techninių problemų, investicijų informacinės infrastruktūros vystymui irgi nestokoja.

Paradoksali masinės informacijos priemonių situacija Vidurio Europoje, įvertintoje koeficientu 6,1. Iš esmės formalių informacijos laisvės apribojimų beveik nėra, tačiau pati informacija tebėra sunkiai prieinama. Nepriklausomų laikraščių leidyba, privačios radijo ar televizijos stotys čia pernelyg didelė prabanga, ir praktiškai informacijos kontrolė lieka tam tikrų politinių grupuočių rankose. Pažymėtina, kad šiame regione

Pasaulio regionų informacijos laisvės koeficientai

Pažymėtina ir tai, kad dabar vis sunkiau nuslėpti reikšmingesnius faktus. Tačiau informacijos gausumas, atrodo, visai nesumažina galimybių ją šališkai interpretuoti. Dokumentinė informacija tampa tik vykusiai parenkama iliustracija išankstiniam nusistatymui pagrįsti.

Vėl itin aktuali darosi nenauja nacionalizmo problema. Ne kiekvienas sugeba nepasimesti tarp lojalumo ir objektyvumo, laikytis tiesos, o ne ginti vienos kurios pusės interesus. Sąmoningai ar nesąmoningai objektyvūs žurnalistai vis dažniau kaltinami patriotizmo stoka arba tautinių interesų išdavyste.

Masinės informacijos priemonės turi vis daugiau galimybių būti nepriklausomos ne tik nuo valdžios, bet ir apskritai nuo politikos. Ši "naujovė" taip pat vertinama nevienareikšmiškai. Laisvė -

lengva. Nepaisant to, organizacija "Reporteriai be sienų" suskirstė pasaulį į keliolika tipiškų regionų ir kiekvieną jų įvertino informacijos laisvės koeficientu. Buvo atsižvelgta į keletą faktorių: įvairių informacijos priemonių (spaudos, radijo, televizijos) prieinamumas, informacijos gausa, nuomonių pluralizmas, žurnalistų ir pavienių piliečių galimybės pasirinkti informacijos šaltinį ir pan. Tyrimai buvo atlikti daugiau kaip 150 šalių.

Galima priekaištauti tyrėjams, kad jų pateikti rezultatai nėra itin tikslūs: mat laikantis Jungtinėse Tautose priimtos tvarkos į tą patį regioną patenka, pvz., Japonija ir Kinija, Kosta Rika ir Kuba, kur informacijos laisvės koeficientas turėtų gerokai skirtis.

Nieko nestebina, kad pagal dešimties

iš žodžių *masinės informacijos priemonės* ypač akcentuojamas žodis **PRIEMONĖS**, o ne **INFORMACIJA**. Visi informacijos šaltiniai labai politizuoti. Atsiranda laikraščių ir radijo stočių, kurių tikslas tėra padėti laimėti rinkimus tiems ar aniems veikėjams, informacijos atranka visiškai priklauso nuo leidėjų arba jų sponsorų norų. Nepaisant informacijos gausos, Vidurio Europos šalių pilietis labai prastai informuojamas apie tai, kas vyksta pasaulyje. Drauge jam neproporcingai daug aiškinama, kaip reikia suprasti ir interpretuoti vieną ar kitą įvykį. Redaktorių teisė taisyti rankraščių "slidžiausias vietas" suvokiama kaip visiškai natūralus dalykas.

Kai kuriose šalyse, pavyzdžiui, Rumunijoje ir Albanijoje, užfiksuota keletas opozicinių laikraščių uždarymo faktų, visose šalyse prasta žurnalistų etika, laisvė informuoti dažnai virsta teise dezinformuoti. Karas buvusioje Jugoslavijoje rodo, kaip nesunku klaidinti tarptautinę opiniją manipuliuojant gausia informacija iš vadinamųjų karštųjų taškų. Pačiose buvusios Jugoslavijos respublikose (išskyrus Sloveniją) įvesta kur kas griežtesnė cenzūra negu maršalo Tito laikais.

Dar vienas paradoksas, kurį atskleidžia "Reporterių be sienų" pateikti informacijos laisvės koeficientai, yra tas, kad nuo Vidurio Europos - regiono, kuriam mes patys priklausome - dabar nedaug atsilieka ir kai kurios Afrikos dalys.

Pietinėje Afrikoje (Pietų Afrikos Respublika, Namibija, Botsvana) informacijos laisvės tradicijos yra gana gilos. Net rasiškai segreguotose šalyse kiekviena rasė turėjo daug galimybių gauti informaciją.

Vakarų Afrika - daugiausiai buvusios Prancūzijos kolonijos, gavusios koeficientą 5,7 - gal kiek ir "pervertinta", nes vertino prancūzų kalba kalbanti organizacija. Galbūt pamiršta, kad "neprancūziškose" regiono šalyse - Nigerijoje, Liberijoje - apie demokratiją dar tik

svajojama. Tačiau apskritai reikia pripažinti, kad informacijos laisvė Afrikoje didėja.

Kur kas blogesnė situacija Rytų ir Vidurio Afrikoje (įvertinimai - 4,6 ir 4,4). Čia cenzūra dar pakankamai griežta. Šalių vadovų nuomone, kai vyksta pilietiniai karai ar etniniai vaidai (o jų regione gausu), informacijos kontrolė būtina. Žurnalistams išduodamos specialios licenzijos, kurios faktiškai reiškia leidimą dirbti. Bet kuriuo metu valdžia gali licenziją atimti be jokio detalaus paaiškinimo.

Kai privačių laikraščių ir radijo stočių skleidžiama informacija pradeda kelti grėsmę valdžiai, ji dažniausiai imasi anksčiau Europoje taikytų priemonių: neparankūs opoziciniai leidiniai paskelbiami pornografiniais (taip šiemet keletą kartų įvyko Tanzanijoje), o nepriklausomiems leidėjams fabrikuojamos kriminalinės bylos, kaip, pavyzdžiui, Kamerune.

Kad ir kaip keista, blogiausia Afrikos kontinente yra vadinamųjų Mahrebo šalių, taip pat Egipto ir Sudano situacija. Čia nepadeda tradicinės prancūziškos simpatijos. Suvaržyta informacijos laisvė Maroke, Alžyre, Sudane, ką ir kalbėti apie Libiją. Dar blogiau, kad informacijos filtravimas žmonėms atrodo visiškai normalus dalykas, ir prieš tai beveik neprotestuojama.

Buvusios SSRS koeficientas tėra 4,2.

Priekaištai dvylikai buvusios imperijos respublikų gana tipiški. Informacijos priemonės tebėra nedidelių žmonių grupių rankose, daugelis nepriklausomų leidinių faktiškai merdi dėl lėšų stokos ir elementarių techninių priemonių trūkumo, tebevyrauja "klasikė" pažiūra į žinių ir naujienų atranką. Net formaliai nepriklausomuose leidiniuose tekstai cenzūruojami pagal leidėjų valią, paplitęs informacijos piravimas, absoliučiai nepaisoma autorių teisių: tik keliose buvusios SSRS respublikose priimti jas ginantys įstatymai, o praktiškai jie neveikia visur. Tai

būdinga net vadinamiesiems valstybiniam informacijos šaltiniams.

Cenzūra kai kuriuose regionuose net stiprėja, ji dangstoma vadinamųjų tautinių interesų gynimu ar net nacionaliniu saugumu. Tai ypač būdinga šalims, kuriose vyksta karai - Tadžikistanui, Moldovai, Užkaukazės valstybėms.

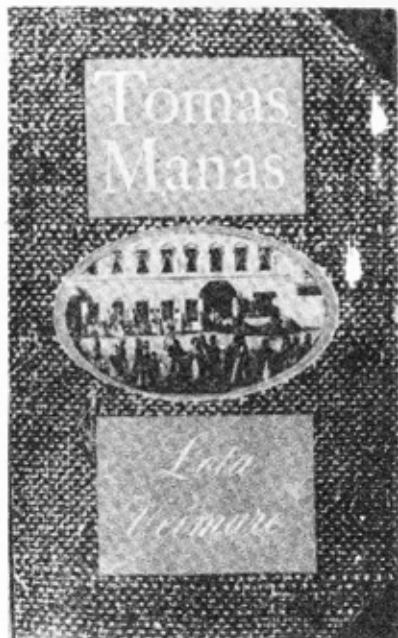
Net Kinija vertinama aukščiau už buvusią Sovietų Sąjungą, nors apskritai Azijos situacija bloga. Šiaurės Korėjos režimas nėra liberalesnis už Brežnevo laikų SSRS. Nors technikos progresas akivaizdus, Kinijoje ideologinis informacijos apdorojimas lieka beveik nepakitęs. Pietryčių Azijoje - Indokinijos šalyse, Mianmare, Indonezijoje (beje, vertinamiems tokiu pat koeficientu, kaip buvusi SSRS) - masinės informacijos priemonės visiškai kontroliuoja valdžia, Pietų Azijoje - nuo Irano iki Bangladešo - viešpatauja netolerancija, žurnalistai ir leidėjai persekiojami, kalinami ir net žudomi. Islamo šalyse griežta informacijos kontrolė įteisinta įstatymu, Indijoje valdžia nepajėgia garantuoti žurnalistų teisės gauti ir skleisti informaciją.

Blogiausia yra Vakarų Azijoje (koeficientas 3,3). Jai priklauso ne tik Arabijos pusiasalis ar Persų įlankos valstybės bei Irakas, bet ir Turkija, laikanti save demokratinių tradicijų šalimi. Pagal pastarųjų mėnesių spaudą nesunku įsitikinti, kad Turkijoje ir kaimyninėse šalyse žurnalisto profesija ištis pavojinga: čia įprastas dalykas laikraščių uždarymas, policijos neišaiškinti paslaptingi nelaimingi atsitikimai, kurių metu žūva neparankūs žurnalistai. Jordanija yra bene vienintelė šio regiono šalis, neseniai priėmusi tam tikrą žurnalistų apsaugos įstatymą.

Analizės autoriai savo tyrimų komentarą baigia ne visai optimistine išvada: informacijos laisvė didesnėje pasaulio dalyje dar netapo (ir artimiausioje ateityje netaps) visuotine pasaulio gyventojų teise.

Vidas Vakarīs

ARTISTIZMAS, MENAS IR GYVENIMAS

Nepulsiu įrodinėti, kad Thomaso Manno romano "Lota Veimare"* vertimo į lietuvių kalbą kartotinis leidimas šiais metais tapo balažin kokių kultūros įvykiu. Vis dėlto užplūdusios menkavertės komercinės literatūros sraute Manno kūrybos pavyzdžių reprezentavimas yra gailus, išsiskiriantis ir vertas paminėjimo faktas (nors skaitytojui, žinoma, įdomiau būtų susilaukti naujų garsaus vokiečių rašytojo kūrinių vertimų).

- Apie ką ši knyga? - girdėjau klausiant susidomėjusį pirkėją viename Kauno knygyne.

- Apie Goethe...

* Manas T. *Lota Veimare* / Vertė Vytautas Petrauskas. - 2-asis leid. - V.: Valstybinis leidybos centras, 1993. - 336 p. - 20 000 egz.

"Lota Veimare" (1939) - įdomus Manno kūrybos etapas, nors kiek abejoju anotacijos nuomone, jog ši kūrinį galima priskirti prie įtaigiausių žymaus XX a. vokiečių rašytojo romanų. Žinoma, meno kūrinio vertinimas priklauso nuo subjektyvių įsitikinimų arba, kitaip tariant, skonio, tačiau daug drąsiau galiu tvirtinti, jog minėtoji knyga vis dėlto nebus tokia įdomi platesniam skaitytojų ratui kaip garsiausi to paties rašytojo romanai. Temos izoliuotumas ir konkretumas - Goethes asmenybė ir jo epocha - yra išankstinis akibrokštas tai Manno skaitytojų daliai, kurie jo kūryboje ieško universaliausių asmenybės ir gyvenimo tiesų. Kita vertus, dokumentinio žanro mėgėjas greitai pastebės, jog susidūrėme ne su Goethes biografija įprasta to žodžio prasme, bet su meninės literatūros kūriniu (išmonės, vaizduotės, minties žaismo dalyku?..). Tad iš karto įspėsiu, kad už laisvų meninių interpretacijų čia slypi gilus ir dokumentiškai tikslus epochos išmanymas, pedantiškai kruopštus Goethes gyvenimo aplinkybių tyrinėjimas. Antra vertus, Goethes gyvenimo atskirų aplinkybių aptarimas knygoje transformuotas į universaliausią gyvenimo ir kūrybos, moralės ir meno tarpusavio ryšio refleksiją, kurioje pats Goethes gyvenimo konkretumas praskysta ir tampa gana atsitiktiniu reikalu. Kiek tokios viena kitą tarsi išskiriančios orientacijos gali pradėti derėti ir kiek vis dėlto išlieka neįveikiama tų orientacijų priešprieša?

"Lota Veimare" fabula kraštutinai paprasta ir trivialiai elementari. Garsiosios "Jaunojo Verterio kančių" Lotos prototipė, poniarūmų tarėjienė Kestner, madam Šarlota Kestner, mergautine pavarde Buf, po keturiasdešimt ketverių metų nuo atmintinų draugystės su Goethe dienų atvyksta į Veimarą, į miestą,

kuri galime pavadinti poeto šlovės muziejumi, ir galų gale pasimato su "didžiuoju žmogumi" (taip anonimiškai personažų lūpose dažnai vadinamas Goethe). Tuo tarpu romano sugestijos paslaptis, dramatiškumas ir katastrofiškai auganti įtampa čia atsiveria per vidinį monologą ir dialogą - iš pradžių per pačios Šarlotos nugrimzdimą į save, vėliau - per jos nerimastingus pokalbius su artimiausiais Goethes aplinkos žmonėmis, kol mūsų dėmesys užlūžta į prabundancio iš miegų ir dienos rūpesčius pasitinkančio Goethes vidinį monologą. Toks susitikimas su Goethe tampa romano kulminacija, po to eję įvykiai, tarp jų ir poeto pasimatymas su Lota, jeigu ir neišsprendžia visų romane apčiuoptų prieštaravimų ir neilustruoja kokių baigtinių išvadų, tai bent leidžia atsikvėpti ir, rodos, prisilietus prie gyvenimo paslapties, melancholiškai nusiraminti. Knygoje daug neatsakytų klausimų, apie dviprasmiškus dalykus kalbama dviprasmiškai, apie prieštarigus - prieštarigai, ir niekam iš personažų nėra įteikta galutinės tiesos palmė. Klystų tas entuziastingai nusiteikęs skaitytojas, kuris iš anksto išskirtų Goethei priskiriamas mintis ryškesniu šriftu kaip reikšmingesnes už poeto didybės užgožtus jo šešėlyje gyvenančių personažų svartsytumus. Tiesa čia oponuojančioms pusėms geriausiu atveju priklauso per pusę; būtent geriausiu atveju, nes Mannas, tarsi siekdamas atsvaros išankstiniam nusiuteikimui pirmiausiai įsiklausyti į sėkmingai savo gyvenimo patirtį objektyvausios kultūros veikaluose žmogaus žodžius, paslaptinai vairoja mūsų simpatijas ir antipatijas, veda į obseniškas didžiai tuščiagarbiško egocentrinio poeto išgyvenimo gelmes.

Kokios dieviškos įžvalgos įgaliotas Mannas mus veda tokiais painiais intro-

spekcijos keliais, mūsų akiratyje lukštentamas kito žmogaus vidujiškumo paslaptis? Biografinis romanas, kurio ašimi tampa vidinis monologas?! Žinoma, biografinio tikslumo prasmė šiuo atveju kinta. Goethes ir jį supusių žmonių gyvenimo aplinkybės, įdomios ir pamokomos savaime, vis dėlto čia universalizuojamos iki bendrųjų gyvenimo ir kūrybos prasmų, taigi, atrodo, realios asmenybės didele dalimi gali būti suprantamos ir kaip tų bendrųjų prasmų interpretacijos istorinės kaukės. Žmogus yra istoriškai kintanti būtybė, ir net tokių universalių duotybių, kaip gyvenimas ir kūryba, apmąstymas neįmanomas be istorinio pokyčio įsisaminimo.

XIX a. buvo genijaus kulto laikotarpis, o Goethe šiuo požiūriu, matyt, labiausiai reprezentuoja amžiaus pradžią. Ne mažiau imlus reikšmingiems kultūros įvykiams, tačiau mažiau ritualizuotas ir žymiai plastiškesnis XX a. žmogus į panašaus pobūdžio didingus vertinimus dažniausiai žiūri su įtarumu, o kartais - su pašaipą ir ironiją. Į tokios švelnios ironijos perspektyvą iš karto romano puslapiuose pakliūva Goethes asmenybė, nes žodis "genijus" personažų pokalbiuose čia vartojamas kaip kasdieniškai įprastas ir oficialus poeto titulas, faktiškai balansuojant ties išvada, jog Goethe tarnauja genijumi Veimaro hercogo dvaro rūmuose. Tokia išvada įgalina nepiktai karikatūrizuoti XIX a. žmogaus nusiteikimus, kita vertus, į kūrybiškumo prigimties ir esmės apmąstymus, kurių teikia romano personažai, visi žiūrime daug rimčiau ir nepastebimai įsitraukiame į diskusiją. Įsiklausykime į vieno personažo žodžius, skirtus Goethes, kuris čia vadinamas "didžiuoju", kūrybos fenomeno aptarimui: "Juk žmogus iš principo žymiomis savo būtybės dalimis priklauso gamtai, o kitomis - sakyčiau, sprendžiamomis - dvasios pasauliui; tatau būtų galima išreikšti kiek juokingu vaizdu, kuris betgi labai gerai perteikia dalyko baisumą: viena koja mes stovime viename pasaulyje, o antra - kitame; pramuštalviška pozicija, kurios sunkumą giliausiai ir gyviausiai pajusti mus išmokė krikščionybė: jeigu aiškiai supranti, kokia baugi ir kai kada gėdinga šita situacija, ir, sutraukęs gamtos saitus, sieki tyrumo ir

dvasingumo, tai esi krikščionis. Krikščionybė - tai ilgesys, manau, kad duodamas tokių apibrėžimą, neapsirinku... Taigi mes turime minėtą didybę, didžio žmogaus fenomeną, - didžio žmogaus, kursai yra lygiai žmogus, kiek ir visi, kadangi šisai palaiminimas prakeikimu, šisai bailsus žmogiškas dvilypumas jame kartu atrodo privarytas iki kraštutinumo ir panaikintas, - aš sakau panaikintas ta prasme, kad apie ilgesį ir panašias mizerijas čia negali būti nė kalbos... Didžiajame žmoguje dominuoja dvasinis pradai, nėmaž nepriešiškas gamtiniam pradui; nes gi dvasia jame įgauna tokių pobūdį, kuriuo gamta pasitiki taip pat, kaip ir pačia kūrybos dvasia, ir tai todėl, kad jis su šia dvasia susijęs ir yra tartum gamtos patikėtinis, jos brolis, kuriam ji mielai atskleidžia savo paslaptis; nes gi kūryba yra intymiai broliškas elementas, jungiąs išvien dvasią ir gamtą" (p. 69). Gamtos ir dvasios suvienijimo per žmogaus kūrybiškumo didvyriškus žygius arba, kitaip tariant, nekrikščionišku pagrindu ieškomos harmonijos idealu, žinoma, daugiausiai yra nusipelniusi vokiečių kultūra, o to idealo išpuoselėjimui - vokiečių filosofai. Vokiečių filosofija teikia ir tiesmukišką tokio idealo dinamikos pavyzdį: Hegelio sistemoje gamta dar suprantama kaip būtinas dvasios saviraidai etapas, Nietzsches filosofemose dvasia užbaigiama gamtoje ir žmogui paliekamas vienintelis orientyras - išmokti gamtiškumo; gamtiškumas suprantamas kaip pagrindas, nuo kurio atsispirdamas žmogus peržengia tradicijos sąlygotumus. Meninės kūrybos sferai tai reiškia, jog vitališkumas, neapvaldytos chaotiško iracionalumo bedugnės, kitaip tariant, demoniškas pripažįstamas kaip neišsemiami žmogaus kūrybiškumo ištekliai, iš kurių išsiskleidžia žmogaus kūrybinis genijus, kurie išauga į didingiausius kultūros laimėjimus. Taip suprantamas demoniškas yra ambivalentiška žmogaus kūrybinė galia, Manno ekstravagantiškai vadinama dieviškumu-velniškumu. Žinoma, menas ir moralė yra skirtingos sferos, vienas kito atžvilgiu autonominiai pasauliai. Tačiau, kaip blaiviai mums primena Jacques Maritain, šie skirtingi domainai vis dėlto egzistuoja tame pačiame žmogiškame substrate. Daugmaž įsivaizduojame, jog tokiu "susišiekian-

čiu indu" tarp šių skirtingų pasaulių yra žmogaus širdis, ir būtent mūsų amžius daug įsakmiau iškelia pasirinkimo klausimą. XX a. ištis yra progreso amžius ta prasme, kad įvairios, kadaise neįsivaizduotos žmogaus gyvenimo ir istoriškumo formos įgyja užbaigtą, iki galo artikuliuotą išraišką, ir minėtieji "dieviškumas" ir "velniškumas" yra diametraliūs orientyrai. Kalbama ne apie tai, jog žmogus yra arba tik geras, arba tik blogas; kalbama apie tai, jog XX a. žmogus visados yra pasirinkimo situacijoje.

Dažnas "Lotos Veimare" veikėjas gyvena konkretaus pasirinkimo dramatiškoje situacijoje, kuri nežada laimės, tačiau visų svarbiausias čia yra meno ir gyvenimo santykio klausimas. Kas kam privalo tarnauti: gyvenimas - menui ar menas - gyvenimui? Tai pagrindinis romano klausimas, kurį Mannas palieka atvirą.

Žmogaus dalia - dališkumas, t.y. pasirinkimas, kuriame slypi kitos galimybės praradimas, atsižadėjimas, paaukojimas ar pasiaukojimas, neišvengiamas savęs apribojimas. Tačiau kaip tik tokiam dališkumui neretai išryškėja tikroji žmogaus garbė ir grožis. Kalbu ne apie Goethe, bet apie Weimaro poetą supančių, jo didybės šešėlio engiamų personažų likimus, jų konkrečius, žmogiškai paprastus ir nelaimingus pasirinkimus. Tokio nelaimingumo atmosfera romane iliustruojama neįkyriai, tačiau nuolat kaip tam tikras viso romano ritminis fonas, kaip visų dialogų, aforizmų, mintijimų vidinės melodijos principas. Ankstesniame romane "Užburtas kalnas" Mannas, vaizduodamas kurortininkus (tuos aukštikalnių žmones), su besiprašančiu dešifruoti pastovumu, nelyg priedainio teisėmis kalba apie truputį pakilusios temperatūros, lengvos karštiligės sukeltą malonų vidinį drebulį, kurdamas savotišką lengvos egzistencinės egzaltacijos simbolį. Knygoje "Lota Veimare" su tokiu pat pastovumu, pasikartojamumu ir ritmiškumu išskyla drebančios žmogaus rankos, truputėlį kretanti galva... Pacituosiu "Lotos Veimare" priedainį: "Stoj tyła. Didelės baltos Rimerio rankos su žiedu - antspaudu ant dešinėsios smiliaus pastebimai drebejo, nors ir buvo padėtos ant lazdos bumbulo, taip pat ėmė smarškiai kretėti senosios damos galva" (p.

64). Sena, atvira, skausminga Šarlotos sąskaita su gyvenimu, didingai graudus pasirinkimo simbolis...

Manno sumanymas parašyti romaną apie nemirtingo kūrinio "Jaunojo Verterio kančios" herojų įdomus dar ir todėl, kad, kaip įsivaizduoju, mums teikiamas žaidimas, kurio taisyklių laikydamiesi esame įgalinti teigti žmogaus realaus gyvenimo prioritetą personažo "gyvenimo" atžvilgiu. Įkūnyta "Verterio" istorijoje, Šarlota tarsi pakylėta į aukštesnę egzistencijos formą, t. y. tampa nemirtingo, šlovės apsupto kūrinio personažu. Dar kartą susidūrę su ta pačia Lota Manno romane, matome, jog nemirtingas personažas gyvena "mirtingą" gyvenimą su visa to gyvenimo ir pasirinkimo paslaptimi.

Kitą žaidimą siūlo pats Goethes kūrinio "Jaunojo Verterio kančios" pavadinimas. "Verteris" čia - literatūrinė fikcija, už jos slypi jaunojo Goethes išgyvenimai ir patirtis, taigi nefiktyviu tarsi turime laikyti žodį "kančios". Kuria prasme? Manno romane iki galo gal neišsakoma, tačiau daugybe užuominų skaitytojui siūloma išvada, jog didžiausias menininko gyvenimo dviprasmiškumas yra toks jo santykis su tikrove, kurį sąlygiškai pavadintume artistiniu realybės išgyvenimu. Toks išgyvenimas gali būti išskirtinai dramatiškas, gali būti skaudi kančios patirtis, o vadiname jį artistiniu todėl, kad menininkas tokio išgyvenimo siekia - galbūt ir nesąmoningai - kaip būsimą kūrinio medžiagą. Kančia čia pati savimi gėrisi, mėgaujasi, ieško savęs, veržiasi ten, kur tik yra pretekstas jai dar labiau išsiplėsti, dar geriau į save įsižiūrėti. Tad mums belieka tikėtis, jog tai nėra galutinis meno prakeikimas, o tik vienas iš jo atšėšlių...

Antanas Vainius

TARP ISTORIZMO IR METAFIZIKOS

Leonido Donskio knyga "Moderniosios kultūros filosofijos metmenys"* leidžia apsvarstyti kultūros filosofiją dvigubu aspektu. Pirma, ji supažindina

su istoriškai fiksuota pastanga suvokti žmogiškąją tikrovę, pastebimą jau Antikos filosofijoje ir susiformavusią Naujųjų amžių antropocentrinėje pasaulėžiūroje. Antra, ji parodo tam tikro diskurso tipo, "balansuojančio tarp mokslo ir paramokslo, filosofijos ir parafilosofijos", pobūdį bei funkcionavimo galimybes.

Kultūros filosofijos kaip disciplinos *sensu stricto* pradžia ir priklausomybė esmingai nulėmė istorijos filosofiją. Kultūra, suvokta kaip žmogiškosios tikrovės sklaida laike, iš esmės sutapo su istorija. "Kultūros idėjos ištakų reikėtų ieškoti ir chronologiniu, ir konceptualiniu požiūriais istorijos idėjos kilmėje. Kultūros idėja filosofijoje yra istorijos idėjos bei jos tapimo vedinys" (p. 25). Ši pradžios priklausomybė ryški ir mūsų amžiaus kultūros teoretikų Spenglerio ir Toynbee darbuose. Kultūros laikiškumo ir kintamumo hipostazavimas neišvengiamai sąlygoja ne tik istorinę, bet ir istoristinę kultūros sampratą.

Tokia kultūros samprata, atrodo, esmingai kertasi su knygos autoriaus metafizinėmis nuostatomis. Ši dviguba refleksija sujaukia tekstą ir gerokai ap sunkina jo suvokimą. Tenka viltis, jog tai ir yra žadėtasis "nuolatinis, įtemptas, bet sykiu ir džiaugsmingas dialogas su iškiliausiomis mūsų šimtmečio kultūrfilosofinėmis teorijomis" (p. 6). Tad iš klausykime abi dialogo puses.

Istorizmo fenomeno, kurio atsiradimas siejamas su Giambattista Vico istorijos filosofija, neįmanoma iki galo apibrėžti. Norėdami patikslinti savo intereso lauką bent negatyviai, galėtume teigti, jog mus domina ne gamtamokslinio mąstymo perkėlimas į visuomenės mokslus ir net ne reiškinių tipizavimas, siekiant nustatyti jų dėsningumus. Knygos autorius tiksliai pastebi, jog būtent šiuo aspektu Spenglerio ir Toynbee teorijos visiškai priešingos istorizmui, kadangi kultūros morfologija bei monadologija kultūras ne tipizuoja, bet, priešingai, išryškina jų uždaramą ir unikalumą. Apsiribokime trimis istorizmo principais. Pirmas jų skelbia, kad visa, kas yra, yra laike ir kinta. Iš to

išplaukia antras principas, teigiantis, kad vienintelė realybė yra istorija. Trečias principas teigia, kad istorija kinta dėsningai. Tai reikštų, kad istorijos numatymas yra galimas; dažniausiai tai būna kokios nors pabaigos postulavimas. Be to, įsitikinimas, kad galima suformuluoti istorijos dėsnius, sąlygoja tikėjimą, jog galimà istorijos teorija ar teorinė istorija.

Istorinio reliatyvizmo nuostatos perkelia į kultūrą katastrofistines bei fatalistines intuicijas. Kiekviena raida ar kitimas neišvengiamai eina prie pabaiigos - žlugimo, mirties ar saulėlydžio. Krizinė sąmonė pati postuluoja kultūros krizės idėją, tampančią kultūros refleksijos centru. Kintamumo sraute nelieka absoliučių dydžių ar invariantiškų situacijų; pati kaita yra vienintelė pastovi realybė. Knygos autorius, išsiilgęs amžinumo matmens, griežtai kritikuoja šią istorinio reliatyvizmo doktriną. Savo poziciją jis paremia Maceinos mintimi, jog amžinumas ir pastovumas yra svarbiausi kultūrinio veiksmo siekimai (p. 133). Amžinumo ir laikinumo dilema sprendžiama kūrybiškai pasitelkiant kultūros ir civilizacijos skirtį, jau turinčią tam tikrą supratimo istoriją. Civilizacija kaip istorinė kultūra prisiima tapimo kalnę ir grąžina kultūrai amžinybės nekaltumą. "Kultūra yra amžinumo, kosminės begalybės ir absoliutumo karalystė, kurios pamatinis principas yra *sub specie aeternitatis*. O civilizacija tampa laikinumo, baigtinumo, solipsizmo ir reliatyvizmo viešpatija, kurios pamatinis principas yra *sub specie temporis*, arba *sub specie seculi*" (p. 41). Tačiau akivaizdu, jog kultūra, kiek ji yra procesas ir veikla, keičiasi ir keičiasi. Tai verčia autorių įvesti originalią ontokultūrinio ir sociokultūrinio lygmenų skirtį. "Jei sociokultūrinio atžvilgiu kultūrą galima apibrėžti kaip visuomenės gyvenimo ir veiklos būdą, tai ontokultūriniam lygmenyje kultūra skleidžiasi kaip savarankiškas formų pasaulis, ontokultūrinių formų kalba" (p. 27). Autorius tiki, jog "kultūros formų pasaulis" yra ne tik amžinas bei pastovus, bet ir objektyvus, t. y. nepriklausomas nuo subjektiškumo duomens.

* Donskis L. *Moderniosios kultūros filosofijos metmenys*. - V.: Mokslo ir enciklopedijų lei-

dykla, 1993. - 168 p. - 5 000 egz. - Kaina sutartinė.

Taip suprasta kultūra iš tiesų turi mažą bendrą su tyrinėjamųjų kultūros sampratų sklaidą. Kadangi amžinybė negali patirti nei krizių, nei pabaigos, nagrinėjamas teorijas autorius siūlo laikyti ne kultūros, bet civilizacijos filosofija, o kultūros krizių problemą keisti istorijos krizių problema. Į istoristinę problematiką įterpiamas metafizinis principas: kultūra ir civilizacija supriešinamos taip, kaip dvasia ir materija, idėja ir tos idėjos kūnas. Istorinės kultūros koncepcijos prasilenkusios su kultūra kaip kultūra. Todėl dabar jau mes turime paklausti, kur ir kaip yra kultūra, jei iš viso yra.

Atsakymas į šį klausimą susijęs su istorizmo antro postulato, teigiančio, kad vienintelė tikra realybė yra istorija, kritika. Nuo pat pirmųjų knygos puslapių randame užuominų apie galimas ir būtinąs "metaistorines ir metakultūrinės prielaidas", "ontines dimensijas" bei "ontologinius lygmenis". Panistoristiniam ir pankultūralistiniam solipsizmui autorius priešina ontologinio kultūros aiškinimo imperatyvą. Kultūra negali būti paaiškinta ja pačia, todėl turi egzistuoti kokia nors metakultūrinė realybė. Remdamasis Bidney prielaidomis, autorius mano, kad tokia metakultūrinė realybė yra ontologija, atverianti metafizinio kultūros aiškinimo galimybes. Tačiau kaip paaiškinti kultūrą metafiziškai? Pasirodo, pati kultūra yra tam tikra metafizika. Tokią išvadą sugesti juoja knygoje plėtojama Karlo R. Popperio trijų subuniversumų teorija. Pirmasis yra kūnų ir daiktų, antrasis - pojūčių ir proto, trečiasis - žmogaus proto produktų arba kultūros pasaulis. Kadangi kūrinų daiktiškoji būtis priskiriama daiktiškajam subuniversumui, trečiajį pasaulį drąsiai galime vadinti Platono idėjų karalyste. Ši teorija, autoriaus nuomone, gali ir turi įveikti visa apimančią istorizmą. "Trijų pasaulių koncepcija kultūrai, istorizmo galutinai ištirpdytai istorijos procese, gražina prarastas būtis ir sklaidos sferas" (p. 132). Jei ši ideali kultūros karalystė turėtų kūną, galėtume pasakyti, kad ji visiškai įkūnija autoriaus amžinumo bei objektyvumo ilgesį. "Trečiajame pasaulyje nėra krizių, jos ten neįmanomos, lygiai kaip neįmanomas būtų chaosas, sumaištis, kataklizmai ir disharmonija Platono idėjų

pasaulyje" (p. 132). Pratešdamas platonizmo doktriną, autorius teigia, kad "trečiasis pasaulis [...] gali būti tiriamas be savo subjekto (žmogaus), nes turi savarankišką ontinį statusą" (p. 132). Tokia mintis kiek kitokiame kontekste būtų labai priimtina, tačiau atsižvelgdami į autoriaus mąstymo prielaidas galėtume paklausti: kur sleidžiasi tas idealumas, jei ne subjektiškume? Keistai atrodo ir autoriaus bandymai į "trečiąjį pasaulį" įkelti kalbą - tą ženklą *par excellence*. Pasmerkęs antropologų pastangas kultūrą paaiškinti ja pačia, autorius siekia ontologiją (tam tikrą retrogradinį platonizmą) paaiškinti ją pačia. Iš to nepaaiškėja nei kas yra kultūra, nei kas yra ontologija. Čia nesistengiama suabejoti ontologinio kultūros aiškinimo galimybe. Tiesiog abejojama, ar prasmingi autoriaus priekaištai istorizmui, kad šis nėra metafizika, nes ir taip aišku, kad nėra. Šiuo atveju pati metafizika nėra *savaimė suprantama* ir reikalauja pakartotino pagrindimo. Kultūros ontologijos galimybės *sąlygos* taip ir lieka neapmąstytos. Tačiau kultūros teorija negali būti ontologiška arba neontologiška. Ji tiesiog yra arba nėra. Taigi: ar galima kultūros teorija?

Istoristai tiki gali suformuluoti istorijos dėsnius ir šitaip pagrįsti istorijos teorijos galimybę. Popperis įtikinamai parodo, kad istoristas, stebėdamas reiškinius, iš kurių dar tik suformuluos dėsnius, jau turi tam tikrą požiūrį, todėl turime kalbėti ne apie reiškinių dėsninumus, o apie jų interpretaciją. Tokios interpretacijos negali būti laikomos teorijomis mokslinė prasme, nes pastarosios negali būti verifikuotos. Istorijoje susiduriame su unikaliais įvykiais ir faktais, kurių unikalumas yra *nenumatomas*. Mūsų nagrinėjamos knygos autorius taip pat abejoja kultūros dėsninumu, tačiau neabejoja kultūros teorijos galimumu. Šiuo atžvilgiu autoriaus pozicija nesikerta su istorizmu, kuris, Popperio pastebėjimu, yra glaudžiai susijęs su esencialistiniu mąstymu. Keldamas esmės klausimus (kas yra kultūra?), autorius tikisi tą esmę pagauti bendromis ir visuotinėmis kategorijomis. Jei kultūra egzistuoja kaip kontinuumas (p. 122), galėtų egzistuoti ir tą kontinuumą vienijantis bei sisteminantis požiūris. Jei egzistuočiau. Tačiau ar galima (arte)faktą

aprašyti esmės kategorijomis, ar galima (arte)faktų sistema? Net jei taip, tai toks požiūris visada bus tik interpretacija, bet ne teorija. Kultūros teorija negalima, kadangi kultūros įvykis yra netolydus ir nenumatomas. Tai, kas individualu, neišvengiamai yra atsitiktina, o atsitiktinumo negalima apibrėžti, geriausiu atveju jį galima aprašyti ar perrašyti.

Bet rašymas kelia savas problemas. Turimas omenyje jau ne tyrinėjamojo ir tyrinėjančiojo požiūrių dialogas, o mąstymo ir jo išreiškiamumo žodžiais dialektika. Tam tikras neatitikimas egzistuoja ir mūsų nagrinėjamame tekste. Dialektinė dėstymo maniera, sąvokų neapibrėžtumas bei mišrumas liudija autorių esant ne visiškai ištikimą pasirinktam esencializmui, bent jau metodologiškai. Greičiausiai tai ne individualaus autoriaus, bet tam tikro diskurso tipo, vadinamo kultūros filosofija, problema. Knygos autorius teigia siekęs parodyti "skausmingą kultūros filosofijos balansavimą tarp mokslo ir paramokslo, tarp filosofijos ir parafilosofijos, tarp teorijos ir ideologijos, tarp autentiškos refleksijos ir utopijos" (p. 6). Toks balansavimas žymus ir teksto, tiksliau, žodyno, lygmenyje. Galime tai konstatuoti, tačiau kaip turėtų būti, pasakyti negalime. Mat žodynai yra privatūs, o perrašymai ar užrašymai visuomet neadekvatūs tam, kas perrašoma ar užrašoma.

Galiausiai tenka apgailestauti, jog pasirinktas šio teksto aspektas neapėmė visų nagrinėjamo teksto privalumų: problemų įvairovės, minčių originalumo. Tačiau visuomet išlieka perrašymo galimybė.

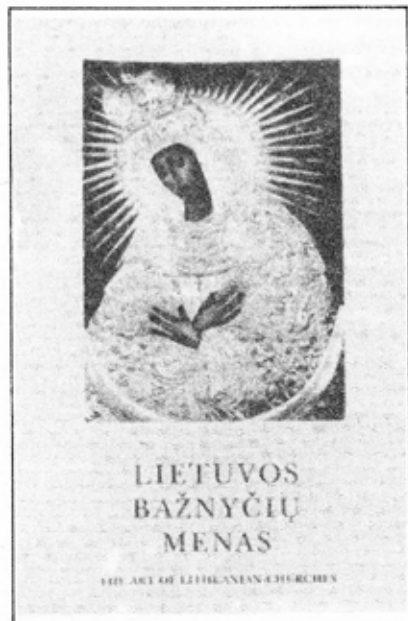
Audronė Žukauskaitė

SUNKU PADARYTI GERĄ DAIKTĄ...

Lietuvos sakralinės dailės studijų trūkumu skundžiamės jau ne pirmus metus. Pagaliau popiežiaus Jono Pauliaus II viešnagės išvakarėse pasirodė dvi knygos, kurios tą didelę spragą lyg ir pradeda užpildyti. Tai R. Paknio leidyklos

išleista architektūros istoriko Jono Minkevičiaus ir fotografų Arūno Baltėno bei Raimondo Paknio knyga "Lietuvos bažnyčių menas" ir Vilkaviškio vyskupijos leidyklos "Ardor" išleista knyga "Lietuva - Marijos žemė"², kurią rengė nemažas būrelis žmonių: knygos sudarytojas - kun. Donatas Jasulaitis, įvado autorius ir konsultantas - kun. Algimantas Kajackas, kitų tekstų autorė - dailėtyrininkė Laima Šinkūnaitė, fotografas - Klaudijus Driskius.

Abi knygos sumanytos kaip reprezentaciniai dailės albumai su komentarais. Atrodo, leidėjai norėjo, kad komentarai būtų prasmingi, ir tekstus už-

Dail. Eugenijus Karpavičius

sakė gerai žinomiems specialistams. Bet apie tekstus ir knygų sudarymo principą - vėliau, nes pirmiausia krinta į akis albumo vaizdas. Manau, kad ir vienos, ir kitos knygos leidėjai galvojo apie turistus, kurių buvo laukiama kartu su Popiežiumi, ir tikėjosi, kad jų leidiniai nebus nepastebėti, patrauks tuos, kurie ieško prasmingo ir vertingo suvenyro,

¹ *Lietuvos bažnyčių menas = The Art of Lithuanian Churches: [Fotoalbumas] / Teksto autorius dr. Jonas Minkevičius, fotografai Arūnas Baltėnas ir Raimondas Paknis, dizaineris Eugenijus Karpavičius. - Tekstas lygiagr. liet. ir anglų k. - V.: R. Paknio leidykla, 1993. - 306*

dovanos, primenančios katalikišką Lietuvą.

Be abejo, abiemis knygoms parengti ir išleisti prireikė daug darbo, iniciatyvos ir, atrodo, nemaža lėšų. Tai akivaizdžiai liudija "Lietuvos bažnyčių meno" poligrafinė kokybė. Knyga spausdinta Danijoje, jos maketo autorius - pelnytai pagarsėjęs knygos dailininkas Eugenijus Karpavičius. Pirmą kartą paėmus į rankas šį sunkų, didelį, ant puikaus popieriaus atspausdintą, gerai įrištą albumą, tikrai išsprūsta pasigėrėjimo atodūsis: pagaliau vėl, po tiekios kreivų ir šleivų pastarųjų metų leidinių ir leidinėlių, pasirodė knyga. Atrodo, kad jos autoriai ir leidėjai tą "Lietuvos bažnyčių meno" išskirtinumą programavo nuo pat pradžių. Knyga pasirodo kaip naujos ir, atrodo, ambicingos leidyklos vizitinė kortelė - pabrėžtinai solidi, pabrėžtinai kultūringa, pabrėžtinai civilizuita. Tiesa, porą kartų pervertusi, pamaniau, kad labai jau ji klasicistinė, beveik beasmėnė, beveik "Paminklas kokybei, arba kaip turi būti išleista knyga".

Bet paėmiau į rankas "Lietuvą - Marijos žemę", ir niurnesys savaime nuslopo. Šios knygos leidėjai, atrodo, turėjo ir ambicijų, ir lėšų, nors gal ir mažiau: leidinį spausdino "Vilties" spaustuvė, bet irgi ant gero popieriaus, gerai įrišo drobę. Šiaipjau esame pratę skūstis, kad Lietuvos knygų leidybos sparnus pakerpa kokybiškų medžiagų trūkumas bei mūsų spaustuvių technika, menanti laikus, kai Adomas arė, o Ieva verpė. Bet "Vilties" spaustuvė neseniai įsigijo naujus įrengimus ir, pirmą kartą paėmus šią knygą į rankas, širdyje surusena viltis: tai gal jau namuose galėsime spausdinti ir nesigėdyti? Deja, tik atvertus titulinį lapą, viltis ima blėsti, o vėliau ją užberia pilki nevilties pelenai. Nors ir ant gero popieriaus, knyga išleista nerūpestingai, o visą teisybę sakant - nevalyvai. Tas nevalyvas pirmą kartą krenta į akis dar turinį skaitant, kuris viename puslapyje vienu, o kitame - kitu

po., iliustr. - Tiražas ir kaina nenurodyti.

² *Lietuva - Marijos žemė* Fotoalbumas / Teksto autorė Laima Šinkūnaitė, sudarytojas kun. Donatas Jasulaitis, dailininkas Bronius Leonavičius, fotografas Klaudijus Driskius, konsultantas kun. doc. Algimantas Kajackas.

šriftu surinktas. O toliau knygą verčiant, greitai panašius neapsižiūrėjimus ir skaičiuoti pabosta. Dar galima priprasti prie aki varginančio ir klaidinančio šešių dydžių šrifto viename puslapyje, prie skirtingų nuotraukų dydžių atvartuose ir netgi prie keisto tapybos, altorių ir bažnyčių nuotraukų mišinio. Galima, nors ir sunkiai, susitaikyti su nenuspėjamu ir nepaaiškinamu vaizdų deriniu (pvz., iliustr. 15 ir 16, kur šalia Traku

Dail. Bronius Leonavičius

Dievo Motinos veido detalės matome dokumentinę Vilniaus arkikatedros atšventinimo iškilmių nuotrauką, arba kai Žemaičių Kalvarijos Dievo Motinos paveikslą palydi poros kopytėlių nuotraukos). Bet eklektiškas, sujauktas knygos maketas - dar tik pusė bėdos. Reprezentacinio albumo idėją galutinai kompromituoja nedovanotinas aplaidumas: net dvi skaidrės spaustuvėje aperstos (iliustr. 27 ir 95), o iliustr. 42, 58, 68, 76 aš nepajėgiu įsivaizduoti knygoje, kurią žmogui siūloma nusipirkti (net pirmašias savo gyvenime nuotraukas spausdinantis mokinukas tokią "produkciją" išmestų). Atrodo, kad minėtus paveikslų fragmentus bandyta pagaminti, di-

- Įdėklas: reziumė rus., lenk., vok., angl. k. - Marijampolė: Vilkaviškio vyskupijos I-kla „Ardor“, 1993. - 166 p., 114 iliustr. - 20 000 egz. - Kaina sutartinė.

dinant skaidrės detalę, bet eksperimentas nepavyko. Šis apmaudus brokas turėtų slėgti spaustuvininkų sąžinę. Bet daug priekaištų galima pareikšti ir knygos fotografui Klaudijui Driskiui. Fotografuoti metalu apkaustytus paveikslus altoriuose techniškai tikrai labai sunku. Tad matant kai kurias labai pavykusias paveikslų nuotraukas, persi mintis, kad fotografuojant architektūrą pritrūko įkvėpimo arba architektūrinės nuotraukos iš viso ne Klaudijaus Driskiaus stiprioji pusė. Bažnyčių nuotraukos nei informatyvios, nei meniškos. Kai kurie pastatai ir interjerai - pvz., Tytuvėnų bažnyčios vidus arba Simno bažnyčios išorė - apskritai sunkiai atpažįstami.

Taigi peržiūri "Lietuvą - Marijos žemę", vėl paimi į rankas "Lietuvos bažnyčių meną" ir pagalvoji: deja, dar taip sunku pas mus padaryti gerą daiktą! Viena knyga rodo, kad galima, kita - kad ne visada ir kad toli gražu ne visi to norime.

Tad tiek apie daiktinę knygos pusę, kuri su pačiu objektu - sakraline daile - nėra tiesiogiai susijusi, kuri turėtų būti paprasčiausias jos fonas. Bet "Lietuvos-Marijos žemės" plastinė kokybė, ko gero, taip ir neleis pamatyti Marijos atvaizdų, altorių ar bažnyčių grožio, o kai kurių paveikslų - ne tik grožio, bet ir to, kas juose pavaižduota.

"Lietuvos bažnyčių meno" vaizdinė kokybė tokių priekaištų nekelti. Pasižiūri, pavyzdžiui, kaip nufotografuotas (ir atspausstas) Kristaus kraujo relikvijorius iš Vilniaus šv. Pranciškaus ir Bernardino bažnyčios, ir pagalvoji, kad gal ir nesi pastebėjęs tokių subtilių skirtingų medžiagų derinimo grožio niuansų. Tokių nuotraukų-atradimų šiame leidinyje daug. Iš tiesų šis albumas - pirmas, vaizdais pasakojantis apie krikščionišką ir europietišką Lietuvos kultūrą. Ir pirmas tikrai europietiškas pagal kokybę ir stilių leidinys. Bet knyga - ne tik vaizdai, parodantys mums atskirus Lietuvos sakralinės dailės ir architektūros kūrinius. Knygos autoriai ir sudarytojai renka, ką rodyti, apie ką kalbėti, ir žino, ką nori mums pasakyti. Tad ką gi sužinome apie Lietuvos sakralinę dailę iš šių dviejų leidinių?

"Lietuvos bažnyčių meno" teksto ir

komentarų autorius Jonas Minkevičius, sudarydamas knygą, akivaizdžiai pirmenybę atidavė architektūrai, bet nenorėjo praleisti ir vaizduojamosios dailės bei liturginių daiktų. Sistemindamas medžiagą, jis stengėsi laikytis chronologinio principo, bet, būdamas ištikimas vėlgi architektūros istorijos mokslo kانونams, norėjo nepainioti mūrinės ir medinės architektūros. Visa bėda, kad bažnyčių pastatymo laikas dažnai nieko bendra neturi su jų dabartine išvaizda, o medinėse bažnyčiose, kurios, mūsų architektų nuomone, daug artimesnės liaudies dailei negu mūrinės, pasitaiko ir geros meninės kokybės, ir labai profesionalių kūrinių. Visai suprantamas autorio noras parodyti kuo daugiau meniškai vertingų kūrinių. Bet norintis daugiau aprėpti dažnai priverstas atsakyti gyliau. Atrodo, taipgi norėta, kad knyga būtų prieinama vadinamajam plačiam skaitytojų ratui, ir nutarta jos neapsunkinti moksliniu aparatu. Trumpas įvadas, aptariantis bendriausius Europos ir Lietuvos architektūros stilistinės raidos bruožus, tik prabėgomis paliečia dvasinį gyvenimą ir daugiau apsisotija ties formaliomis stilių bei kūrinių savybėmis. Deja, įvadinį straipsnį platus skaitytojų ratas vargu ar skaitys, nes jis - sisteminantis, intensyvuomenantis enciklopedijos straipsnį, labai prisodrintas faktų, datų, profesionalių terminų.

Apie kiekvieną leidinyje pristatomą bažnyčią pateikiama dar papildomos, detalesnės informacijos, kaip ir apie kiekvieną reprodukuojamą dailės kūrinių. Džiuginantis dalykas - paveikslų ir liturginių objektų metrikos, kuriose nurodoma medžiaga, atlikimo technika, dydis. Deja, apie dailės kūrinių autorius ir jų sukūrimą arba atsiradimą Lietuvoje informacija kuklesnė ir mažiau išsami negu apie architektūros statinius. Nepuošia leidinio ir tokie neapsižiūrėjimai, kaip, pvz., antraštė "Arkikatedra bazilika. Šv. Stanislovo ir Vladislovo". Argi Vilniaus arkikatedra, vėliau gavusi mažosios bazilikos titulą, visų pirma nėra šventųjų Stanislovo ir Vladislovo bažnyčia? Galima būtų diskutuoti, ar vertėjo metrikoje nurodinėti objekto stilių ("gotika su renesanso elementais"). Galima ginčytis ir dėl medinių bažnyčių

stiliaus, ir ypač dėl jų projektuotojų profesionalumo vertinimo. Sunku tuose pastatuose įžiūrėti tikrus kaimo arba valstietiškos kultūros elementus: be abejo, jos statytos profesionalių architektų ir liaudies menui nepriskirtinos, antraip liaudies menui reikėtų priskirti visus amatininkų kūrybos vaisius. Tuo tarpu, pavyzdžiui, amatininko sukurtą liturginį indą mes vertiname kaip profesionalų kūrinių. Tikriausiai reikėtų pradėti skirti bažnyčios projektą ir jo statytojus bei jų technines galimybes. Pavyzdžiui, kirviu tašyti rąstai liudija tik techninius sugebėjimus, o ne architektūros stilių. Gal, pabandžius pažiūrėti į Lietuvos medinę architektūrą kaip į profesionalų kūrinius, ji mums atsivertų kitaip, negu iki šiol?

Jonas Minkevičius nesiima kaip nors aptarinėti religinės dailės specifinių savybių - ikonografijos, kulto pastatų bei bažnytinio daiktų priklausomybės nuo kintančios liturgijos, dvasinės dailininkų bei architektų orientacijos. Bet toks požiūris, kokį matome "Lietuvos bažnyčių meno" albume, yra vienas iš galimų. Sakralinės dailės objektai gali būti aprašomi bei nagrinėjami formaliu stilistiniu požiūriu. Kitas klausimas, kiek jie atsiskleidžia tokiu požiūriu. Gera reprodukcijų kokybė tarytum palieka erdvės ir kitaip žiūrinčiam - jis gali susitikti su kiekvienu sakralinės dailės kūriniu pats. Į šį susitikimą teksto autorius nesisikiša, bet jį, atrodo, skatina nuotraukų autoriai.

"Lietuva - Marijos žemė" sumanyta kitaip ir liudija autorių norą pristatyti žymiausias Marijos kulto paminklus Lietuvoje. Daugiausia dėmesio skiriama Marijos atvaizdams, bet neužmiršamos ir jos kulto vietos - bažnyčios. Trumpas kun. Kajacko įvadas štrichais nužymi Marijos garbinimo Lietuvoje istoriją ir kai kuriuos jo ypatumus. Laima Šinkūnaitė aptaria atskirus Marijos atvaizdus, pateikdama ir istorinę, ir menotyriinę informaciją, ir bando kalbėti apie tuos atvaizdus kaip apie sakralinės dailės kūrinius - t. y. paaiškinti, ką jie vaizduoja ir ką reiškia. Negalima nepasidžiaugti, kad vienon vieton pirmą kartą sudėta tiek Marijos atvaizdų Lietuvoje ir tiek įvairialypės informacijos apie juos. Tik norėtusi, kad ta informacija būtų

tolygesnė, nes vieni paveikslai geriau ištyrinėti, kiti - vos aprašyti. Ne visai aiškūs ir kai kurių paveikslų pristatymo motyvai. Ar kultas ar meninė vertė, ar dar kas nors lėmė, pvz., Švenčiausiosios Mergelės Marijos Škaplierinės paveikslas iš Kudirkos Naumiesčio bažnyčios arba Trijų Karalių iš Prienų bažnyčios atsiradimą albume, kur pristatomi, atrodo, daugiausiai gerbti Marijos paveikslai? Deja, tekstų autorė nerado pusiausvyros tarp istorinio komentaro ir pamaldžių apmąstymų. Vienuose tekstuose nusveria viena, kituose - kita, o dar kituose - bendroki menotyrimai pasvarstymai. Tokią pusiausvyrą galėtų teikti didesnis pasigilinimas į ikonografiją, nes kiekvienas paveikslas yra tam tikros praktinės teologijos paminklas. Sunku ko nors pasisemti iš tokio teiginio apie Trijų karalių arba Kristaus Apsireiškimo paveikslą: "Ši tema katalikiškoje Europos dailėje siekia gotikos laikus. Jos paplitimas ir vaizdavimo tradicijos įvairiuose kraštuose nuolat kito priklausomai nuo vyravusių tuo metu dvasios ir materijos, dailininko vaizduotės ir supančio pasaulio tarpusavio santykių" (p. 135). Kristaus Apsireiškimo vaizdavimas buvo sąlygojamas epochos pamaldumo formų, kai kuriais atvejais buvo tiesiogiai susijęs su teologinės minties vingiais ir tik labai vėlai ima labiau priklausyti nuo dailininko gyvenimo ypatumų. Beje, ši tema Europoje žinoma nuo katakombų, kuriose yra ir pirmųjų Epifanijos atvaizdų, laikų - t. y. nuo III-IV a. Nemažinant originalių autorės studijų apie pavienius paveikslus reikšmės, vis dėlto norėtusi, kad ji daugiau remtųsi tomis studijomis, kurias pati nurodo kaip ikonografinio Marijos atvaizdų aptarimo šaltinius. Itin to trūks-ta, aptariant ankstyvuosius Marijos atvaizdus Lietuvoje.

Knygos autoriai labai stengėsi parodyti kiekvieno Marijos atvaizdo veidą. Tos pastangos kelis kartus baigėsi jau minėta technine nesėkme, nors jas pačias galima suprasti: tai dėmesys Marijos asmens suvokimui, skatinant ir žiūrovą išžiūrėti į Dievo Motinos veidą, į jos akis. Tačiau senesniuose Marijos atvaizduose labai svarbu ne tik Marijos veidas, bet ir tai, kaip ji yra vaizduojama ir kaip vaizduojamas kūdikis Jėzus. Marijos

ikonografijoje matome išikūnijusius visus tuos vardus, kuriais Bažnyčia vadina Mariją: Mergelė, Sužadėtinė, Karalienė, Išminties sostas, Saule apsigobusi Moteris. Be to, Bažnyčia mato Marijoje ir savo Motiną, ir savo pačios paveikslą ir skatina kiekvieną tikintįjį per Mariją su jos užtarimu eiti prie Kristaus, idant Jį vis labiau pažintų taip, kaip Marija Jį pažino, ir Jį sektų taip, kaip jina Jį sekė. Tad tikrai gaila, kad knygoje, kuri aptaria pamaldumą Marijai, tas ryšys ir santykis nėra paryškintas. Ir paskutinė pastaba. Sunku, nors ir galima paaikškinti, kodėl Marijos atvaizdai sugrupuoti pagal dabartinį bažnytinį administracinį Lietuvos padalijimą, kuris paveikslų atsiradimo laikais buvo visai kitoks. Bent jau nurodžius senąsias vyskupijas arba pridėjus Marijos kulto vietų Lietuvoje žemėlapi, būtų tikrai pasitarnauta kolegoms istorikams - tiek Bažnyčios, tiek dailės istoriją studijuojantiems.

Apmaldoka, kad antroji po Juozo Vaišnoros "Marijos garbinimo Lietuvoje" (1958) Marijos kultui skirta knyga nėra tokia, kokia galėjo būti. Bet tai tikrai ne paskutinė knyga šia tema, ir gal net ta pati leidykla kada nors ras jėgų ir ambicijų pagerinti pirmąjį bandymą.

Irena Vaišvilaitė

LIETUVIŲ ETNINĖ KULTŪRA... KAS TAI?

Irenos Čepienės parengtas lietuvių etninės kultūros istorijos vadovėlis* skiriamas vidurinių mokyklų baigiamosioms klasmėms. Tai pirma tokio pobūdžio mokomoji priemonė, ir ji puikiausiai gali būti skaitoma ir savišvietai, ir tiesiog "šiaip sau". Tiesa, tokiu atveju jai kenktų glaustas medžiagos dėstymas, kuris vadovėliui yra privalomas.

Čepienė rašė pirmąjį etninės kultūros vadovėlį, o pirmuoju būti, žinia, labai sunku. Autorėi pavyko išlaviruoti

* Čepienė I. *Lietuvių etninės kultūros istorija*. - K.: Šviesa, 1992. - 142 p. - Kaina 4 Lt.

tarp daugelio pirmeiviams neišvengiamų sunkumų; ji pasistengė glaustai perpasakoti pagrindines autoritetų veikalų idėjas, jas sugrupuoti ir taip pateikė bendrą lietuvių etninės kultūros tyrinėjimų vaizdą. Turėdama omenyje vadovėlio adresatą, ji vengia pernelyg didelių įmantrybių ir problemų, antra vertus, medžiagos neadaptuoja ir nepaprastina. Knygos gale pateikiami šaltinių vertimai gražiai užbaigia knygą ir leidžia skaitytojui susipažinti su autentiškais tekstais, tik gaila, kad nenurodytos jų vertėjų pavardės. Kai kur išnašose užra-

šyta cituojamo veikalo leidimo vieta, bet kyla įspūdis, kad cituojama iš antrinių šaltinių. Vis dėlto vadovėlis parašytas tikrai neblogai, ir autorę reikia pasveikinti, nes užduotis tikrai nebuvo lengva.

Būtent dėl to, kad ši knyga yra tikras ir nuoseklus lietuvių etninės kultūros vadovėlis, ją galima pavadinti simptomiška, nes čia atsispindi visos labai prieštaringos šios disciplinos vidinės problemos.

Knygelė patvirtina seniai ne vienam kirbantį įtarimą, jog terminas "lietuvių etninė kultūra" nėra visiškai aiškus. Knygoje randame archeologijai, mitologijai, kultūros istorijai skirtas dalis, tačiau kur gi rašoma apie "lietuvių etninę kultūrą"? Kada ir kaip archeologijos, etnografijos ir kitų sričių medžiaga pe-

reina į "lietuvių etninės kultūros" discipliną?

Pasak autorės, etninės kultūros sąvoka (gr. *ethnós* - "tauta") apibūdina "tautos tradicinę kultūrą" (p. 3). Vadinasi, "lietuvių etninės kultūros istorija" reikštų "lietuvių tautos tradicinės kultūros istoriją", tačiau reikšmių čia akivaizdžiai per daug. Kiekviena kultūra gali būti apibūdinta kaip "tradicinė", perduota (būtų įdomu pasiskaityti lietuvių netradicinės kultūros istoriją...). Be to, ką turi reikšti "lietuvių etninė kultūra"? Gal tai, kad lietuviai ne tauta? Žydų, lenkų ar suomių etninė kultūra bent jau man rėžtu ausi. Visa ši maišalynė su žodžiu "etninė", regis, nėra reikalinga. Ar negeriau būtų tiesiog kalbėti apie lietuvių kultūros istoriją?

"Etninė kultūra" apskritai sumaišo visas kortas. Jei tai tautos kuriama kultūra, niekaip negalima suprasti, kodėl knygoje kalbama apie bajorų kultūrą (Sapiegos ar Sluškos nėra lietuviai), baroką (italai irgi ne visiškai), miestiečių buitį (absoliučią jų daugumą sudarė lenkai, vokiečiai, žydai). Matyt, po 1387 m. reikėtų kalbėti apie "Lietuvos kultūrą"; barokas, nieko bendra neturįs su lietuvių kultūra (arba, jei norime, su lietuvių etnine kultūra), yra neabejotinas Lietuvos kultūros reiškiny. Tada "lietuvių etninė kultūra" sutaptų su valstiečių luomo kultūra.

Vadovėlio koncepcijoje yra ir daugiau neaiškių vietų. Galima išsinarinti galvą, mėginant suprasti, pvz., tokią temą: "Etnokultūros reiškiniai, vykstant ikirikščioniškosios ir krikščioniškosios kultūrų sinkretizmui" (p. 4). Jeigu etnokultūra - tautos tradicinė kultūra, kodėl "ikirikščioniškoji kultūra" jai nepriklauso? Ar neatrodo, kad "etnokultūroje" ši tradicija turėtų tęstis? Juolab, kad autorė tokią tąšą įtikinamai parodo (p. 52-56). Prasmę turėtų nebent formuluotė "etnokultūros reiškiniai, vykstant ikirikščioniškosios ir krikščioniškosios religijų sinkretizmui".

Norėčiau darsyk pabrėžti, kad visa painiava atsiranda dėl to, kad vartojamas labai jau amorfiškas, bet, deja, išgalėjęs "lietuvių etninės kultūros" terminas.

Lietuvių kultūros archainių sluoksnių formavimąsi sąlygojo senosios lietuvių protėvių religijos reiškiniai. Pažvelkime, kas kalbama apie juos.

Visiškai netikėtas yra pareiškimas, jog "mitologija tiria mitų atsiradimo priežastis" (p. 24). Šiuolaikinė mitotyra tokių pretenzijų tikrai neturi. Keistai atrodo teiginys, jog "mitinė pasaulėjauta ir dabar kaip paveldas perduodama iš kartos į kartą. Jos apraiškos būdingos ir lietuvių tautai" (ten pat). Sakykim ką norim, bet mes ne Amazonės indėnai, ir lietuviai, kiek man žinoma, nėra tvirtai įsitikinę, kad pasaulis atsirado iš didžiulės anties kiaušinio, ir nuo perkūnijos ginasi ne užkeikimais, bet žaibolaidžiais. Žinia, egzistuoja archetipai, kolektyvinė ir tautinė pasąmonė, tačiau tai jau atskira kalba.

Įdomu, kad autorė labai lengva ranka atranda (tiesa, cituodama kažkieno veikalą) ne ką kita, kaip "pagrindinę baltų religijos idėją". Pasirodo, ją "galima apibūdinti kaip kovos dėl gyvybės ir gėrio, kovos su mirtimi ir blogio jėgomis idėją. Šios religijos svarbiausias bruožas - tiesioginė žmogaus sąsaja su gamta" (p. 30). Pagrindinės religijos idėjos principą išskėlė dar Gustavas Menschingas, tačiau tokios idėjos būna labai specifikuotos. O mums būtų įdomu sužinoti, kokios senųjų tautų religijos liguistai kreipėsi į blogio jėgas, kovojo prieš gėrį ir gyvybę? Tokios bendros, be to, labai jau iškilmingos frazės iš tikrųjų yra visiškai tuščios. Atskiras klausimas - baltų religijos "gamtinis" pobūdis (plg. lietuvių protėvių tikėjimą "stebuklingomis gamtos jėgomis" - p. 32). Niekaip iš mūsų tyrinėtojų sąmonės negali pasitraukti XX a. teorijos. Apie "gamtinį" religijos pobūdį seniai seniai nebešnekama. Nebuvo mūsų protėviai tokie

naivūs, kad "garbintų" kelmus ar akmenis; per gamtos kūnus jiems atsiskleidavo anoniminės galios ar personifikuoti dievai, tačiau pačių kelmų niekas dėl jų pačių negarbino. Gal jau laikas religijos aiškinimų nebeversti karikatūromis, o mūsų protėvių - kvailėliais?

Panašaus "pilstymo" atsiranda ir Perkūno funkcijas nusakant: pasirodo, Perkūnas buvo laikomas "gyvybės pradininku, kovotoju už gėrį" (p. 31). Bet koks lietuvių sakmių, ypač etiologinių, rinkinys gali įtikinti, kad gyvybės pradininkas - toli gražu ne Perkūnas, o "kova už gėrį" - pernelyg amorfinis pasakymas. "Už gėrį" kovoja ir Limonadinis Joe.

Jeigu jau Perkūnas "kovoja už gėrį", tai lietuvių Danguos Dievas - "taikos ir draugystės" Dievas (p. 44). Kodėl nepridūrus besiperšančio pažyminio "tautų"? Taip ir vaidenasi šešerių metų senumo terminologija. Sunku atsikratyti įspūdzio, kad lietuvių dievų funkcijos nusakomos socialistinės ideologijos štamais.

Visiškai nelauktas meno funkcijos aiškinimas (nors, galimas dalykas, pasiskolintas iš Marijos Gimbutienės): "menas turėjo padėti... žmonėms daugintis" (p. 34). Apskritai menui ir seniesiems simboliams skirtoje teksto dalyje įdomybių nemaža. Sunku suprasti, kodėl reprodukuojami gėlyčių vazonėliuose paveikslėliai aiškinami kaip Pasaulio medžio simboliai (p. 31): mano menku išmanyumu, gėlytė vazonėlyje yra gėlytė vazonėlyje. Įdomiai aiškinami kai kurie paukštiniai simboliai: gulbė, gandrą, gaidys, pasirodo, simbolizavo vaisingumą, o gegutė, balandis, lakštingala, volungė - sielų persikūnijimą (p. 37). Tačiau sakmėse yra persikūnijimų į gandra, pasakose - į gulbę. Dėl gaidžio dar galiu sutikti, bet vis tiek neišeina iš galvos anaipol ne etnokultūrinė mintis: jei žmogus paišo ar siuvinėja gaidį, tai jis nori pavaizduoti gaidį, o ne "vaisingumą". Bet kas aš toks?

Antanas Sereda